

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ТІТОВ ДЕНИС ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 352.071

ДИСЕРТАЦІЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

051 Економіка
05 Соціальні та поведінкові науки

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Д.В. Тітов

Науковий керівник:

Вдовенко Лариса Олександрівна
доктор економічних наук, професор

ВІННИЦЯ - 2022

АНОТАЦІЯ

Тітов Д.В. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 - Економіка. Вінницький національний аграрний університет, Вінниця, 2022.

Метою кваліфікаційної роботи є наукове обґрунтування теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад.

Об'єктом дослідження є процеси формування та використання організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад в контексті проведення реформи децентралізації.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних засад організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні теоретичних та обґрунтуванні методичних засад і практичних рекомендацій щодо розвитку сільських територіальних громад.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, методи й інформаційну базу дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих наукових результатів, характер їх апробації.

Перший розділ «Теоретичні засади формування організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад в Україні» присвячено розгляду територіальної громади як суб'єкта реформи децентралізації, особливостей сільських територіальних громад та складових організаційно-економічного механізму їх розвитку.

Уточнено економічний зміст поняття «територіальна громада», під якою

слід розуміти сукупність місцевих жителів, що проживають в межах села, селища чи міста, об'єднані єдиною метою на основі пріоритетних інтересів та визначених потреб сприяти розвитку території, використовуючи і нарощуючи її економічний потенціал залежно від специфіки місцевості завдяки використанню місцевого самоврядування як права на самостійне вирішення проблемних питань місцевого значення та виокремлено відмінності між її видами.

Виділені суттєві відмінності між територіальними громадами, що не на користь функціонування сільських територіальних громад, дали можливість окреслити невирішені проблеми їх розвитку (територіальні, інфраструктурні та економічні) в контексті проведеної реформи децентралізації, разом з тим, означені переваги сільської території є мотивом для держави щодо запровадження заходів вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад.

Проведення ефективної державної політики в системі місцевого самоврядування можливе завдяки використанню дієвого організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад, під яким розуміємо сукупність інструментів організаційного та економічного спрямування, за допомогою яких органи державної влади та місцевого самоврядування забезпечують регулювання цих процесів (через важелі, стимули, інструменти), забезпечення формування фінансово спроможних громад, здатних вирішувати питання місцевого значення згідно з потребами та інтересами території.

Складові організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад слід розглядати взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними один одного, що матиме більший ефект від їх використання в діяльності громад. При його формуванні державою слід враховувати потреби та інтереси сільських територіальних громад, а також специфіку галузей, підприємства яких функціонують на сільських територіях. Система організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад буде цілісною та збалансованою за умови провадження

ефективної державної політики, спрямованої на підтримку регіонального розвитку та реального відродження села і сільських територій.

В другому розділі «Стан розвитку сільських територіальних громад в Україні» розглядаються сучасні тенденції та результати впровадження реформи децентралізації, здійснено оцінку фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад та ефективності управління розвитком сільських територіальних громад.

Здійснено аналіз сучасних тенденцій в контексті реалізації та впровадження реформи децентралізації в Україні, що засвідчив її вплив на структуру формування місцевих бюджетів, підвищення якості життя мешканців об'єднаних територіальних громад, на розвиток різних форм співпраці, що створює додаткову відповідальність для державних і місцевих органів влади в разі застосування ефективного організаційно-економічного механізму їх розвитку.

Виявлені кореляційно-регресійні залежності між факторними (розмір середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві, кількість підприємств в сільському господарстві, лісовому і рибному господарстві, доходи місцевих бюджетів) та результативними ознаками (податкові надходження місцевих бюджетів Вінницької області, поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища), дали підстави зробити висновки щодо тісноти зв'язку між ними. Отже, розвиток сільських територіальних громад і сільських територій та зростання доходів місцевих бюджетів через наповнення податковими надходження пов'язуємо, перш за все, з державною підтримкою галузі сільського господарства, із диверсифікацією форм підприємництва на селі, яке розглядаємо як фундамент розвитку і відродження села через зменшення безробіття серед сільського населення, зниження темпів міграції та запобігання обезлюдненню територій та як джерело фінансування розвитку інфраструктури території.

Визначені переваги та недоліки проведення реформи децентралізації та

доповнені ризики й загрози економічного розвитку сільських територіальних громад розширюють спектр проблемних питань для нагального вирішення.

Ефективність управління розвитком сільських територіальних громад визначається вмідим управлінням доходами і видатками сільських бюджетів та визначається стратегією розвитку сільських територій, в основі якої поліпшення життєвого рівня сільського населення з використанням потенціалу території за державної підтримки ініціатив громади та активної участі місцевого самоврядування у створенні стимулів до збалансованого економічного та соціального розвитку регіонів.

У третьому розділі «Вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад» розглядаються напрями поліпшення державного регулювання реформи децентралізації в контексті розвитку сільських територіальних громад, формування стратегії розвитку сільських територіальних громад в Україні та детермінанти зростання їх фінансово-економічного потенціалу.

Виявлені в процесі дослідження проблеми реалізації реформи децентралізації дозволили виокремити основні підходи державного регулювання реформи в контексті розвитку сільських територіальних громад. Підвищення ефективності організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад вбачаємо через врахування заходів і дій не лише з боку держави, а й з боку сільських територіальних громад. Серед основних напрямків розвитку сільських територіальних громад вагоме місце відводимо формуванню економічно обґрунтованої власної стратегії розвитку громади, розробкою якої займатиметься Центр розвитку територіальних громад та сільських територій. Необхідність у його створенні пов'язуємо із некомпетентним управлінням на рівні територіальних громад, зокрема, відсутності стратегічного бачення можливостей реформи децентралізації щодо розвитку саме сільських громад, забезпечення зростання їх фінансово-економічного потенціалу та конкурентоспроможності, що є основою відродження села, а отже призупинення міграції сільського населення та

обезлюднення сільських територій, зниження якості життя сільського населення. Важливим етапом розробки власної стратегії сільських територіальних громад та оцінки їх ефективної діяльності є постійний контроль за результатами впровадженої стратегії на основі визначених індикаторів розвитку та виявлення найбільш ефективних громад з метою подальшого їх стимулювання.

Дослідження ефективності функціонування сільських територіальних громад здійснено із використанням методу порівняльного аналізу середовища функціонування (Data Envelopment Analysis), завдяки якому на основі виявлення найбільш ефективних громад сформовано базову модель розвитку сільських територіальних громад із визначеними цілями, складовими, заходами та відповідними індикатори підвищення їх ефективності.

Обґрунтовано необхідність використання на рівні сільських територіальних громад інноваційних підходів до розвитку сільських територій та дієвих фінансових інструментів (ДПП, грантові інструменти тощо) зростання їх фінансово-економічного потенціалу, що дасть можливість вирішувати питання місцевого значення через залучення інвестиційних ресурсів з різних джерел.

Практичне значення одержаних результатів визначається пропозиціями та рекомендаціями щодо розвитку сільських територіальних громад та територій. Окремі теоретичні положення, викладені в кваліфікаційній роботі, можуть бути використані для вдосконалення законодавчого регулювання з питань розвитку системи місцевого самоврядування, а також у практичній діяльності сільських територіальних громад. Основні результати дослідження можуть стати теоретичною базою для розробки національних та регіональних програм розвитку системи місцевого самоврядування.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, об'єднані територіальні громади, місцеві бюджети, децентралізація, місцеве самоврядування, трансферти, інфраструктура, сільські території, підприємництво, бюджетні надходження, інклюзивність, соціальні проєкти,

соціально-економічний розвиток, ефективність, фінансова спроможність.

SUMMARY

Titov D.V. Organizational and economic mechanism of development of rural territorial communities in Ukraine. – Qualitative scientific research on the rights of manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy on a speciality 051 - Economy. Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, 2022.

The purpose of the qualification work is the scientific substantiation of the theoretical and methodological foundations and the development of practical recommendations aimed at improving the organizational and economic mechanism of the development of rural territorial communities.

The object of the follow-up is the process of shaping and developing an organizational and economic mechanism for the development of rural territorial communities in the context of the decentralization reform.

The subject of the study is the sequence of theoretical, methodical and applied ambushes of the organizational and economic mechanism for the development of rural territorial communities in Ukraine.

The scientific novelty of the obtained results lies in the improvement of theoretical and substantiation of methodological principles and practical recommendations for the development of rural territorial communities.

The introduction substantiates the relevance of the topic, defines the goal, task, object and subject, methods and information base of the research, reveals the scientific novelty and practical significance of the obtained scientific results, the nature of their approval.

The first chapter "Theoretical foundations of the formation of the organizational and economic mechanism of the development of rural territorial communities in Ukraine" is devoted to the consideration of the territorial community as a subject of the decentralization reform, the characteristics of rural territorial communities and the components of the organizational and economic mechanism of their development.

The economic meaning of the concept of "territorial community" has been clarified, which should be understood as a set of local residents living within the boundaries of a village, town or city, united by a single goal, based on priority interests and defined needs, to contribute to the development of the territory, using and increasing its economic potential depending from the specificity of the locality due to the use of local self-government as the right to independently solve problematic issues of local importance and the differences between its types are highlighted.

The highlighted significant differences between territorial communities, which are not in favor of the functioning of rural territorial communities, gave an opportunity to outline the unresolved problems of their development (territorial, infrastructural and economic) in the context of the carried out decentralization reform, at the same time, the identified advantages of the rural territory are a motive for the state to introduce measures to improve the organizational and economic mechanism of development of rural territorial communities.

The implementation of effective state policy in the system of local self-government is possible thanks to the use of an effective organizational and economic mechanism for the development of rural territorial communities, which is understood as a set of tools of organizational and economic direction, with the help of which state authorities and local self-governments ensure the regulation of these processes (through levers, incentives, tools), thereby contributing to the formation of financially capable communities. The components of the organizational and economic mechanism of the development of rural territorial communities should be considered interconnected and complementary to each other, which will have a greater effect from their use in community activities. When forming it, the state should take into account the needs and interests of rural territorial communities, as well as the specifics of industries whose enterprises operate in rural areas. The system of the organizational and economic mechanism for the development of rural territorial communities will be integral and balanced, provided that effective state policy is implemented, aimed at supporting regional development and the real revival of villages and rural areas.

In the second chapter "The state of development of rural territorial communities in Ukraine" current trends and results of the implementation of the decentralization reform are considered, the financial capacity of united territorial communities and the effectiveness of managing the development of rural territorial communities are assessed.

An analysis of modern trends in the context of the implementation and implementation of the decentralization reform in Ukraine was carried out, which proved its impact on the structure of the formation of local budgets, improving the quality of life of residents of united territorial communities, on the development of various forms of cooperation, which creates additional responsibility for state and local authorities in case of application of an effective organizational and economic mechanism of their development.

Correlation-regression dependencies between factors (the size of the average monthly salary in agriculture, forestry and fisheries, the number of enterprises in agriculture, forestry and fisheries, revenues of local budgets) and performance indicators (tax revenues of local budgets of the Vinnytsia region, current expenses for environmental protection), gave grounds to draw conclusions about the close connection between them.

Therefore, we associate the development of rural territorial communities and rural areas and the growth of local budgets through the filling of tax revenues, first of all, with state support of the agricultural sector, with the diversification of forms of entrepreneurship in the countryside, which we consider as the foundation for the development and revival of the countryside through the reduction of unemployment among the rural population, the reduction of migration rates and the prevention of depopulation of territories and as a source of funding for the development of the infrastructure of the territory.

The identified advantages and disadvantages of the decentralization reform and added risks and threats to the economic development of rural territorial communities expand the spectrum of problematic issues for urgent resolution.

The effectiveness of managing the development of rural territorial communities is determined by the skillful management of incomes and expenditures of rural budgets and is determined by the strategy for the development of rural territories, which is based on the improvement of the living standards of the rural population using the potential of the territory with the state support of community initiatives and the active participation of local governments in creating incentives for a balanced economic and social development of regions.

The third chapter "Improving the organizational and economic mechanism of the development of rural territorial communities" examines the directions of improving the state regulation of the decentralization reform in the context of the development of rural territorial communities, the formation of the concept of the development of rural territorial communities in Ukraine and the determinants of the growth of their financial and economic potential.

The problems of implementation of the decentralization reform identified during the research made it possible to single out the main approaches of the state regulation of the reform in the context of the development of rural territorial communities. We see an increase in the efficiency of the organizational and economic mechanism of the development of rural territorial communities due to taking into account measures and actions not only from the state, but also from the side of rural territorial communities. Among the main directions of the development of rural territorial communities, a significant place is given to the formation of an economically justified own community development strategy, which will be developed by the Center for the Development of Territorial Communities and Rural Territories. We associate the need for its creation with incompetent management at the level of territorial communities, in particular, the lack of a strategic vision of the possibilities of the decentralization reform regarding the development of rural communities, ensuring the growth of their financial and economic potential and competitiveness, which is the basis of rural revival, and therefore the suspension of rural migration population and depopulation of rural areas, lowering the quality of life of the rural population. An important stage in the development of the own strategy of rural territorial communities and the evaluation of

their effective activity is the constant monitoring of the results of the implemented strategy on the basis of the identified indicators of development and the identification of the most effective communities in order to further stimulate them.

The study of the effectiveness of the functioning of rural territorial communities was carried out using the method of comparative analysis of the functioning environment (Data Envelopment Analysis), thanks to which, based on the identification of the most effective communities, a basic model of the development of rural territorial communities was formed with defined goals, components, measures and corresponding indicators of increasing their efficiency.

The need to use innovative approaches to the development of rural areas and effective financial instruments (public-private partnership, grant instruments, etc.) at the level of rural territorial communities to increase their financial and economic potential is substantiated, which will make it possible to solve issues of local importance through the attraction of investment resources from various sources.

The practical significance of the obtained results is determined by proposals and recommendations regarding the development of rural territorial communities and territories. Separate theoretical provisions outlined in the qualification work can be used to improve legislative regulation on the development of the local self-government system, as well as in the practical activities of rural territorial communities. The main results of the study can become a theoretical basis for the development of national and regional programs for the development of the system of local self-government.

Keywords: organizational and economic mechanism, united territorial communities, local budgets, decentralization, local self-government, transfers, infrastructure, rural areas, entrepreneurship, budget revenues, inclusiveness, social projects, socio-economic development, efficiency, financial capacity.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних Scopus та Web of Science

1. Larysa O. Vdovenko, Olena V. Martseniuk, Oksana L. Ruda, **Denys V. Titov**, Karyna S. Kholiavitska Determinants of the growth of the financial-economic potential of rural territorial communities of Ukraine. *International Journal of Agricultural Extension*. 2021. Special Issue (02). DOI: 10.33687/ijae.009.00.3969 URL: <https://esciencepress.net/journals/index.php/IJAE/article/view/3969/1964> (Scopus) (1,65 друк. арк. – особистий внесок – визначено основні фактори та критерії зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад – 0,53 друк.арк.).

Статті у наукових виданнях, включених до наукових фахових видань України

1. Вдовенко Л.О., **Тітов Д.В.** Стан та проблеми розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 31. С. 175-181 (0,64 друк. арк. – особистий внесок – проаналізовано сновні економічні показники дохідності бюджетів об'єднаних територіальних громад в Україні – 0,3 друк. арк.).

2. Тітов Д.В. Організаційно-економічного механізм розвитку сільських територіальних громад його проблеми та напрями вдосконалення. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/202.pdf DOI: 10.32702/2307-2105-2021.9.200 (0,6 друк. арк.).

3. Тітов Д.В. Необхідність розвитку сільських територіальних громад в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2021. Вип. 9. С. 26-32. DOI: 10.32851/2708-0366/2021.9.3 (0,59 друк. арк.).

4. Тітов Д.В. Реформа децентралізації в Україні: досягнення та проблеми подальшої реалізації. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2022. № 1 (57). С. 74-80. DOI: 10.25313/2520-2294-2022-1-7870 (0,68 друк. арк.).

Монографії іноземною мовою у зарубіжних виданнях

1. Vdovenko Larisa, Titov Denys Decentralization reform in Ukraine - the basis of financial independence of territories and their development. *Economic development strategies: micro, macro and mesoeconomic levels: Scientific monograph*. Part 1. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2021. 316 p. С. 237-250. DOI: 10.30525/978-9934-26-191-6-16.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Тітов Д.В. Фінансова спроможність та забезпечення дохідності об'єднаних територіальних громад. *Polish journal of science*. 2020. № 26. Vol. 2. С. 24-29 (0,52 друк арк.).

2. Тітов Д.В. Характеристика підприємництва та особливості його розвитку на сільських територіях. *The scientific heritage*. 2020. № 47. Vol. 7. С. 53-56 (0,50 друк арк.).

3. Vdovenko L., **Titov D.** Formation of the revenue base of the budgets of the united territorial communities. *The scientific heritage*. 2020. Vol. 3. № 53 (53). Р. 27-35 (1 друк. арк. – особистий внесок – визначено та проаналізовано основні джерела з яких отримують доходи об'єднані територіальні громади – 0,5 друк. арк.).

4. **Titov D.**, Herasymchuk V. Increasing the investment potential of rural united territorial communities. *Colloquium-journal*. 2021. № 14 (101). Vol. 5 (1 друк. арк. – особистий внесок – внесено пропозиції, щодо покращення механізму управління реалізацією інвестиційного потенціалу об'єднаних територіальних громад – 0,5 друк. арк.).

Інші видання (тези доповідей)

1. Вдовенко Л.О., **Тітов Д.В.** Проблеми розвитку сільських територіальних громад. *Європейський вектор розвитку бухгалтерського обліку, фінансів та оподаткування в аграрному секторі економіки: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 100-річчю*

Національної академії аграрних наук України, 60-річчю наукової школи з бухгалтерського обліку ННЦ «Інститут аграрної економіки» та 25-річчю її експериментальної бази. 7 грудня 2018 р. Київ: ННЦ «ІАЕ». 2018. С. 107-109 (0,15 друк. арк. – визначено основні проблеми розвитку сільських територіальних громад в Україні – 0,07 друк. арк.).

2. Тітов Д.В. Основні напрямки соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад в Україні. *Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції. 9 березня 2019 р. Полтава: ЦФЕНД. 2019. Ч. 1. С. 42-44 (0,16 друк. арк.).

3. Тітов Д.В. Стратегічні підходи до економічного розвитку об'єднаних територіальних громад. *Авіація, промисловість, суспільство*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції. 14 травня 2020 р. Кременчук. 2020. Ч. 2. С. 418-421 (0,18 друк. арк.).

4. **Тітов Д.В.**, Вдовенко Л.О. Стан розвитку сільських територіальних громад у Вінницькій області. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку України в галузі управління та адміністрування: ініціативи молоді*: матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених. 22 жовтня 2021 р. Харків: ДБТУ. 2021. С. 368-370 (0,11 друк. арк.).

5. **Тітов Д.В.**, Вдовенко Л.О. Державна фінансова підтримка розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Фінансові аспекти розвитку економіки України: теорія, методологія, практика*: збірник наукових праць здобувачів вищої освіти і молодих учених. 16 листопада 2021 р. Хмельницький: ХНУ. 2021. С. 99-101 (0,23 друк. арк.).

6. Тітов Д.В. Інструменти розвитку об'єднаних територіальних громад. *Фінансовий механізм сталого аграрного розвитку: сучасний стан та перспективи*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції. 17 грудня 2021 р. Київ: ННЦ «ІАЕ». 2021. С. 191-195 (0,18 друк. арк.).

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ОМС – органи місцевого самоврядування

ОТГ – об'єднана територіальна громада

СТГ – сільська територіальна громада

ПДФО – податок на доходи фізичних осіб

ПДВ – податок на додану вартість

ДПП – державно-приватне партнерство

АСФ – аналіз середовища функціонування

ЄС – Європейський Союз

США – Сполучені Штати Америки

ОВДП – облігації внутрішньої державної позики

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	26
1.1. Територіальна громада як суб'єкт реформи децентралізації.....	26
1.2. Особливості розвитку сільських територіальних громад.....	42
1.3. Складові організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад.....	56
Висновки до розділу 1.....	74
Список використаних джерел до розділу 1.....	77
РОЗДІЛ 2. СТАН РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	87
2.1. Сучасні тенденції та результати впровадження реформи децентралізації.....	87
2.2. Оцінка фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад.....	109
2.3. Ефективність управління розвитком сільських територіальних громад.....	122
Висновки до розділу 2.....	135
Список використаних джерел до розділу 2.....	139
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	145
3.1. Поліпшення заходів державного регулювання реформи децентралізації.....	145
3.2. Формування стратегії розвитку сільських територіальних громад в Україні.....	161

3.3. Детермінанти зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад.....	174
Висновки до розділу 3.....	185
Список використаних джерел до розділу 3.....	188
ВИСНОВКИ.....	192
ДОДАТКИ.....	198

ВСТУП

Актуальність теми. Останніми роками децентралізація є основним напрямом реформування держави, проведення якої сприяє фінансово спроможній та самодостатній діяльності органів місцевого самоврядування. Децентралізація розширює і зміцнює права та повноваження адміністративно-територіальних одиниць у вирішенні стратегічних питань місцевого значення, а також сприяє активізації зацікавлених і вмотивованих мешканців щодо забезпечення задоволення потреб та інтересів громад.

Особливого значення набувають питання, пов'язані з нарощуванням ресурсного потенціалу місцевих бюджетів, підвищенням зацікавленості представницьких органів в мобілізації доступних фінансових ресурсів, досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей сталого розвитку територіальних громад. Все це зумовлює актуальність і необхідність подальших наукових досліджень в системі місцевого самоврядування, зокрема, пошуку шляхів вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад в Україні.

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики управління сталим розвитком територіальних громад здійснили вчені О. Бородіна, І. Прокопа, О. Попова, Т. Зінчук, Г. Корнійчук. Сучасним дослідженням удосконалення управління фінансовим потенціалом задля забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад присвятили наукові праці М. Газуда, О. Дем'янчук, М. Зверяков, К. Індус, М. Лалакулич, А. Ковальов, О. Польова, Л. Пронько, Н. Трусова та інші.

Проблеми відродження сільських територій упродовж тривалого часу привертають увагу багатьох провідних вчених-економістів, зокрема таких як В. Бондаренко, О. Булавка, В. Залізко, В. Збарський, Ю. Лупенко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, М. Орлатий, О. Павлов, В. Рябоконь, О. Шпикуляк та інші. Проте залишаються актуальними питання розвитку сільських територіальних громад в контексті проведеної реформи децентралізації, що зумовлює актуальність дослідження у теоретичному і практичному аспекті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано згідно з планом науково-дослідних робіт Вінницького національного аграрного університету як складову частину комплексних науково-дослідних тем: «Організаційно-економічний механізм розвитку конкурентоспроможного виробництва та переробки сільськогосподарської продукції» (номер державної реєстрації 0116U006037, 2016-2018 рр.), де автором обґрунтовано основні джерела доходів об'єднаних територіальних громад в Україні; «Управління розвитком економічних систем в умовах міжнародної конвергенції аграрного бізнесу» (номер державної реєстрації 0117U004204, 2017-2020 рр.), де автором проаналізовано головні причини негативних тенденцій в соціально-економічному розвитку сільських територій; «Фінансовий механізм в системі економічних векторів розвитку України» (0119U103339, 2019-2023 рр.), де автором запропоновано детермінанти зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є наукове обґрунтування теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад.

Для досягнення визначеної мети були поставлені та вирішені такі завдання:

- розглянути економічний зміст поняття «територіальна громада» та її види;
- виокремити особливості розвитку сільських територіальних громад;
- визначити складові і функції організаційно-економічного механізму як основи сталого і збалансованого розвитку сільських територіальних громад;
- проаналізувати сучасні тенденції та результати впровадження реформи децентралізації;
- оцінити фінансову спроможність об'єднаних територіальних громад;
- визначити ефективність управління розвитком сільських територіальних громад;

- запропонувати заходи поліпшення державного регулювання реформи децентралізації;
- сформуванню модель розвитку сільських територіальних громад в Україні;
- визначити фінансові детермінанти зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад.

Об'єктом дослідження є процеси формування та використання організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад в контексті проведення реформи децентралізації.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних засад організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад в Україні.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження були основні положення економічної теорії та теорії фінансів, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем теорії й практики організаційно-економічного механізму, законодавчі та нормативні акти. Для реалізації поставлених у дисертаційній роботі завдань використано наступні методи та прийоми: абстрактно-логічний – при теоретичному узагальненні понятійного апарату теми дисертаційного дослідження; монографічний – для детального вивчення діяльності сільських територіальних громад в Україні та законодавчих і нормативно-правових актів з питань формування організаційно-економічного механізму їх розвитку; аналізу і синтезу – для деталізації об'єкта дослідження; порівняння – для зіставлення фактичних даних у різні часові періоди з метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків, проведення порівняльного аналізу діяльності сільських територіальних громад; графічний – для наочного відображення одержаних результатів; узагальнення – при розробці стратегічних напрямків розвитку сільських територіальних громад в Україні.

Інформаційною базою дисертаційного дослідження були чинні законодавчі та нормативні акти України, аналітичні огляди та звітні дані Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства

розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Вінницькій області, інформація офіційних сайтів, наукова монографічна література, наукові статті вітчизняних та зарубіжних авторів у періодичних виданнях, інформація з мережі Internet, а також результати особистих напрацювань дисертанта.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні теоретичних та обґрунтуванні методичних засад і рекомендацій щодо розвитку сільських територіальних громад.

Основні результати дисертаційної роботи, які становлять наукову новизну, характеризуються наступними теоретичними і практичними положеннями:

удосконалено:

- економічний зміст поняття «територіальна громада» в основі якого сукупність місцевих жителів, що проживають у межах села, селища чи міста, об'єднані єдиною метою на основі пріоритетних інтересів та визначених потреб сприяти розвитку території, використовуючи і нарощуючи її потенціал завдяки місцевому самоврядуванню як праву на самостійне вирішення проблемних питань місцевого значення та виділено суттєві відмінності між територіальними громадами, що дало можливість окреслити проблеми розвитку сільських територіальних громад (територіальні, інфраструктурні та економічні) в контексті проведеної реформи децентралізації;

- модель розвитку сільських територіальних громад з визначеними складовими, стратегічною ціллю та індикаторами на основі специфічних особливостей їх функціонування на сільських територіях;

- функції організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад (сприяння продовольчій, економічній, екологічній, соціальній та національній безпеці держави; інноваційність розвитку громад і її сприйняття сільськими мешканцями) та науково-теоретичні засади його формування із врахуванням специфіки їх функціонування й негативних

тенденцій соціально-економічного розвитку сільських територій (серед яких: пасивне ставлення сільських мешканців до розвитку території; недовіра селян до державних та місцевих органів влади), що дозволить зосередити увагу держави по запровадженню заходів його вдосконалення;

дістали подальший розвиток:

- визначення складових організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад, які слід сприймати взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними один одного, використання яких на принципах сталого і збалансованого розвитку сільської економіки матиме більший ефект для розвитку сільських територій;

- оцінка стану та тенденцій реформи децентралізації в контексті розвитку сільських територіальних громад, що передбачає вплив на структуру формування місцевих бюджетів та підвищення якості життя сільських мешканців;

- визначення потенціалу сільських територіальних громад шляхом використання системи показників ефективності управління, застосування комплексного й системного підходу до формування джерел фінансового забезпечення їх розвитку;

- використання моделей кореляційно-регресійного аналізу для встановлення наслідкових зв'язків між утворюючими факторами й тенденціями розвитку досліджуваної результативної ознаки та методу порівняльного аналізу середовища функціонування для оцінки ефективності управління в сільських територіальних громадах;

- проведення соціологічного дослідження (методом опитування) з метою виявлення існуючих проблем розвитку сільських територіальних громад і територій та надання конкретних пропозицій по їх вирішенню;

- вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад через пропозиції щодо нарощення їх фінансово-економічного потенціалу, поліпшення державного регулювання та удосконалення управління їх розвитком, що дасть можливість покращити

індикатори результативності реформи децентралізації та сприяти забезпеченню пріоритетних інтересів як сільських територіальних громад так і держави в цілому.

Практичне значення одержаних результатів визначається пропозиціями та рекомендаціями щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад і запровадження методичних підходів по їх вдосконаленню.

Окремі теоретичні положення, викладені в дисертаційній роботі, можуть бути використані для вдосконалення законодавчого регулювання в питаннях реформи децентралізації а також у практичній діяльності об'єднаних територіальних громад. Основні результати дисертаційного дослідження можуть стати теоретичною базою для розробки національних та регіональних програм розвитку сільських територій.

Результати дослідження впроваджено в практичну діяльність: Вінницького відділення Укрдержфонду підтримки фермерських господарств (довідка №53-02/28 від 13.06.2022 р.); фермерського господарства «Ірина-О.Т» Хмільницького району Вінницької області (довідка №42/5 від 30.05.2022 р.); фермерського господарства «PIA» Шаргородського району Вінницької області (довідка №128 від 22 грудня 2021 р.); впровадження в навчальний процес Вінницького національного аграрного університету (довідка №01.1-60-1534 від 02 жовтня 2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою. Відображені в ній висновки, рекомендації та положення наукової новизни, які виносяться на захист, отримані здобувачем особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використані лише ті ідеї та положення, які є результатом власних напрацювань здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення дисертаційної роботи та практичні результати дослідження були апробовані на 14 науково-практичних конференціях, зокрема: XI Міжнародна науково-практична конференція «Європейський вектор розвитку бухгалтерського

обліку, фінансів та оподаткування в аграрному секторі економіки» (м. Київ, 7 грудня 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика» (м. Полтава, 9 березня 2019 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні технології в будівництві, економіці та дизайні» (м. Немирів, 4-5 квітня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан та перспективи розвитку економіки в умовах глобалізаційних процесів» (м. Вінниця, 18-19 квітня 2019 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Економіка, бізнес та управління» (м. Могилів-Подільський, 22-23 квітня 2019 р.); Міжнародна науково-практична інтернет-конференція молодих вчених та студентів «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів» (м. Вінниця, 15-16 травня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Земля-потенціал енергетичної, економічної та національної безпеки держави» (м. Вінниця, 24-25 жовтня 2019 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Від науки до практики: професійна підготовка фахівців в контексті потреб сучасного ринку праці» (м. Вінниця, 12-13 березня 2020 р.); Міжнародна науково-практична інтернет-конференція молодих вчених та студентів «Сучасні тенденції розвитку агропромислового сектора економіки в умовах конвергенції» (м. Вінниця, 14-15 травня 2020 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Фінансове та обліково-аналітичне забезпечення управлінських процесів в умовах євроінтеграції» (м. Вінниця, 1-2 жовтня 2020 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Реалізація європейського зеленого курсу в Україні: погляд молодих учених» (м. Вінниця, 14-15 травня 2021 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Асоціація Україна – ЄС: фінансові, облікові та контрольно-аналітичні аспекти» (м. Вінниця, 7-8 жовтня 2021 р.); III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Актуальні проблеми та перспективи розвитку України в галузі управління та адміністрування: ініціативи молоді» (м. Харків, 22 жовтня 2021 р.); II Всеукраїнська науково-практична інтернет-

конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених «Розвиток інноваційного фінансового управління суб'єктами економіки в умовах реалізації євроінтеграційної стратегії України» (м. Хмельницький 16 листопада 2021 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи викладено автором у 16 наукових працях загальним обсягом 9,24 умовн. друк. арк. (власний доробок автора 5,9 умовн. друк. арк.) у тому числі 1 стаття у наукометричних базах Scopus – 1,65 умовн. друк. арк.; 4 статті у наукових фахових видання України, включених до міжнародних наукометричних баз – 2,51 умовн. друк. арк.; 1 стаття у монографіях іноземною мовою у зарубіжних виданнях – 1,05 умовн. друк. арк.; 4 статті у наукових працях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації – 3,02 умовн. друк. арк.; 6 публікацій у інших виданнях – 1,01 умовн. друк. арк.

Структура та обсяг дисертаційної роботи були визначені відповідно до необхідності вирішення поставлених наукових завдань. Робота написана українською мовою, побудована традиційно за проблемно-тематичним принципом і складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст роботи викладено на 176 сторінках. У дисертації наведено 17 таблиць, 42 рисунки та 11 додатків. Список використаних джерел налічує 193 найменувань і розміщений на 20 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

1.1. Територіальна громада як суб'єкт реформи децентралізації

На сьогодні децентралізація є важливим напрямом реформування в Україні, успішне проведення якої сприяє ефективній діяльності органів місцевого самоврядування, оскільки розширює й зміцнює права і повноваження адміністративно-територіальних одиниць та організацій у вирішенні стратегічних питань місцевого значення. Вона сприяє активізації мешканців громад до самоорганізації з метою вирішення ключових питань розвитку тих чи інших територій на основі забезпечення їх потреб та інтересів, тобто на часі демократичні підходи до управління зацікавлених в позитивних результатах реформи громадян суспільства.

Слід відмітити, що децентралізація влади є доволі складним і довготерміновим процесом щодо формування новостворених громад, що є самодостатніми й фінансово-незалежними у вирішенні питань розвитку певних територій. Про необхідність проведення реформи децентралізації і побудови власної моделі доводить вітчизняний досвід, що свідчить про унеможливлення місцевих органів влади через обмеженість ресурсного потенціалу здійснювати ефективне управління в інтересах мешканців, а також вивчення світового досвіду.

Так, наприклад, 85% бюджетів місцевих територіальних громад у Польщі використовуються без узгодження із центральними органами влади, у Швейцарії кожна територіальна громада сама вирішує відсоток податків, який вона буде надавати центру [100, с. 101-102].

Оцінюючи історію виникнення децентралізованої держави, слід відзначити, що її початком вважається існування протилежних ідей

французького політика й правознавця Жана Бодена (1529-1596) та німецького правознавця й теоретика державного будівництва Йоганна Альтузіуса (1557-1638) щодо ідеальної організації держави.

Наприкінці XVI ст. Жан Боден розвинув теорію суверенної монолітної держави, теоретично обґрунтував абсолютизм не лише у Франції, а й в усій Європі. До кінця XIX ст. суверенна монолітна держава була в Європі ідеальною моделлю державної організації. У XVII та XVIII ст. провідним мотивом пруської політики було прагнення стати суверенною монолітною державою на зразок Франції. Державу Боден визначав як правове управління багатьма родинами й тим, що в них є загальне на основі суверенної влади. Держава – це правове управління згідно зі справедливістю і законами природи. Правом воно відрізняється від зграї розбійників чи піратів, з якими не можна укласти союзів. Держава – сукупність родин, а не окремих осіб. Сім'я – основа й осередок держави [56, с. 177-178].

На відміну від поглядів Жана Бодена щодо суверенної «монолітної держави», німецький правознавець Йоганн Альтузіус у 1600 р. висунув теорію федеральної державної організації, де, на його думку, суверенним має бути народ, а не монарх.

Тобто, уже в той час підтримувалась ідея сьогодення України щодо передачі місцевому та регіональному політичним рівням правових повноважень, а також права на самоврядування в якомога більшому обсязі (принцип субсидіарності).

Така модель централізованої держави (Німеччина) панувала до XX ст. Серед країн Європи французька адміністративна система відповідала рівноправності, однак нівелювала регіональні та місцеві відмінності, а також забезпечувала втілення загальнодержавних проєктів централізованої країни.

Таким чином, було створено дві моделі держави, кожна з яких мала певні відмінності. Децентралізована та федеративна держава на відміну від централізованої, була слабкою, зокрема у військовій сфері та у внутрішній політиці та являла загрозу державній єдності, створювала перепони на шляху

проведення загальнодержавної економічної політики, заважала створенню єдиного правового простору.

На початку XX ст. виникла ідея субсидіарності, спрямована проти централізованої держави фашистського та соціалістичного типу. Переродженню централізованої держави в авторитарну була протиставлена теза: правові та адміністративні функції держави мають бути розмежовані. Тільки у тому випадку, коли регіональні або місцеві органи не в змозі справитися із завданнями самоврядування, державі дозволено втрутитися, задіявши юридичні та адміністративні важелі. Від централізованої держави принцип субсидіарності вимагає захисту місцевої та регіональної демократії, а також громадянських свобод [56, с. 177-178].

На нашу думку, централізована модель держави найбільш повно може забезпечити проведення загальнодержавної політики, спрямованої на формування правової держави, побудованої на демократичних принципах і громадянських свободах, в тому числі сприяння розвитку місцевого самоврядування через проведення реформи децентралізації як основи фінансової самодостатності у прийнятті управлінських рішень, які будуть корисними в цілому для розвитку країни.

Термін «децентралізація» широко використовується в літературних джерелах, однак його зміст час від часу змінюється.

Більшість літературних джерел переважно посилаються на визначення та типологію децентралізації, розроблену Д. Рондінеллі та Ш. Чіма. Найбільш ефективна концепція була розроблена в 1980-х роках, коли децентралізація була визначена як "передача планування, прийняття рішень або адміністративної влади від центральної влади до її польових організацій, місцевих адміністративних одиниць, напівавтономних і напівдержавних організацій, місцевих органів влади або неурядових організацій". Вони класифікують децентралізацію на три форми [80, с. 6]:

1. Деконцентрація – це розподіл завдань від центральних міністерств до їхніх польових відділень. Незважаючи на те, що офіси на місцях знаходяться

далеко від штаб-квартири, вони формально є інститутом центрального уряду. У процесі деконцентрації центральні міністерства зберігають прийняття рішень, тоді як польові офіси є лише агентами, що реалізують рішення;

2. Делегування – це передача завдань від центрального уряду організаціям, державним підприємствам або окремим палатам за межами державної бюрократії;

3. Деволюція, тобто передача рішень з центрального органу місцевого самоврядування. У децентралізації місцеве самоврядування є автономним, а не частиною центральної бюрократії [80, с. 6].

Потреба в реалізації реформи децентралізації продиктована тим, що органи місцевого самоврядування не створювали сприятливе середовище для нормального функціонування територіальних громад з питань надання державних послуг на високому рівні в силу своєї фінансової неспроможності та залежності від органів влади вищого рівня.

Відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [38] йдеться про те, що «починаючи з 1991 року чисельність сільського населення зменшилася на 2,5 млн. осіб, а кількість сільських населених пунктів – на 348 одиниць. Разом з тим кількість сільських рад збільшилася на 1067 одиниць. В Україні утворено близько 12 тис. територіальних громад, у більш як 6 тис. громад чисельність жителів становить менш як 3 тис. осіб, з них у 4809 громадах – менш як 1 тис. осіб, а у 1129 громадах – менш як 500 осіб, у більшості з них не утворено виконавчі органи відповідних сільських рад, відсутні бюджетні установи, комунальні підприємства тощо. Органи місцевого самоврядування таких громад практично не можуть здійснювати надані їм законом повноваження. Дотаційність 5419 бюджетів місцевого самоврядування становить понад 70 відсотків, 483 територіальні громади на 90 відсотків утримуються за рахунок коштів державного бюджету. Здійснення постійної фінансової підтримки через районні бюджети малочисельних територіальних громад з використанням системи дотацій вирівнювання є обтяжливим для державного бюджету та стримує розвиток

малих міст і великих селищ».

Тобто, в документі йдеться про необхідність удосконалення «також системи територіальної організації влади з метою підвищення ефективності управління суспільним розвитком на відповідній території» [38].

Законодавче регулювання реформи децентралізації закріплено в таких нормативних документах, в яких визначені проблеми й пріоритети державної регіональної політики, цілі, умови, критерії оцінки та засади створення й подальшого функціонування територіальних громад (додаток Б).

Приведені законодавчі та нормативні документи в додатку Б стали ключовим важелем реформи децентралізації влади в Україні, спрямованої на вдосконалення адміністративно-територіального устрою, формування самодостатніх і фінансово-спроможних та незалежних територіальних громад, з визначеними інструментами регулювання організаційно-економічного механізму їх розвитку, про ефективність та дієвість якого йтиметься в підрозділах кваліфікаційної роботи.

Система відповідних стимулюючих інструментів має бути направлена, з одного боку, на здійснення секторальних реформ (освітньої, медичної, житлово-комунальної тощо), а з іншого – завданням механізму є створення та підтримка сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, надання мешканцям територіальних громад якісних та доступних публічних послуг на основі сталого розвитку дієздатної громади [55, с. 26].

У політичному сенсі децентралізація (лат. *de* – заперечення, *centralize* – центральний) розглядається, як спосіб територіальної організації влади, при якому держава передає право на прийняття рішень із визначених питань або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня, що не належать до системи виконавчої влади і є відносно незалежними від неї [21, с. 11].

Спроби реформування місцевого самоврядування в Україні робилися з часу проголошення її незалежності, але їм увесь час перешкоджала відсутність консенсусу в середовищі політичної еліти щодо бачення

зовнішньо- і внутрішньополітичного вектора розвитку держави загалом і підходів до адміністративно-територіального поділу та організації влади на місцях зокрема. В умовах перманентних економічних, політичних та суспільних криз переважна кількість органів місцевого самоврядування (ОМС) виявилися нездатними здійснювати власні та делеговані повноваження на належному рівні, що робило потребу їх реформування вкрай важливою. Найбільш сприятливі умови для здійснення реформи склалися після Революції гідності, коли більшість населення України згуртувалася навколо ідеї європейської інтеграції України, невіддільною частиною якої була організація орієнтованих на служіння людині демократичних органів місцевого самоврядування. Проголошений у квітні 2014 р. курс на здійснення реформи децентралізації влади поставив на порядок денний завдання вибору оптимальної моделі місцевого самоврядування та процедури формування органів самоврядування, створення механізмів децентралізації влади, забезпечення принципу субсидіарності та надання інститутам громадянського суспільства можливості брати участь у роботі органів місцевого самоврядування [19, с. 23]. На думку автора [19, с. 23], «результатами реформи, що була спрямована на побудову якісно нової системи місцевого самоврядування, в основі якої лежала зміна базового рівня адміністративно-територіального устрою шляхом створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), стали: надання органам місцевого самоврядування більшого обсягу прав у розпорядженні наявними ресурсами; посилення їх зацікавленості у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів та пошуку додаткових джерел їх наповнення; зміцнення матеріальної та фінансової основи населених пунктів; поява нових осередків активізації господарської діяльності тощо. Внаслідок цих нововведень територіальні громади дістали можливість підвищити якість надання публічних послуг населенню, реалізовувати соціальні та інфраструктурні проекти, створювати умови для залучення інвестицій та розвитку місцевого бізнесу, розробляти та реалізовувати програми місцевого розвитку тощо».

Реформа фінансової децентралізації, що проводиться в Україні, сприяє підвищенню ефективності перерозподілу фінансових ресурсів на місцевому рівні, супроводжується наповнюваністю бюджетів територіальних громад саме власними коштами, забезпеченням самостійності і самодостатності у вирішенні питань місцевого значення, що є запорукою соціально-економічного розвитку регіонів.

Процес євроінтеграції України потребує реформування різних галузей, особливо актуальним є проблеми регіонального розвитку, що вимагає пошуку напрямків вдосконалення механізмів розвитку сільських територіальних громад щодо використання бюджетних коштів, соціально-економічного розвитку територій та активізації підприємницької діяльності на селі як основи подолання безробіття.

Саме реалізація реформи місцевого самоврядування передбачає децентралізацію влади та розмежування повноважень між різними її рівнями, що сприятиме самостійності рішень місцевої влади та у самих територіальних громад.

Оскільки «бюджетна система України зараз не відповідає потребам розвитку територіальних громад. Пов'язано це з тим, що хоча й упроваджується децентралізація в країні, однак відбувається надмірна централізація фінансових ресурсів. Місцеві органи влади не мають можливості в повному обсязі виконувати свої функції, реалізовувати власну політику, здійснювати нарощування матеріальної та фінансової бази, створювати сприятливий інвестиційний клімат на рівні регіонів. Виходячи з вищезазначеного, актуальним постає питання розвиненості та вдосконалення інститутів місцевої демократії, за допомогою яких відбудуться докорінні зміни в процесі управління бюджетною системою, що буде сприяти розвитку демократичних відносин як у цілому в країні, так і на місцевому рівні» [48, с. 615].

Проте бюджетна децентралізація не повинна бути виділенням додаткових субвенцій з збереженням фінансових схем на місцевому рівні, а вона має бути принципово новою системою міжбюджетних відносин з

більшою фінансовою самостійністю і, відповідно, більшою відповідальністю органів місцевого самоврядування. Бюджетна децентралізація повинна передбачати не лише нові джерела надходжень до місцевих бюджетів, але і нові інструменти впливу місцевих громад на економічне зростання адміністративно-регіональної одиниці та на нарощення бази доходів [93, с. 157]. На думку автора [93, с. 158], «для успішних реформаторських дій децентралізація повинна відбуватися поряд з передачею достатніх фінансових ресурсів та майна для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування якісних та доступних послуг. Коли фінансові ресурси надаються органам місцевого самоврядування, тоді вони можуть генерувати свої власні доходи, встановлюючи та збираючи податки та збори за надані послуги, керуючись при цьому принципами компенсації вартості послуг».

Таким чином, бюджетна децентралізація разом із самостійністю й самодостатністю покладає відповідальність на місцеві органи влади за ефективність розвитку економіки певних територій.

Поняття «громада» має різні тлумачення в економічних джерелах, в основі яких лежить ідея спільності, довіра, загальні інтереси та цінності.

Так, Академічний тлумачний словник під поняттям «громада» розуміє «групу людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів» [2].

Досить широко характеризує цю категорію Енциклопедичний словник з державного управління, який вказує головну мету: «громада (община) (community) – сукупність людей, об'єднаних на основі спільних територіальних, етнічних, культурних, мовних, релігійних, виробничих та інших інтересів. Спільність, яка об'єднує людей в громаді, може стосуватися всіх чи багатьох аспектів життєдіяльності або лише окремих вузьких проблем. Головна мета громади – досягнення добробуту. Як об'єднання людей громада формується на основі територіального або функціонального чинника через спілкування та інші види відносин між людьми, серед яких переважають емоційно-особистісні, здійснення різних видів діяльності заради досягнення спільних цілей, що формує почуття солідарності та «духу громади», належності до громади, спільні правила,

традиції [30].

Інші розмежовують поняття «громада» і «асоціація». Перше характеризує стосунки, які ґрунтуються на загальних інтересах і цінностях, довірі та природній ієрархії, друге – відносини на рівні формальних правил і домовлень. Громада передбачає особисту солідарність, яка визначається особливостями соціального середовища, тоді як «асоціація» – більш штучне утворення [47, с. 61-62].

Для дослідження сутності поняття «територіальна громада» необхідно чітко розуміти, які трактування цієї категорії наведені у законодавчих і нормативних документах (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Дефініція поняття «територіальна громада»

Джерело	Визначення	Ключова позиція щодо суб'єкта
1	2	3
Конституція України (ст. 140–143) [37]	Територіальна громада – це жителі одного чи декількох населених пунктів, які добровільно об'єднуються в одну територіальну громаду для вирішення питань місцевого значення, а саме: обирають сільського, селищного чи міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на засіданнях виконавчого комітету та ради, старост та депутатів ради, які представляють та захищають інтереси всієї громади; управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до чинного законодавства. Місцеве самоврядування є правом територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.	Жителі одного чи декількох населених пунктів. Місцеве самоврядування є їх правом самостійно вирішувати питання місцевого значення
Цивільний кодекс України №435-IV [99]	Територіальні громади є юридичними особами, мають свої рахунки, надходження та можуть створювати комунальні підприємства, навчальні заклади, підприємницькі товариства, приймати участь в їх діяльності на загальних підставах	Юридичні особи

Продовження табл. 1.1.

1	2	3
Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України [94]	Територіальна громада – спільнота мешканців, жителів населених пунктів (сіл, селищ, міст), об'єднана загальними інтересами власного життєзабезпечення, самостійного, в межах законів, вирішення питань місцевого значення як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування	Спільнота мешканців, жителів населених пунктів, які вирішують питання місцевого значення як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування
Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України №280/97-ВР (ст. 6) [67]	Територіальна громада - жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр. Місцеве самоврядування в Україні - це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.	Жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста
Європейська хартія місцевого самоврядування № 994 036 від 15.10.1985 р. [33]	Місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення. Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи.	Місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою в інтересах місцевого населення
Енциклопедія державного управління [29]	Територіальна громада – це спільнота людей, об'єднаних різноманітними стійкими формальними та неформальними зв'язками, які обумовлені спільним проживанням у межах села, селища, міста	Спільнота людей, об'єднаних різноманітними стійкими формальними та неформальними зв'язками

Джерело: узагальнено автором на основі законодавчої бази та економічних джерел

Отже, аналізуючи законодавчі і нормативні документи щодо трактування поняття «територіальна громада», ми дійшли висновку, що в основі всіх трактувань першорядним є «юридичні особи», «спільнота мешканців», «жителі, об'єднані постійним проживанням», «жителі одного чи декількох населених пунктів». Усі вони об'єднані для вирішення питань місцевого значення, а значить повинні враховувати потреби та інтереси мешканців. Другорядним виступає місцеве самоврядування як право територіальних громад діяти в інтересах місцевого населення, тобто ці два поняття є нерозривними, а поняття

«територіальна громада» є основою, на якому базується система місцевого самоврядування.

Дещо інший погляд на це питання подано в Європейській хартії місцевого самоврядування [33]. Стаття 3 цього документу [33] містить таке визначення співвідношення між поняттями «місцеве самоврядування-територіальна громада»: «Місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення». Як бачимо, існує суттєва глибинна відмінність у визначенні суб'єкта місцевого самоврядування Конституцією України та Європейською Хартією. Так, в першому випадку – це жителі «самоврядної» адміністративно-територіальної одиниці, а в другому – це органи місцевого самоврядування. Зрозуміло, що в даному випадку основний закон нашої держави ступив дещо далі від європейської демократичної державно-правової традиції, оскільки на перше місце ставить територіальну громаду, а не органи місцевого самоврядування. Тобто, Конституція України «регулює питання місцевого самоврядування, спираючись в основному на концептуальні положення громадської доктрини місцевого самоврядування», що й обумовлює її специфіку. При цьому варто зазначити, що Європейська хартія місцевого самоврядування – це передусім зразок західної державницько-правової науки. А поняття «територіальна громада» в нашому сприйнятті для західноєвропейської економіко-правової думки – нонсенс: «... у західній державно-управлінській та правовій науках поняття «територіальна громада» в нашому його розумінні відсутнє. Законодавство провідних країн світу його ігнорує». Це, передусім, пов'язано з тим, що до поняття місцевого самоврядування в різних випадках застосовано різні підходи (у даному випадку – теорію природного права громадян і державницьку). А загалом, існує п'ять теорій місцевого самоврядування [78, с. 9]. На думку авторів [78], «навіть сьогодні, після конституювання цього поняття, після виходу у світ численних праць науковців-економістів щодо цього питання, єдиногосного повного

визначення поняття «територіальна громада» немає, як немає і відповідного єдиного трактування поняття «місцеве самоврядування».

Отже, місцеве самоврядування має сприйматись як феномен, який одночасно має якості соціального і політичного, публічно-правового та приватно-правового характеру. Відсутність чіткої доктринальної визначеності - одна з причин суперечливості чинного вітчизняного законодавства про місцеве самоврядування. У контексті реформи необхідно чітко визначитися з усією наявною муніципальною парадигмою та теорією місцевого самоврядування (громадянська, державна, муніципального дуалізму тощо), яка має бути покладена в основу конституційної та майбутньої законодавчої моделі розвитку [6, с. 50].

Враховуючи суттєві відмінності законодавства вітчизняного і Європейської хартії у підходах до визначення вагомості того чи іншого суб'єкта (територіальної громади чи органів місцевого самоврядування, вважаємо, що основою має виступати територіальна громада з її інтересами, яка завдяки реальній підтримці органами місцевого самоврядування своєчасно вирішуватиме проблеми, які існують на тій, чи іншій території, що сприятиме їх розвитку, сільській території, забезпеченню потреб не лише місцевих мешканців об'єднаної територіальної громади, а й інтересів загалом адміністративно-територіальної одиниці регіону.

На нашу думку, під територіальною громадою слід розуміти сукупність місцевих жителів, що проживають у межах села, селища чи міста, об'єднані єдиною метою на основі пріоритетних інтересів та визначених потреб сприяти розвитку території, використовуючи і нарощуючи її потенціал завдяки використанню місцевого самоврядування як права на самостійне вирішення проблемних питань місцевого значення.

Отже, в умовах реалізації реформи децентралізації ми акцентуємо увагу на підвищенні ролі саме територіальної громади, яка завдяки підвищенню самодостатності та фінансової спроможності здатна виконати поставлені стратегічні цілі і тим самим покращити середовище проживання мешканців

сільської території.

Під фінансово-спроможною територіальною громадою ми розуміємо ту, в якій власні джерела доходів бюджету, інфраструктура та наявні ресурси території достатні для забезпечення інтересів та потреб мешканців території спільного проживання.

Реалізація реформи децентралізації покликана на розширення фінансово-економічного потенціалу територіальних громад в Україні шляхом їх об'єднання.

Формування об'єднаних територіальних громад в Україні, яке відбувається після узгодження та прийняття Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" (2015) [63], відповідає чітко окресленій політиці децентралізації державного управління – спроможних, ефективних, здатних до розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ), яким можна передати повноваження, ресурси і відповідальність, що означає «самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення в інтересах їх жителів, тобто забезпечувати належний рівень освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства та ін.».

Тобто, децентралізаційні зміни, що відбуваються в процесі реформи, сприятимуть активізації самоврядування територіальних громад, мешканці яких є вмотивованими й зацікавленими в економічному зростанні своїх територій та забезпеченню власних потреб громади.

Виходячи із визначення територіальної громади, слід виділити певні функції в рамках місцевого самоврядування. На нашу думку, такими функціями є функція розвитку, інформаційна та контрольна.

Проведення політики ефективного самоврядування сприятиме можливості подолання протиріч між різними рівнями влади, гармонізувати партнерські відносини між центром, регіонами та територіальними громадами, сприяти підвищенню ефективності використання бюджетних коштів. Це можливо завдяки використанню дієвого організаційно-економічного механізму.

Аналіз законодавчих та економічних джерел щодо функціонування

територіальних громад дав відповіді щодо ключових суб'єктів реформи децентралізації, зокрема визначив, що основою є спільне проживання мешканців, які мають загальні інтереси та потреби і здатні вирішувати проблемні питання місцевого значення через наділення їх відповідними функціями, правами і обов'язками відповідно до чинного законодавства.

Метою об'єднань громад на рівні селищ, сіл та міст є досягнення спроможності більш ефективно функціонувати у фінансовому, соціальному та економічному середовищі, оскільки малорозвиненість регіонів та низька забезпеченість ресурсами окремих громад не дає можливості їм розвиватися самостійно на тому ж рівні, що інші. Формування спільного бюджету об'єднаних територіальних громад дає змогу збільшити фінансовий потенціал територій, що сприятиме ефективному їх розвитку.

Незалежно від типу громади, основними пріоритетами їх соціально-економічного розвитку мають бути розвиток підприємництва, підтримка місцевих товаровиробників; залучення інвестицій; соціальний захист, підвищення рівня доходів громадян та зайнятості; впровадження енергоощадних заходів, стимулювання населення до енергозбереження; забезпечення екологічно орієнтованого використання природних ресурсів, посилення відповідальності за правопорушення, пов'язані із заподіянням шкоди довкіллю [98, с. 8].

Розглянемо суттєві відмінності між поняттями «громада» (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Відмінності категорій «громада»

Ознаки	Громада		
	Сільська	Селищна	Міська
	<i>Суттєві відмінності: вікова структура населення, рівень доходів, зайнятість, стан інфраструктури, природні ресурси, роль сільського господарства у місцевій економіці</i>		
1	2	3	4
Територіальні особливості	Віддаленість від великих міст (регіональних і національних ринків). Наявність великої кількості природного ресурсу – земель с.-г. призначення	Наближеність до міст, вигідне географічне розташування	Налагоджене транспортне розташування. Місто з населенням 50 тисяч має сильний економічний вплив у радіусі 10 км; з населенням 100 тисяч має економічний вплив у радіусі 15 км, місто-мільйонник – у 20 км. Саме міста обласного значення демонструють стрімку динаміку розвитку, мають ресурс, який можна використати на розвиток не лише міст обласного значення, а й сусідніх майбутніх об'єднаних громад.

Продовження табл. 1.2.

1	2	3	4
Інфраструктурні особливості	Погане транспортне сполучення. Зруйнована житлово-комунальна інфраструктура. Погіршення стану існуючих закладів культури, освіти, охорони здоров'я.	Транспортне сполучення нормальне. Житлово-комунальна інфраструктура розвивається. Достатня кількість об'єктів освітньо-культурної сфери	Налагоджене транспортне сполучення. Розвинена житлово-комунальна інфраструктура, об'єктів освітньо-культурної сфери
Економічні особливості	Низький рівень доходів сільського населення. Безробіття, брак робочої сили та висококваліфікованих фахівців. Слабкий фінансовий стан громад. Підприємства значно обмежені в інвестиційних чи кредитних ресурсах. Соціальній сфері притаманна стійка тенденція до знелюднення територій.	Середній рівень доходів населення. Середні можливості економічного розвитку. Підприємства наближені до джерел фінансування.	Високий рівень доходів міського населення. Наявність робочих місць та можливості їх розширення Забезпеченість достатньою кількістю фахівців різного профілю та високої кваліфікації. Стійкий фінансовий стан громад. Високий рівень фінансового забезпечення підприємств
Переваги	Розвиток особистих селянських господарств, малих, середніх підприємств, що спеціалізуються в галузі тваринництва, птахівництва, рибицтва; будівництві комбінатів із перероблення харчових продуктів, консервування овочів та фруктів; розвиткові с.-г. кооперативів; будівництві полігонів твердих побутових відходів та сміттєпереробних заводів. Досить низька вартість житлових будинків на вторинному ринку. Наявність вільних територій під будівництво нових житлових та господарських об'єктів. Достатній обсяг природних ресурсів, не залучених до господарської діяльності. Використання всіх джерел благ: продовольства та сільськогосподарської сировини, природних ресурсів як рекреаційного об'єкта. Чисте навколишнє середовище	Наявність значної кількості середніх та малих підприємств різних форм власності. Можливості працевлаштування як у населеному пункті, так і поза ним (у місті). Середня вартість житлових будинків на вторинному ринку	На таких територіях доцільне створення підприємств, що потребують великих виробничих площ: заводів із виробництва будівельних матеріалів, швейних, меблевих фабрик, виставкових павільйонів, овочесховищ, логістичних центрів з обробки й постачання вантажів (харчових продуктів та промислових товарів) до міста, бізнес-центрів (включаючи готелі та розважальні заклади), спортивних комплексів (з тенісними кортами, футбольними полями, басейнами, кінними клубами); туризм (етнографічні музейні комплекси, туристичні садиби на території особистих селянських господарств, спеціалізовані заклади громадського харчування).

Продовження табл. 1.2.

1	2	3	4
Недоліки	Низький рівень соціального захисту сільського населення Зловживання правами та інтересами селян, які передали земельні паї в оренду. Пасивність громад у частині управління належними їм ресурсами та активами. Інформаційна ізоляція в частині сучасних можливостей для ділової активності; брак відповідних знань, умінь та досвіду. Низький рівень розвитку підприємництва Брак кадрів Знелюднення територій	Висока вартість та обмеженість пропозиції вільних територій під житлову та громадську забудову й господарські об'єкти. Звуження ареалу існування диких тварин і птахів, забруднення та погіршення стану навколишнього природного середовища внаслідок його надмірної експлуатації, інтенсивного залучення до господарської діяльності нових територій, масової вирубки лісів через розширення меж населених пунктів, будівництво житла, доріг. Надмірно щільна забудова приватними житловими будинками, що не враховує державні будівельні норми та призводить до погіршення умов проживання, порушення правил видобутку води для індивідуальних потреб (буріння свердловин), забруднення ґрунтів та водоносного горизонту стічними водами, спотворення ландшафтів внаслідок утворення несанкціонованих звалищ твердих побутових відходів; порушення прав громадян на доступ до річок, ставків, лісів.	Високий рівень розвитку підприємництва. Висока вартість та обмеженість пропозиції вільних територій під житлову та громадську забудову й господарські об'єкти, що з часом призведе до зміни цільового призначення сільськогосподарських земель; звуження ареалу існування диких тварин і птахів, забруднення та погіршення стану навколишнього природного середовища внаслідок його надмірної експлуатації, інтенсивного залучення до господарської діяльності нових територій, масової вирубки лісів через розширення меж населених пунктів, будівництво житла, доріг; надмірно щільна забудова приватними житловими будинками, що не враховує державні будівельні норми та призводить до погіршення умов проживання, порушення правил видобутку води для індивідуальних потреб (буріння приватних свердловин), забруднення ґрунтів та водоносного горизонту стічними водами, спотворення ландшафтів внаслідок утворення несанкціонованих звалищ твердих побутових відходів; порушення прав громадян на доступ до річок, ставків, лісів

Джерело: узагальнено автором на основі [54, с. 724; 97, с. 8] та доповнено автором

Отже, існують суттєві відмінності щодо функціонування громад села, селища та міста і вони не на користь сільських територіальних громад, оскільки залишається низка невирішених проблем, що пов'язані із територіальними,

інфраструктурними та економічними особливостями їх функціонування, а виділені переваги є мотивом для держави щодо запровадження заходів вдосконалення організаційно-економічного механізму.

Відмінністю категорії «сільська територіальна громада» від інших (селищна, міська) є те, що вона характеризується певними самобутніми аспектами розвитку, територіальними особливостями, кількісним складом мешканців та їх віковою характеристикою, інфраструктурним розвитком та обмеженими і водночас невикористаними економічними можливостями тієї чи іншої території.

Оскільки наше дослідження направлене саме на вдосконалення організаційно-економічного механізму функціонування сільських територіальних громад, тому доцільним є поглиблене визначення сутності тих понять, які напряду пов'язані з сільськими територіальними громадами та сільськими територіями.

1.2. Особливості розвитку сільських територіальних громад

Соціально-організаційною формою історичної появи, формування й розвитку селянства під впливом значних змін у сукупності багатьох природних і суспільних чинників є українське село, яке характеризується територіальним розселенням самобутнього населення з відображенням певних особливостей соціально-побутових умов і традицій. Сільські жителі у переважній більшості проживають відособлено в оселях власної сімейної забудови у поселенській мережі. За останні роки в українському селі відбулися значні зміни в результаті проведення структурних економічних реформ: реструктуризації земельних і майнових відносин, створення юридично-правової бази ринкової економіки шляхом приватизації землі, майна та використання індивідуально-сімейної і колективної праці. Однак під час проведення реформ першочергова увага приділялася розвитку аграрного виробництва й відповідних виробничих відносин, тоді як питанням формування і розвитку сільської поселенської мережі

відводилася другорядна роль за залишковим принципом. У кінцевому рахунку це призвело до занепаду села, що характеризується скороченням чисельності населення, негативною демографічною ситуацією, зростанням безробіття, руйнацією соціальної сфери. У ситуації, що склалася, вирішити проблеми розвитку сільських територій можливо лише шляхом запровадження дієвої державної політики. Одним із напрямів такої політики є децентралізація влади, створення та організація роботи сільських об'єднаних територіальних громад. Від успішного здійснення цих процесів значною мірою залежить подальший розвиток сільської поселенської мережі [75, с. 7].

Села як адміністративно-територіальні одиниці є частиною адміністративно-територіального устрою, яка не має політичної самостійності. Держава має вплив на сільські території, регулюючи їх розвиток завдяки використанню інструментів та заходів організаційно-економічного механізму.

В умовах проведення реформи децентралізації ставиться акцент на самодостатність об'єднаних територіальних громад, зокрема сільських територіальних громад.

Таким чином, під самодостатністю територіальних громад ми розуміємо їх здатність власною діяльністю створювати і відтворювати необхідні соціально-економічні умови для задоволення потреб населення шляхом активізації внутрішніх резервів сільських територій [51, с. 175].

Сільські території (англ. Rural territories) – гетерогенні за своєю структурною будовою соціально-просторові утворення, що складаються з населення, поселень, виробничих комплексів, інфраструктури, земель сільськогосподарського та іншого призначення, природного середовища. Сільські території перебувають під управлінським впливом органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а також суб'єктів господарювання різних форм власності, які виконують виробничо-господарські, природоохоронні, рекреаційно-оздоровчі, соціальні та інші функції з урахуванням їх ресурсного потенціалу. Як об'єкт функціонування й управління сільські території складаються з базового, районного, регіонального

та загальнодержавного рівнів, які співвідносяться між собою за принципом “матрьошки”. З огляду на специфічні властивості та риси сільських територій, вони класифікуються за такими критеріями: ступінь ресурсозабезпеченості; вид на режим використання території; політико-правовий статус; домінантна функція; рівень урбанізації; ступінь розвитку; значення та масштаб функцій; етична ознака тощо [31, с. 375].

Підвищення ролі сільських територіальних громад в здійсненні стратегічних соціально-економічних перетворень вимагає впливу держави через сформований дієвий організаційно-економічний механізм на сталий розвиток села та сільських територій.

Сталий розвиток сільських територій - це процес якісних змін, спрямованих на стабільне соціально-економічне зростання сільських територій, підвищення ефективності сільської економіки, рівня зайнятості та якості життя сільського населення на основі реалізації комплексу економічних, соціальних і екологічних заходів державного та місцевого рівня. Серед ключових чинників сталого розвитку сільських територій одне із провідних місць займає гармонізація соціальних, економічних та екологічних складових відповідно до інституціонального середовища [3].

Збалансований розвиток сільської території – це процес поліпшення рівня та якості життя сільського населення, що, у свою чергу, сприяє урізноманітненню видів аграрної і позааграрної діяльності, продуктивній зайнятості, диверсифікації доходів сільських домогосподарств та наповненню бюджетів місцевих громад, соціальній захищеності мешканців, сучасному інфраструктурному розвитку поселенської мережі, збереженню і підвищенню родючості ґрунтів, захисту ландшафтів та біологічного різноманіття [96, с. 57].

Відповідно до змісту і сутності наукових розробок [36; 81], під сталим розвитком територіальних громад автори розглядають такий розвиток, при якому забезпечуються зростання, диверсифікація й підвищення ефективності сільської економіки, стабілізація чисельності населення й збільшення тривалості життя, повна й продуктивна зайнятість працездатного населення, підвищення

рівня та якості життя в сільських районах, раціональне використання й відтворення їх природно-ресурсного потенціалу.

Обґрунтованою є позиція науковців Т. Зінчук та Н. Куцмус щодо перспектив сільського розвитку, зорієнтованих на конкретні умови кожного окремого сільського регіону, врахування його особливостей, максимальне використання принада конкретної території [25, с. 158].

Забезпечення сталого розвитку сільських територій є комплексною проблемою та можливе за умови: макроекономічної стабільності та збільшення валового внутрішнього продукту; забезпечення економічного зростання в сільському господарстві; розвитку несільськогосподарської зайнятості в сільській місцевості; досягнення на селі соціально рівних із містом умов отримання доходів та громадських благ; поліпшення доступу для господарюючих суб'єктів, які ведуть підприємницьку діяльність на селі, до ринків матеріально-технічних, кредитних, інформаційних, інших ресурсів; формування на селі інститутів громадянського суспільства, що забезпечують захист економічних та соціальних інтересів різних груп сільського населення; реалізація програм щодо покращення екологічної ситуації на сільських територіях [9, с. 61].

Поділяємо позицію дослідників, які констатують, що поняття сільської громади не тотожне поняттю територіальної громади, визначеному Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [67] та іншими нормативно-правовими актами, а тим більше поняттю сільської ради як елементу адміністративно-територіального устрою. Сільські громади – це самоорганізовані сільські жителі, які поділяють спільний життєвий простір, об'єднані прагненням, готовністю і реальними діями до покращення свого економічного, соціального й екологічного становища, які створили для цього громадську організацію і визначили лідера з числа її членів.

В основі поняття «сільська територіальна громада» важливим акцентом є усвідомлення мешканцями спільних потреб та необхідності їх задоволення з використанням різних інструментів організаційно-економічного механізму .

Важливим є взаєморозуміння і взаємодія різних соціальних груп населення громади у вирішенні проблемних питань розвитку.

Українські науковці О. Бородіна та І. Прокопа пропонують розглядати сільський розвиток на базі громад як модель, в якій цілеспрямована зміна всіх найважливіших чинників розвитку села планується, проводиться та контролюється самими громадами за сприяння держави [39, с. 90].

На нашу думку, цілеспрямована зміна найважливіших чинників розвитку села відбудеться лише завдяки зваженій державній політиці із запропонованим організаційно-економічним механізмом впливу на такі зміни.

Більшість науковців розглядають сільські територіальні громади нерозривно розглядають у контексті управління розвитком сільських територій. Тому вони є суб'єктом управління й відповідальності за соціально-економічним розвитком цих територій.

Основні розбіжності у визначеннях сільської громади зв'язані з тим, що в одних випадках робиться акцент на організаційній і фінансовій самостійності органів місцевої влади, в інших – ні [47, с. 62].

Разом з тим, вважаємо, що, на сьогодні, сільська територіальна громада до кінця незалежною, фінансово-спроможною поки що бути не може на локальному рівні, оскільки цей процес не є таким швидким, як реформа, а перш за все, потребує зміни мислення сільських мешканців щодо нових підходів до розвитку територій на основі самостійної ініціативи та відповідальності за результати діяльності.

Розгортання процесів децентралізації чинної системи управління в Україні обумовлює появу нових процесів і явищ у соціальному розвитку сільських поселенських структур унаслідок посилення субрегіонального рівня управління, кардинальних змін принципів організації життєдіяльності сільських спільнот та пошуку нових форм реалізації головних функцій місцевого самоврядування на локальному рівні, орієнтованих на самоорганізацію і саморозвиток громад. У складних суспільно-політичних та соціально-економічних умовах країна швидкими темпами здійснює реформу децентралізації зі значними

економічними і соціальними ризиками, можливими негативними ефектами для сільських територіальних громад, які наразі не інформовані належним чином про сутність здійснюваних перетворень та по суті не готові до таких радикальних змін з різних об'єктивних та суб'єктивних причин. Унаслідок цього нерідко виникають соціальні конфлікти, які лише ускладнюють умови ведення сільського бізнесу чи погіршують умови життєдіяльності сільських мешканців у цілому [23, с. 48].

Основною суспільно значущою тенденцією сьогодення, що сприяє соціальному розвитку сільських територій, є децентралізація системи управління, в основі якої зміцнення потенціалу життєдіяльності сільських територіальних громад (рис. 1.1).

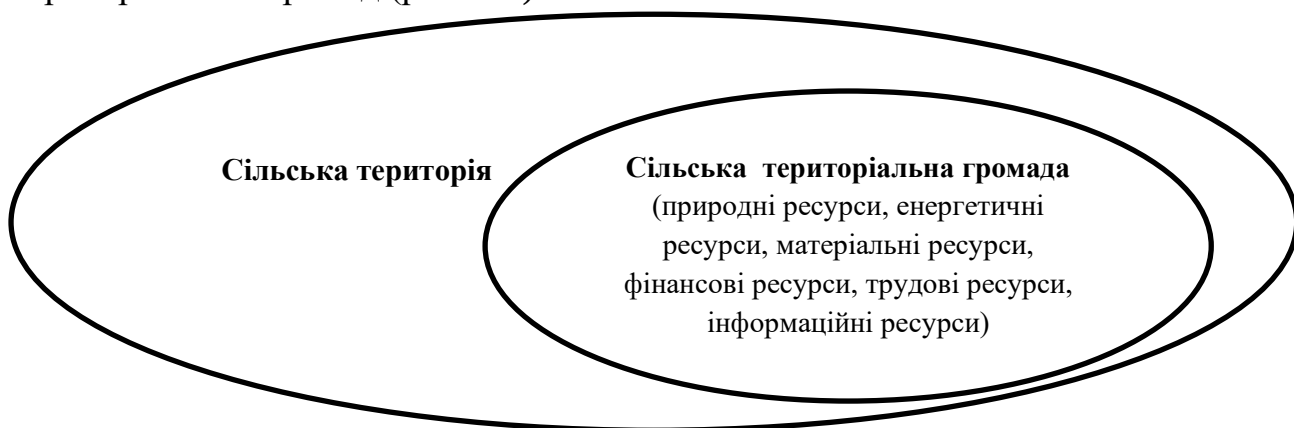

Рисунок 1.1. – Модель функціонування сільської територіальної громади

Джерело: сформовано автором

Саме ефективне управління сільською територіальною громадою всіма наявними природними, енергетичними, матеріальними, трудовими та іншими ресурсами сприятиме розвитку сільських територій, тобто в цьому полягає невід'ємний взаємозв'язок і взаємозалежність між двома складовими: сільською територією та сільською громадою.

Таке управління здійснюватиметься на принципах самостійності (організаційна й фінансова), відповідальності та контролю за умови їх ефективного їх використання.

Нині ознакою розвитку сільських територій має бути інклюзивність, тобто

активне залучення до процесу проведених реформ всіх суб'єктів, кожний із яких є досить цінним.

За сучасних умов уряди багатьох країн, як економічно розвинутих, так і бідних, намагаються реалізувати концепцію інклюзивного розвитку, вбачаючи в ній дієвий засіб від наслідків ускладнення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації в країні та світі. Не виникає сумніву, що будь-які соціальні програми і проєкти, зокрема реалізовані в сільській місцевості, мають ґрунтуватися на ідеї соціальної інклюзії [23, с. 51].

Погоджуємось із думкою автора щодо інклюзивності як ознаки розвитку сільських територіальних громад за активної участі всіх соціальних груп сільського населення у досягненні спільної мети, направленої на нівелювання негативних тенденцій та проблем розвитку сільських територій.

Основними причинами негативних тенденцій соціально-економічного розвитку сільських територій, що проявляються в зниженні рівня якості життя сільських мешканців, є наступні (рис. 1.2).

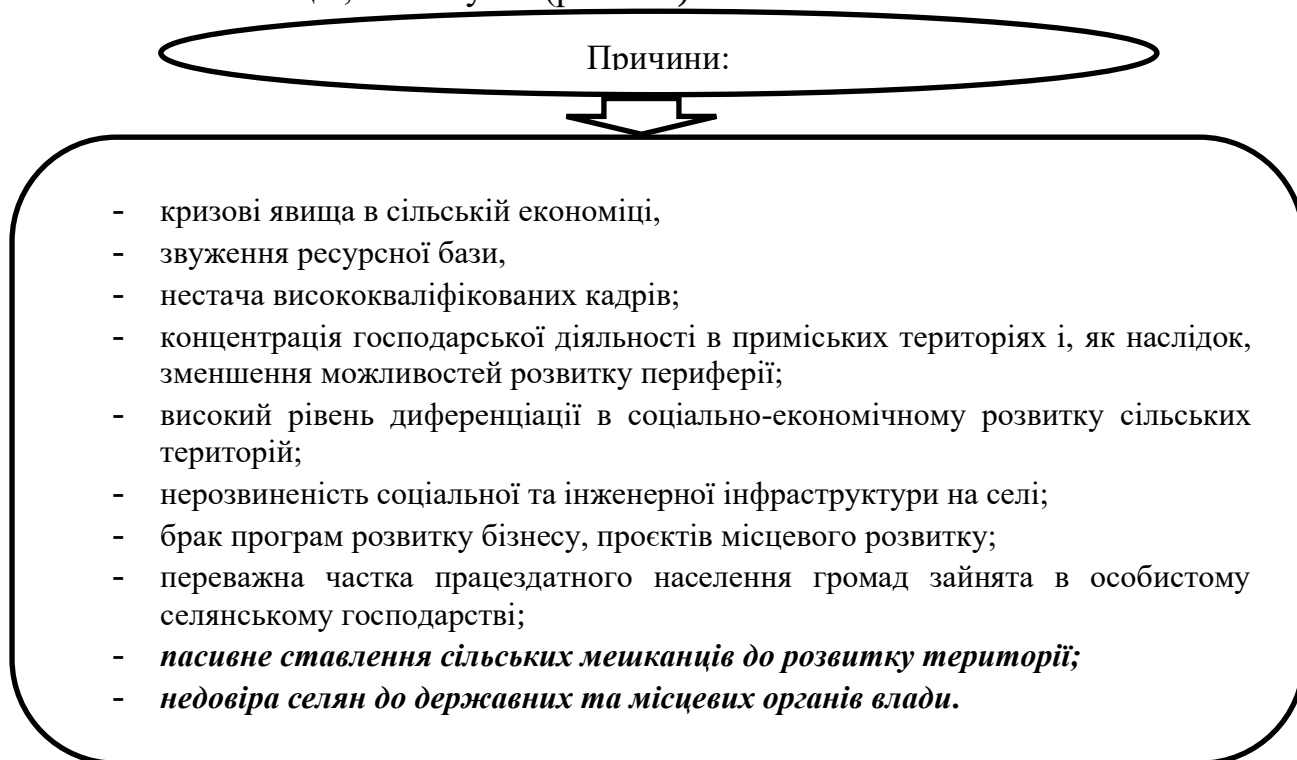

Рисунок 1.2. – Причини негативних тенденцій в соціально-економічному розвитку сільських територій

Джерело: сформовано на основі [7; 98, с. 7] і доповнено автором

Ці негативні тенденції соціально-економічного розвитку сільських територій мають бути вирішені через проведення реформи децентралізації публічної влади, яка сприятиме розширенню повноважень сільських територіальних громад (рис. 1.3).

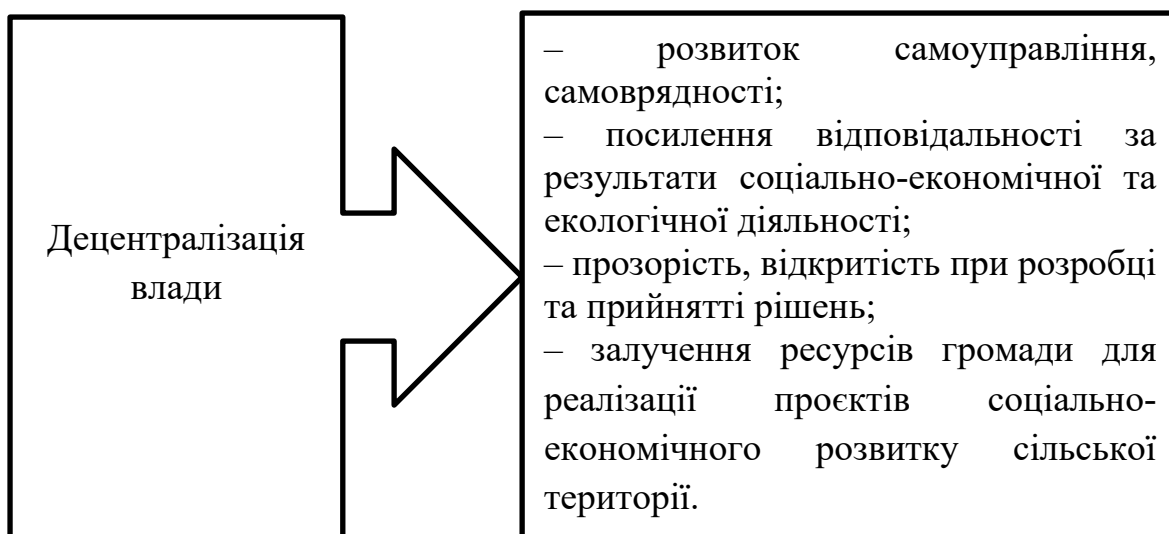

Рисунок 1.3. – Вплив децентралізації влади на розширення повноважень сільських територіальних громад

Джерело: узагальнено на основі [7].

Розвиток місцевого самоврядування, децентралізація влади та передача ресурсів, повноважень на місця в рамках проведення реформи сприятиме насамперед підвищенню фінансової спроможності, інвестиційної привабливості сільських територій та створенню умов для якісного й комфортного проживання сільського населення. Відмінною рисою реформи є спільне бачення майбутніх перспектив людей, що проживають на цих територіях [7].

Як одну з переваг децентралізації для розвитку сільських територій слід вказати можливість прийняття рішення про суспільні витрати на місцевому рівні, що відповідає власне потребам населення. Тому такі витрати більшою мірою деталізовані і стосуються практично кожного члена громади, аніж прийняті на центральному рівні рішення. Також важливо, що при цьому селяни платять за послуги, в яких вони зацікавлені, особливо коли залучалися до процесу прийняття відповідних рішень з таких питань. У багатьох країнах мотиваційним чинником децентралізації слугують перспективи місцевого

розвитку. Це повною мірою стосується й України. Нині для успішного розвитку децентралізація вкрай важлива, адже це забезпечує ефективне управління органів місцевого самоврядування. Так, місцеве самоврядування має можливість усувати інституційні та юридичні перешкоди, заохочувати інноваційні форми вирішення місцевих проблем. Заходи з розвитку за участю громадян дозволяють планувати діяльність відповідно до специфічних потреб місцевого населення [13].

Для забезпечення стійкого розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади необхідним є активне залучення до процесу здійснюваних реформ усіх суб'єктів незалежно від їх наявного потенціалу. Зняття адміністративних бар'єрів в середині сільської територіальної громади стимулює місцевий бізнес поширювати, відкриваючи там невеликі крамниці, швейні цехи чи невелику переробку сільськогосподарської продукції. Такі громади, здійснюючи стратегічне планування свого розвитку, однією із стратегічних цілей визначають розвиток сільських територій [7].

Отже, поняття «сільська територіальна громада» кардинально відрізняється від інших категорій певними самобутніми аспектами розвитку, кількістю населення, територіальними та економічними особливостями, інфраструктурним розвитком.

Сільська територіальна громада є рушійною основою розвитку певної сільської території, у межах якої вона функціонує, використовуючи наявні ресурси під впливом інструментів та важелів організаційно-економічного механізму. Вона, тим самим визначає і формує високу якість життя сільських мешканців, спрямовуючи розвиток сільської території в певний напрямок.

Як визначає О. І. Павлов, можна виокремити такі різновиди сільських територіальних громад:

- типово сільські (аграрні) території;
- перехідні, «змішані» території (сільські урбанізовані зони та «аграрні міста»);
- території зі спеціальним режимом функціонування (оздоровчо-

рекреаційні, гірські та прикордонні).

Серед вищеназваних різновидів найбільш універсальними, зрозумілими зі сторони забезпечення функціональних аспектів розвитку є типово сільські (аграрні) території. Особливістю цього різновиду сільських територіальних громад є наявність великої кількості відповідного природного ресурсу – земель сільськогосподарського призначення [78, с. 21-22].

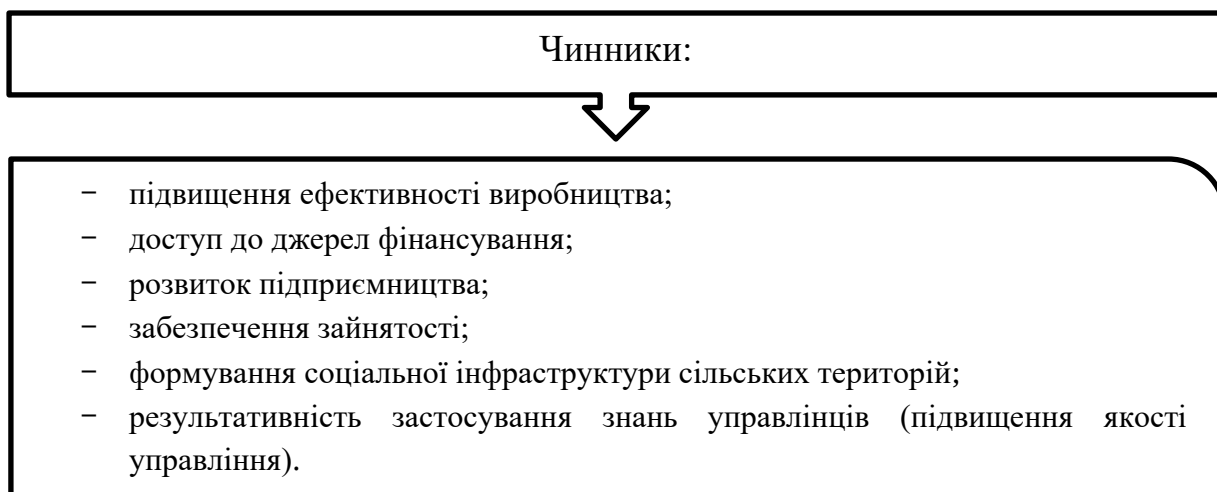

Рисунок 1.4. – Чинники впливу на життєдіяльність сільських ОТГ

Джерело: складено автором на основі [75, с. 11; 102, с. 74; 117, с. 8]

Вирішення проблемних питань, що стримують життєдіяльність сільських територіальних громад лежить в площині пошуку шляхів їх подолання.

На сучасному етапі чітко окреслюються дві тісно пов'язані проблеми – з одного боку, в українському селі потребує виконання великий обсяг організаційно-економічних заходів та матеріало- і трудомістких робіт зі створення й розвитку високопродуктивного сільського господарства, а з іншого – на селі в наявності чимало трудових ресурсів, не зайнятих продуктивною працею [75, с.12]. На думку автора, «у зв'язку з цим наріла реальна доцільність створення із наявних сільських жителів працездатного віку в об'єднаних територіальних громадах комунальних підприємств для здійснення комплексу будівельно-монтажних та інших видів робіт щодо будівництва мережі сучасних доріг, виробничо-технологічних комплексів у суспільному секторі аграрного виробництва, об'єктів соціально-культурного призначення, а також різних

господарських приміщень і споруд для приватних формувань і господарств населення, широкого надання комунальних послуг селянам. Створення і діяльність комунальних підприємств можливі за істотної підтримки держави та банківської системи фінансування цих формувань. Однією з важливих умов успішного функціонування таких сільських структур є забезпечення високої оплати праці їх членів, не нижче рівня оплати кваліфікованих робітників провідних промислових галузей. Зважаючи на великий обсяг різновекторного характеру будівельно-монтажних та інших видів робіт, в ОТГ повинні бути створені проєктно-архітектурні структури для розробки проєктів. Така форма організації соціально-економічної перебудови і розвитку сільських територій має стати пріоритетним напрямом нової аграрної політики держави, важливим засобом подолання безробіття сільського населення, значного підвищення його добробуту та культурно-побутового рівня» [75, с. 13].

Світовий досвід підтверджує, що реформування місцевого самоврядування створює дієву систему управління, побудовану на засадах розвитку ініціатив та самоорганізації громадян. Разом з тим, важливим є фінансова самостійність сільських територіальних громад.

У забезпеченні збалансованого сталого розвитку територій важливу роль відіграє фінансовий потенціал як чинник фінансової самодостатності органів місцевого самоврядування. Фінансовий потенціал ОТГ – комплексне поняття, що охоплює сукупність наявних і потенційних ресурсів та спроможність органів місцевого самоврядування до акумуляції достатнього обсягу фінансових ресурсів й ефективного їх використання для забезпечення сталого розвитку територіальної громади. Реальні фінансові ресурси у складі фінансового потенціалу ОТГ включають фінансові ресурси місцевого самоврядування (доходи місцевих бюджетів та обсяги місцевих запозичень) і фінансові ресурси комунальних підприємств (сукупний обсяг отриманих ними кредитів та позитивних фінансових результатів) [117, с. 7].

Недостатній обсяг власних фінансових ресурсів для забезпечення розвитку сільських територіальних громад зумовлює необхідність пошуку місцевою

владою нових джерел, створення нових можливостей пошуку та використання на засадах партнерства фінансових ресурсів.

Отже, у сучасних умовах євроінтеграційних процесів та глобалізації особливої значущості в Україні набувають питання нарощення фінансових можливостей органів місцевого самоврядування, підвищення ефективності використання наявних ресурсів і резервів.

Ефективність реформи децентралізації в Україні вимагає формування дієвого організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад, фінансово спроможних здійснювати свою діяльність на перспективу з результатами, що задовольняють потреби мешканців територій.

Синтез понять «фінанси» і «потенціал» визначає фінансовий потенціал як сукупність засобів і можливостей, що забезпечують здійснення фінансових відносин економічного суб'єкта щодо залучення та раціонального використання фінансових ресурсів [57, с. 97].

Під фінансовим потенціалом територіальної громади інші автори розглядають «сукупність фактично акумульованих та потенційно доступних фінансових ресурсів і можливостей відповідної територіальної громади щодо їх ефективного використання, а також взаємодію зазначених складових із метою забезпечення сталого розвитку певної території» [111, с. 99].

Таким чином, науковці наголошують як на фінансових ресурсах, так і на фінансових можливостях та вказують на мету їх використання.

Отже, фінансова спроможність територіальної громади, на нашу думку, означає можливість забезпечувати стійке економічне зростання громади, покращувати фінансовий і соціальний добробут її мешканців та бути економічно конкурентоздатною за рахунок використання наявних фінансових ресурсів на достатньому рівні для гарантування фінансової свободи та стабільності розвитку сільських територіальних громад.

Науковий підхід С. Єгоричевої, О. Тимошенко [34] до структуризації фінансового потенціалу територіальних громад вирізняється тим, що «базується на взаємодії двох складових: ресурсних можливостей матеріально-фінансового

забезпечення та можливостей системи управління місцевого самоврядування. Реальні фінансові ресурси у складі фінансового потенціалу територіальної громади включають фінансові ресурси місцевого самоврядування (доходи місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) та обсяги місцевих запозичень) і фінансові ресурси комунальних підприємств (сукупний обсяг отриманих ними кредитів та позитивних фінансових результатів)...До можливостей системи управління місцевого самоврядування належать: забезпеченість трудовими ресурсами, компетентність персоналу, інформаційне та нормативно-правове забезпечення системи управління місцевого самоврядування».

Отже, трактування поняття «фінансовий потенціал розвитку сільських територіальних громад» базуються на комплексному характері, що визначає сутність управління фінансовим потенціалом із різних позицій: як цілеспрямовану діяльність місцевих органів влади та систему прийняття управлінських рішень, як процес розробки стратегії розвитку управління й послідовність етапів з використанням інструментів, методів і способів організаційно-економічного механізму.

Технологія управління фінансовим потенціалом базується на економічно обґрунтованому механізмі, який забезпечує раціональне використання кожного зі складових інструментів у напрямі ефективного формування та використання ресурсів. Визначаючи місце управління фінансовим потенціалом, економісти стверджують, що процес управління є запорукою досягнення узгодженості дій усіх суб'єктів спільної економічної діяльності, об'єднання їхніх зусиль для реалізації цілей [117, с. 8].

Отже, фінансова спроможність територіальної громади є можливістю забезпечувати належний рівень задоволення потреб та інтересів її членів, здатність вирішувати соціальні та економічні проблеми, що залежить від мобілізації ресурсів в бюджеті громади, які використовуються для досягнення стратегічної цілі – конкурентоспроможності громади та відродження села.

Основні індикатори, за допомогою яких ми спробуємо оцінити

ефективність проведеної реформи децентралізації та фінансові аспекти розвитку сільських територіальних громад наведені в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Система показників результативності реформи децентралізації та ефективності розвитку сільських територіальних громад

Загальні показники результативності реформи децентралізації	Показники оцінки ефективності розвитку сільських територіальних громад
Кількість адміністративно-територіальних одиниць базового рівня (громад) та субрегіонального рівня (районів); кількість населення, що проживають в об'єднаних територіальних громадах в Україні; власні доходи загального фонду місцевих бюджетів України та регіону; обсяг надходжень власних доходів до загального фонду місцевих бюджетів; структура дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів України у ВВП; обсяги міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам та їх частка в доходах місцевих бюджетів; обсяги податкових надходжень до місцевих бюджетів та їх питома вага в доходах місцевих бюджетів	Чисельність населення сільського (наявне); міграційний приріст (скорочення) (в сільській місцевості); доходи загального фонду на 1-го мешканця; видатки загального фонду на 1-го мешканця; капітальні видатки на 1-го мешканця; рівень дотаційності бюджетів; співвідношення видатків на утримання апарату управління із сумою доходів загального фонду; питома вага місцевих податків і зборів у доходах загального фонду; питома вага податку на землю в структурі місцевих податків і зборів; фіскальна віддача території громади тощо

Джерело: узагальнено автором

Наведені показники (табл. 1.3) сприятимуть оцінці діяльності сільських територіальних громад та пошуку шляхів вдосконалення організаційно-економічного механізму їх розвитку.

1.3. Складові організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад

Для розвитку сільських територіальних громад необхідним є формування дієвого організаційно-економічного механізму.

Визначення складових організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад базується на з'ясуванні сутності цього поняття.

Поняття «організаційно-економічний механізм» базується на двох складових його визначення: організаційній та економічній.

Організаційний механізм також визначається як механізм управління, тобто сукупність управлінських взаємозв'язків, які виникають у процесі управління між елементами системи. У результаті реалізації організаційного механізму забезпечується взаємодія елементів системи, встановлення взаємозв'язків та узгоджених дій учасників процесу, створення організаційних умов для реалізації інтересів та соціальних потреб споживачів. Організаційний механізм визначається також системою методів і прийомів формування та регулювання відносин об'єктів із внутрішнім та зовнішнім середовищем. При цьому організаційний механізм пов'язаний з об'єктивною дією економічних законів, закономірностей і принципів – того, що становить їх основу та сутність і є засобом забезпечення необхідних результатів [101].

Натомість тлумачень поняття «економічний механізм» є безліч, причому всі вони відрізняються між собою.

На противагу організаційному, економічний механізм представляє собою систему економічних методів, які направлені на забезпечення функціонування, підвищення ефективності виробничої системи; додатково – це комплекс взаємопов'язаних та чітко впорядкованих заходів, які реалізуються за допомогою різних методів господарювання і забезпечують раціональне протікання певних економічних процесів; додатково виділяють підсистеми оцінки та аналізу будь-якого виду діяльності, планування, контролю, мотивації

та стимулювання [11].

Як зазначає В.О. Ткач, економічний механізм – це відкрита складна інтегрована система, яка постійно розвивається та складається з комплексу взаємопов'язаних елементів, які, своєю чергою, направлені на ефективне використання ресурсів у процесі діяльності та забезпечення стійкого розвитку [87].

Так, Власюк О. [17] звертає увагу на структуру його реалізації і зазначає, що «економічний механізм забезпечення реалізації стратегії включає в себе розроблену систему фінансового забезпечення реалізації стратегії та систему економічних інструментів, які спрямовані на перетворення соціальної активності та екологічної рівноваги у важливі ресурси економічного розвитку регіонів» Єдність природи організаційного та економічного механізмів обумовлює їхній тісний взаємозв'язок.

На думку Білої С.О. [8], «організаційно-економічний механізм – це особливий вид господарського механізму, який являє собою сукупність організаційно-економічних інструментів і методів впливу на процес. Також організаційно-економічний механізм – це сукупність організаційних та економічних форм і методів, пов'язаних в єдиний порядок будь-якого виду діяльності».

Під організаційно-економічним механізмом соціально-економічного розвитку регіону розуміють «сукупність суб'єктів, організаційних, економічних, ресурсних, правових, методичних та інших складових його елементів, форм їхньої взаємодії з урахуванням впливу об'єктивно виникаючих мотивів поведінки і суб'єктивних інтересів, а також послідовності реалізації заходів, спрямованих на підвищення соціально-економічного розвитку регіонів» [49].

Ефективність організаційно-економічного механізму визначається його цілеспрямованістю, системністю, незалежністю та гнучкістю.

Існують підходи, що розглядають економічний механізм через призму господарського механізму.

Так, Мочерний С. розглядає господарський механізм «як систему основних форм, методів та інструментів використання економічних законів, розв'язання

суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини, формування його потреб, створення системи стимулів й узгодження економічних інтересів основних класів і соціальних груп» [53].

Інші вчені Саблук П., Малік М. [76] використання визначення господарського механізму формують на основі інституційної концепції, трактуючи його «сукупністю правил, інституційну структуру підприємництва, яка може бути реалізована через економічний механізм господарювання».

Амбросов В., Маренич Т. [3, с. 16-17] вважають, що «економічний і господарський механізми мають бути розмежовані, оскільки економічний механізм впливає на галузі, підгалузі, регіони і мусить чітко виконувати цілі економічної політики держави. На рівні господарських структур (підприємств, об'єднань, фермерських господарств за умов кооперації, інтеграції та диверсифікації виробництва) має діяти господарський же механізм. На думку вчених, економічний механізм відображає економічну політику держави, яка розробляється на довгострокову перспективу і має сприяти державному управлінню економікою в усіх секторах за допомогою системи непрямого управління».

Аналіз запропонованих визначень господарського та економічного механізмів дає можливість зробити висновок про те, що така дія можлива як на макро-, так і на мікрорівнях. Економічний механізм як складник господарського розглядають, зокрема, Іваницький А. і Косенко В. [28, с. 122], які стверджують, що «господарський механізм суспільства – це взаємозумовлена і взаємозалежна система методів, форм, законодавчих актів, а також державних органів і організацій, завдання яких полягає у створенні умов для досягнення ефективних результатів господарювання. Господарський механізм, на їхню думку, налічує дві взаємопов'язані системи: економічний механізм – механізм дії на практиці об'єктивних економічних законів; інституційний механізм – сукупність органів і організацій, законодавчих і нормативних актів, методів управління і регулювання економіки, що використовуються державою».

Супрун О.М. [79, с. 122-124] стверджує, що господарський механізм є фундаментом раціональності економічної діяльності ринкових суб'єктів,

визначається як інституційна система розвитку економіки, яка консолідує інститути, що утворюють певний господарський порядок. Ця система сприяє реалізації економічної політики держави (як вираз фундаментальних принципів господарського устрою в системі створення і перерозподілу суспільних благ). Способами взаємодії цих ресурсів виступатимуть економічні методи управління (планування, стимулювання, ціноутворення, управління витратами та ін.), які зможуть забезпечити взаємодію цих ресурсів для досягнення поставлених цілей.

Аналізуючи наведені трактування в економічній літературі можна дійти висновку, що основними підходами є: зведення господарського механізму в систему організації суспільного виробництва; ототожнення господарського механізму з організаційно-економічними відносинами; розгляд його як частини управління суспільством і соціально-економічними процесами; уподібнення господарського механізму до системи управління суспільством; розгляд господарського механізму як системи управління економікою і виробничими відносинами та безпосереднім виробництвом на підприємстві; співставлення господарського механізму з економічним механізмом [14, с. 108-109].

Таким чином, у цих визначеннях однаковим підходом є визнання комплексності використання складових впливу на процес розвитку сільських територіальних громад.

У свою чергу, Мочерний С. [52, с. 5] вказує, що «формування організаційно-економічного (господарського) механізму являє собою систему основних форм, методів і важелів використання економічних законів, розв'язання протиріч суспільного виробництва, реалізації форм власності, а також усебічного розвитку людини та узгодження його інтересів з інтересами колективу, класу, суспільства. Господарський механізм, на думку автора, формується за взаємодії окремих ланок і сторін таких елементів економічної системи, як техніко-економічні, організаційно-економічні, виробничі відносини і продуктивні сили».

Кріпак А.П. [40, с. 118] вважає, що «організаційно-економічний механізм є сукупністю інструментів організаційного та економічного спрямування, за

допомогою яких органи державної влади та місцевого самоврядування забезпечують регулювання процесів та здійснюють фінансування безпосередніх заходів щодо забезпечення процесу формування фінансово-спроможних громад, зокрема застосування організаційно-економічних важелів і стимулів, передбачених законодавством».

Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад потрібно розглядати як спосіб взаємодії всіх елементів цієї системи із властивими йому специфічними формами і методами дії, який дає змогу досягти головної мети ефективного їх діяльності [5, с. 166].

На думку Трусової Н.В. [88] «організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад забезпечує цілісну концептуальну позицію державної регіональної політики щодо визначення конкурентних переваг сільської місцевості, яка потребує впровадження програм децентралізації, залучення жителів сільських територій до прийняття управлінських рішень та трансформації центрів соціально-економічної активності для забезпечення розвитку інфраструктури на селі».

Система організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад буде цілісною та збалансованою за умови запровадженої ефективної державної політики, спрямованої на досконалу організацію інституційного розвитку механізму.

Дія механізму забезпечення розвитку сільських територіальних громад через їх об'єднання повинна системно організувати економічні умови збалансування інтересів взаємодії сільських територіальних громад і місцевих органів влади з метою підвищення рівня соціально-економічного розвитку сільських територій.

На нашу думку, організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад – це сукупність усіх заходів, засобів та важелів організаційного й економічного впливу на їх діяльність, що супроводжується відродженням сільської економіки та підвищенням якості життя сільських мешканців. Формування організаційно-економічного механізму зумовлює необхідність визначення стратегічних цілей, мети та завдань регіональної

політики. Особливий акцент при цьому слід робити саме на механізмах її реалізації, які включають головні напрями та важелі, що працюватимуть на зміцнення соціально-економічного потенціалу як самих регіонів, так і національної економіки. Ефективний організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад є основою політики відродження сільської економіки із самодостатніми і фінансово незалежними громадами.

Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад повинен будуватися згідно таких принципів:

- принцип комплексності полягає у використанні комплексно всіх видів ресурсів громадою для забезпечення високого рівня якості життя сільського населення та розвитку сільських територій;
- принцип системності означає використання системний дій з боку держави щодо підтримки розвитку ініціатив і реформ місцевого самоврядування;
- принцип самодостатності полягає у підвищенні активності та ініціативності сільського населення певної території на досягнення стратегічних цілей розвитку громади;
- принципи гнучкості потребує враховувати в рамках управління сільською територіальною громадою можливість змін умов функціонування системи управління, забезпечення її гнучкого реагування на зміни умов шляхом переходу до альтернативних варіантів вирішення існуючих проблем;
- принцип відповідальності означає, що громада відповідає повністю за результати своєї діяльності або бездіяльності;
- принцип прозорості та відкритості – означає повну відкритість своєї діяльності на основі співробітництва з іншими громадами з проблемних питань місцевого значення.

Основною умовою дієвості організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад є формування єдиної системи економіко-господарських важелів та інструментів, що діють злагоджено, комплексно, у сукупності своїй спрямовані на ефективність регіональної економіки, використовуючи відповідні економічні взаємозв'язки.

Такий організаційно-економічний механізм виступає консолідованим управлінським інструментом, який підвищує ефективність процесу соціально-економічного розвитку сільських територій.

Таким чином, лише комплексний підхід до вирішення проблем в сфері ефективної державної регіональної політики на основі поєднання організаційного та економічного механізмів подолання нерівностей в розвитку територіальних громад села, селища і міста, територіального економічного відставання, прямої участі центральних органів влади у розвитку науково-технічного потенціалу території дасть змогу цілеспрямовано здійснити структурні перетворення в господарському комплексі регіону, підвищити рівень його економічного зростання.

Основні функції організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад наведено на рис. 1.5.

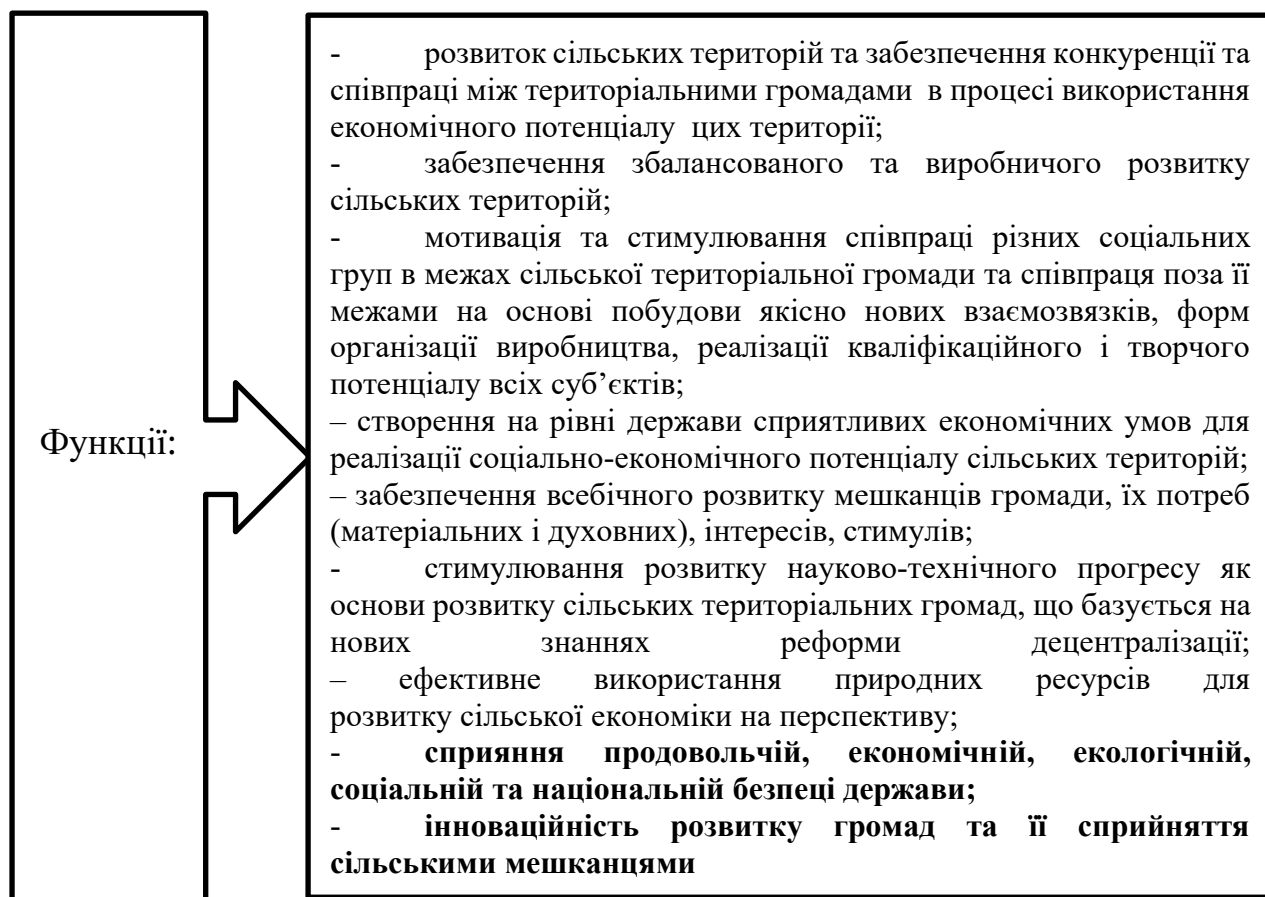

Рисунок 1.5. – Функції організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад

Джерело: узагальнено на основі [14, с. 109] та доповнено автором

Якщо узагальнити основні функції організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад, то можна зазначити, що він має забезпечити ефективну взаємодію всіх суб'єктів та складових економічної системи у всіх сферах суспільного відтворення, а також усіх компонентів кожного з цих елементів.

Модель організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад в Україні можна представити на рисунку 1.6. Формування організаційно-економічного механізму базується на меті, принципах, цільових орієнтирах, включає напрями, етапи, функції, інструменти реалізації, джерела фінансування та методи управління.

Рисунок 1.6. – Модель організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад в Україні

Джерело: побудовано автором

Вважаємо, що при формуванні організаційно-економічного механізму державою мають бути враховані потреби та інтереси сільських територіальних громад, а також специфіка галузей, підприємства яких функціонують на сільських територіях.

Слід складові організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад слід сприймати взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними один одного, що матиме більший ефект від їх застосування в діяльності громад.

Створення дієвого організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад із сукупністю вищеперерахованих складових дозволяє встановити правила діяльності сільських територіальних громад на принципах сталого і збалансованого розвитку сільської економіки, використання яких сприятиме позитивним тенденціям у сфері енергоефективності, використання та розвитку людського потенціалу, науково-дослідної роботи, соціально-економічного та регіонального розвитку.

Інститути зазначеного механізму формують певний господарський порядок у суспільстві, який вимагає впорядкування соціально-економічних відносин та інституціоналізації, формування інституційного середовища взаємозв'язків між основними агентами економіки, регуляторної політики щодо ринку [79, с. 122-124].

Розробка організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад в Україні має базуватись на результаті компромісного вирішення протилежних, суперечливих інтересів державних і місцевих органів влади. Тому в складі цього механізму має бути інструмент державно-приватного партнерства, який забезпечить розробку стратегії корегування ціннісних принципів і ефективного використання економічного потенціалу сільських територій. Це дасть можливість сформувати більш адаптивний до непередбачуваних ринкових умов організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад в Україні.

Отже, запропоновано визначення організаційно-економічного механізму

розвитку сільських територіальних громад як сукупності інструментів організаційного та економічного спрямування, за допомогою яких органи державної влади та місцевого самоврядування забезпечують регулювання процесів (через важелі, стимули, інструменти) забезпечення формування фінансово спроможних громад, здатних вирішувати питання місцевого значення згідно з потребами та інтересами території.

Слід відмітити особливості сільських територіальних громад в тому, що вони мають обмежені можливості джерел фінансування в порівнянні з іншими громадами.

Зазначимо, що на ефективність організаційно-економічного механізму розвитку громад, впливає їх здатність наповнювати бюджет. Відтак дослідженням встановлено наявність чотирьох основних джерел, з яких ОТГ можуть отримувати доходи та які сприяють фінансовій спроможності (рис. 1.7).

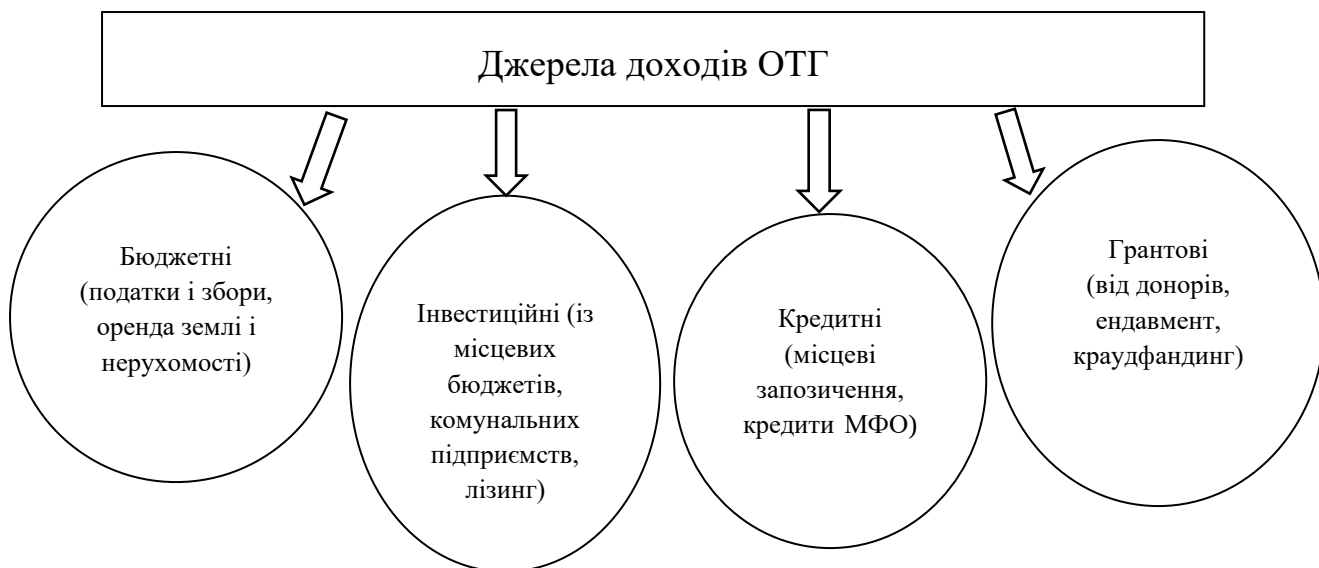

Рисунок 1.7. – Основні джерела доходів ОТГ

Джерело: сформовано автором на основі [50]

Основним джерелом доходів ОТГ є дохідна частина їх бюджету, яка може формуватися за рахунок внутрішніх бюджетних ресурсів (податки та збори, оренда землі й нерухомості, яка перебуває в комунальній власності) та зовнішніх бюджетних ресурсів (субвенції, цільові програми та трансферти, які

отримуються з державного бюджету).

Наступним джерелом доходів для ОТГ є інвестиції, які громада може залучати за рахунок створення сприятливого інвестиційного клімату, проведення корпоратизації комунальних підприємств, публічно-приватного партнерства та лізингу.

Інвестиційні ресурси розвитку громад охоплюють ресурси, залучені до місцевої економіки для створення нових активів. Інвестиційні ресурси можуть перебувати як у приватній власності, так і повністю або частково в комунальній. Також є сенс виділити інвестиційні ресурси, які безпосередньо контролює муніципалітет, тобто ті, які здійснюються за кошти місцевих бюджетів, а також підприємствами й організаціями комунальної форми власності. На практиці поширені різні змішані форми інвестицій, здійснюваних у режимі співфінансування з різних джерел. Інвестиції є ключовим чинником економічного розвитку регіонів. Інвестиційний процес на місцевому рівні спрямований на вирішення різних завдань. Передусім вкладення в муніципальну сферу орієнтовані на забезпечення населення громад новими, додатковими або поліпшеними послугами, створення нових робочих місць, розвиток інфраструктури та забезпечення модернізації наявної інфраструктури; зниження вартості та поліпшення якості будівництва, експлуатації та обслуговування; забезпечення вчасного й адекватного обслуговування впродовж усього строку служби активів; використання досвіду та технологій приватного сектору; поповнення бюджетів завдяки збільшенню податкової бази [21].

Корпоратизація комунальних підприємств допомагає громадам залучати нові фінансові ресурси, покращує наявну матеріально-технічну базу, а також створює нові робочі місця та вирішує соціальні проблеми.

Щодо публічно-приватного партнерства, то воно передбачає стале співробітництво між органами влади, зокрема й муніципального рівня, і підприємствами приватного сектору з метою генерування ресурсів для реалізації інфраструктурних проєктів. Ознаками публічно-приватного партнерства є розподіл видатків, ризиків і майбутніх прибутків між публічним і приватним

учасниками партнерства. Застосування цього механізму дає змогу органам влади забезпечувати потреби економічного розвитку за інвестиційні кошти, не втрачаючи впливу на об'єкти інфраструктури та контролю за ними. Цей вплив переважно реалізовано через збереження права власності на об'єкт. Публічно-приватне партнерство — один із найпоширеніших механізмів фінансування масштабних інфраструктурних проєктів у розвинутих країнах. Подекуди в незрівнянно меншому обсязі цей механізм починають застосовувати й в Україні [50, с. 7].

Ще одним інструментом залучення інвестиційних коштів виступає лізинг. Лізинг це господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

У світовій практиці лізинг розглядають як одну з форм державного приватного партнерства — поряд із концесією, орендою, угодами про розподіл продукції, договорами про управління державним і комунальним майном, договорами про спільну діяльність.

Роль лізингу як інструменту фінансування економічного розвитку громади зумовлена тим, що органи місцевого самоврядування, комунальні підприємства та комунальні установи через брак коштів і високу вартість обладнання часто не в змозі своєчасно оновлювати обладнання, необхідне для їх належного функціонування. За таких умов лізинг стає найдоступнішим способом оновлення обладнання на потреби житлово-комунального господарства, соціальної і транспортної інфраструктури тощо. Лізинг є тим фінансовим інструментом, що дає змогу муніципалітетам придбати необхідне обладнання на умовах поступової сплати коштів. Лізинг, як один зі способів інвестування, відіграє значну роль не тільки в оновленні майна територіальних громад, а й розширює попит на продукцію виробників обладнання, таким чином збільшуючи

сукупний попит в економіці.

Завдання лізингу як фінансового інструменту полягає в поєднанні економічних інтересів виробників і споживачів для досягнення спільної та взаємовигідної мети. Наслідками взаємовигідної реалізації лізингових проєктів стають підвищення комфорту, поліпшення екологічного стану та значне заощадження коштів (зменшення витрат) місцевих бюджетів [50, с. 35-38].

Наступним джерелом дохідності ОТГ є кредити, до даного джерела входять місцеві запозичення, котрі надаються громадам на умовах платності, строковості та майнового забезпечення, а також кредити, які надають міжнародні фінансові організації для фінансування місцевого економічного розвитку.

Згідно з статтею 74 Бюджетного кодексу України місцеві запозичення здійснюються з метою фінансування бюджету розвитку міських бюджетів та використовуються для створення, приросту чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, що забезпечують виконання завдань міських рад, спрямованих на задоволення інтересів населення територіальних громад міст. Право на здійснення місцевих запозичень у межах, визначених рішенням про місцевий бюджет, з урахуванням статті 74 цього Кодексу належить Автономній Республіці Крим, обласній раді, територіальній громаді міста в особі керівника місцевого фінансового органу за дорученням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної ради, міської ради [15].

Отже, у результаті дослідження дійшли висновку, що місцеві запозичення мають право здійснювати лише територіальні громади міст, при цьому селищні та сільські громади такого права не мають.

Залежно від способу здійснення запозичень, розрізняють такі їх основні форми:

- кредити, що залучаються органами місцевого самоврядування від банківських та інших фінансових установ;
- місцеві облігаційні позики, що передбачають емісію муніципальних облігацій;
- вексельна позика, що передбачає емісію короткострокових

казначейських векселів та казначейських зобов'язань (в Україні – лише держава);

– взаємні позики органів місцевого самоврядування (у нас заборонено), казначейські позики (а також середньострокові позики з єдиного казначейського рахунку) [12, с. 65].

Особливу увагу слід приділити саме місцевим облігаційним позикам, оскільки саме даний фінансовий інструмент допомагає залучити кошти із зовнішніх джерел.

Облігаційні позики є одним із важливих інструментів залучення фінансування на потреби місцевого економічного розвитку. На відміну від інших кредитних інструментів, облігаційні позики дають змогу залучити значні грошові ресурси на тривалий термін. Здійснюючи облігаційні позики, муніципалітет може профінансувати високовартісні капітальні проекти, такі як будівництво або модернізацію систем водопостачання та водовідведення, розвиток транспортної інфраструктури, будівництво закладів освіти, охорони здоров'я, культури, спорту тощо. Завдяки облігаційним позикам можна акумулювати ресурси як від великих інвесторів (зокрема, інституційних), так і від широкого кола осіб, які проживають або працюють на території муніципалітету, і, таким чином, безпосередньо залучити їх до процесів місцевого економічного розвитку та зацікавити в його результатах [45, с. 311].

Отже, за допомогою облігаційних позик можливо трансформувати внутрішні заощадження громади як інвестиції у її розвиток.

Щодо кредитів, які об'єднані територіальні громади можуть отримати від міжнародних фінансових організацій, то даний механізм передбачає наявність затверджених кредитних ліній або програм. Такий вид кредитів має ряд особливостей, які його характеризують, а саме термін надання кредитів є значно довшим в порівнянні зі звичайними кредитами, також процентні ставки є нижчими, а умови надання є більш жорсткими, існує пільговий період, який знижує навантаження на позичальника і в додаток до цього, міжнародні фінансові організації можуть здійснювати консалтингові послуги щодо управління заборгованістю по даному кредиту.

У процесі ініціювання та підготовки проєктів для отримання кредитів від міжнародних фінансових організації потрібно налагодити ефективну комунікацію із відповідними Міністерствами, які можуть впливати на процес розгляду документів або ухвалення рішення про надання кредиту. Під час підготовки проєкту, який фінансуватиметься за кошти кредиту міжнародної фінансової організації, доцільно вжити низку організаційних заходів, які сприятимуть успішній його реалізації, зокрема призначити координатора проєкту, утворити групу управління проєктом, скласти план заходів із підготовки та реалізації проєкту, визначити механізм моніторингу ефективності реалізації проєкту.

Залучення фінансових ресурсів за допомогою кредитних інструментів може відбуватися трьома способами:

1. Позичальником є безпосередньо муніципалітет, залучені кошти спрямовують до місцевого бюджету та розподіляють у рамках його видатків.
2. Позичальником є комунальне підприємство, що отримує фінансові ресурси, розпоряджається ними, здійснює обслуговування та погашення боргу.
3. Позичальником є суб'єкт приватного сектору економіки, а муніципалітет може надавати гарантії щодо повернення кредиту.

Основний ризик, пов'язаний із застосуванням кредитних інструментів, виникає внаслідок появи місцевого боргу, потреб його обслуговування та погашення. Для максимального використання переваг кредитних інструментів і подолання їх обмежень у світовій практиці рекомендовано дотримуватися «золотого правила», яке передбачає використання залучених ресурсів на капітальні видатки. Саме інвестиційна спрямованість залучених ресурсів активно впливає на соціальний і економічний розвиток муніципалітету та підвищує якість надання суспільних послуг.

Застосування кредитних інструментів потребує від місцевої влади:

- чіткого визначення основних інвестиційних пріоритетів з орієнтацією на розвиток інфраструктури та спрямування залучених ресурсів на її фінансування;
- установлення граничної межі місцевого боргу (або дотримання

законодавчо встановлених меж);

- наявності доступних джерел фінансування й обслуговування боргу;
- забезпечення прозорості та збалансованості місцевого бюджету;
- підготовки працівників відповідних структурних підрозділів органів місцевого самоврядування для застосування кредитних інструментів та управління місцевим боргом;
- розбудови системи моніторингу реалізації інвестиційних проєктів, для фінансування яких залучають кредитні ресурси [50, с. 10-11].

Останнім джерелом доходів об'єднаних територіальних громад серед тих, які розглядаємо, є гранти. Вони надаються міжнародними донорськими організаціями, урядами, державними установами, комерційними структурами, громадськими некомерційними організаціями, приватними благодійними фондами або організаціями у вигляді безповоротної фінансової допомоги на конкретні цілі. Аби отримати таку фінансову підтримку, громадам слід заповнювати заявки на інтернет ресурсах відповідних міжнародних донорських організацій, а вони вже в свою чергу через проведення конкурсу обирають найбільш привабливі проєкти. Звичайно, отримати такий грант нелегко, але якщо громада намагається вирішити якусь нагальну соціально-економічну, екологічну чи енергетичну проблему і в неї є чітка та ефективна стратегія, то шанси на отримання такого роду фінансової допомоги зростають.

Грантові інструменти є важливим інструментом підтримки економічного розвитку громад. По-перше, управління фондами грантових ресурсів відбувається в такий спосіб, що надає їм можливість гнучко реагувати на потреби муніципалітетів, чого не вистачає більшості державних програм. Грантові програми можуть швидко змінюватися, реагувати на ризики, започатковувати інновації та змінювати традиційні підходи щодо реалізації економічного механізму. По-друге, гранти від різноманітних донорів часто слугують першим або довгостроковим капіталом, незалежним від політичних і ринкових сил. Фонди мають довгу історію фінансування ініціатив економічного розвитку регіонів, і дедалі більше донорів спрямовує ресурси на конкретні

території або місцеві ініціативи у співпраці з державними та приватними партнерами.

Зазвичай грантові кошти становлять невелику частку фінансування потреб території в економічно розвинутих країнах. Натомість в Україні, де доступ до інших джерел фінансування є вкрай обмеженим, саме грантові інструменти часто мають вирішальне значення для фінансування різноманітних проєктів у сфері місцевого розвитку. Грантові інструменти також нерідко виконують супровідну та підтримувальну функцію щодо інших інструментів фінансування, зокрема інвестицій чи кредитів міжнародних фінансових організацій [50, с. 7-9].

Також різновидами грантів та фінансових допомог, котрі може отримати ОТГ, є ендавмент та краудфандинг, вони є більш специфічними і практично не використовуються для фінансування розвитку ОТГ в Україні, проте мають свій потенціал, тому на них слід звернути увагу та розглянути їх сутність.

Під ендавментом слід розуміти суму коштів або інших ліквідних активів, яка вноситься благодійником у банківську або небанківську фінансову установу, завдяки чому набувач благодійної допомоги отримує право на використання пасивних доходів, що виникають внаслідок користування такими коштами (активами) такими установами; при цьому набувач не має права на витрачання основної суми ендавменту. Якщо протягом вищезазначеного строку цільова благодійна допомога не була використана за призначенням її набувачем, вона підлягає поверненню благодійнику у невикористаній сумі протягом кварталу, на який припадає кінець призначеного строку її використання [42].

Стосовно краудфандингу, то він передбачає добровільну співпрацю людей щодо колективного фінансування певного проєкту або ідеї, кошти на які збираються зазвичай на спеціальних інтернет платформах. У перспективі громади можуть спробувати залучати кошти на реалізацію своїх якихось невеликих проєктів саме через це джерело.

Для успішного застосування грантових інструментів місцева влада має володіти відповідними спроможностями (компетентностями):

- вміння обирати та чітко формулювати стратегічні й оперативні цілі діяльності;
- вміння взаємодіяти із зовнішнім середовищем, зокрема з донорами, центральним урядом, місцевою громадою, організаціями громадського суспільства тощо;
- досвід і фахова підготовка й особистісні якості виконавців проєктів (вміння розробляти проєкти; навички виокремлення й формулювання соціальних проблем; вміння аналізувати необхідну інформацію; навички бюджетування проєктної діяльності) [50, с. 9].

Забезпечення фінансової спроможності сільських територіальних громад є головною умовою для досягнення соціально-економічного розвитку сільських територій, при цьому досягнення такої спроможності можливе лише при налагодженому механізмі наповнення дохідної частини власного бюджету й не тільки. Саме тому громади, які об'єднались, чи ті, які лише планують це зробити повинні першочергово звертати увагу саме на удосконалення шляхів отримання стабільного доходу та максимізації власної фінансової спроможності, а вже потім намагатися вирішити інші завдання чи проблеми. Сільським територіальним громадам слід намагатися шукати інші джерела, враховуючи географічні, економічні та природні особливості сільської території, де розташовується громада. Саме гарантування фінансової спроможності дасть змогу громаді впевнено розвиватися в майбутньому і прискорить процеси вирішення існуючих проблем з метою вдосконалення системи місцевого самоврядування в Україні.

Таким чином, використання перерахованих джерел доходів притаманне більше об'єднаним територіальним громадам, тому для подальшого розвитку саме сільських територіальних громад слід застосовувати різні інноваційно-інвестиційні інструменти розвитку сільських територій з врахуванням специфіки їх економічного потенціалу.

Висновки до розділу 1

Проведення реформи децентралізації пов'язуємо з необхідністю забезпечення самостійності органів місцевого самоврядування щодо створення сприятливого середовища функціонування територіальних громад через розширення повноважень та їх можливостей щодо прийняття рішень по використанню бюджетних коштів, соціально-економічному розвитку сільських територій та диверсифікації напрямків діяльності громади.

Враховуючи суттєві відмінності вітчизняного законодавства і Європейської хартії у підходах до визначення вагомості того чи іншого суб'єкта (територіальної громади чи органів місцевого самоврядування) вважаємо, що основним суб'єктом відносин в системі адміністративно-територіальної реформи є територіальна громада, яка завдяки підтримці органами місцевого самоврядування своєчасно вирішує нагальні проблеми території, що сприятиме забезпеченню інтересів не лише місцевих мешканців громади, а й інтересів адміністративно-територіальної одиниці того чи іншого регіону, а отже і держави загалом.

В основі поняття «територіальна громада» розуміємо сукупність місцевих жителів, що проживають у межах села, селища чи міста, об'єднані єдиною метою на основі пріоритетних інтересів та визначених потреб сприяти розвитку території, використовуючи і нарощуючи її потенціал завдяки місцевому самоврядуванню як праву на самостійне вирішення проблемних питань місцевого значення.

Виділені суттєві відмінності між територіальними громадами, що не на користь функціонування сільських територіальних громад, дали можливість окреслити невирішені проблеми їх розвитку (територіальні, інфраструктурні та економічні) в контексті проведеної реформи децентралізації, разом з тим, виокремлені переваги сільської території є мотивом для держави щодо запровадження заходів вдосконалення організаційно-економічного механізму впливу на діяльність громад.

В основі розвитку сільських територіальних громад лежить

цілеспрямована усвідомлена взаємодія мешканців, що об'єднались, по досягненню інтересів громади та задоволення спільних потреб через процеси управління всіма наявними ресурсами задля ефективного соціально-економічного розвитку сільських територій. Важливим при цьому є організаційна незалежність в прийнятті управлінських рішень та фінансова спроможність громади, у якої власні джерела бюджету, інфраструктура та використовувані ресурси достатні для забезпечення інтересів та потреб мешканців сільської території.

Вважаємо, що сільські територіальні громади фінансово спроможними і повністю незалежними, поки що, бути не можуть, оскільки цей процес не є швидким, як реформа, а потребує зміни мислення сільських мешканців щодо нових підходів до розвитку територій на основі самостійної ініціативи та відповідальності мешканців за результати діяльності. Тобто, децентралізаційні зміни сприяють активізації самоврядування сільських територіальних громад, мешканці яких мають бути вмотивованими й зацікавленими у зростанні сільської економіки та забезпеченню власних потреб громади.

Проведення політики ефективного місцевого самоврядування сприятиме можливості подолання протиріч між різними рівнями влади, гармонізації партнерських відносин між центром, регіонами та територіальними громадами, сприяти підвищенню ефективності використання бюджетних коштів. Це можливо завдяки використанню дієвого організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад, під яким ми розуміємо сукупність інструментів організаційного та економічного спрямування, за допомогою яких органи державної влади та місцевого самоврядування забезпечують регулювання цих процесів (через застосування організаційно-економічних важелів, стимулів, інструментів тощо) формування фінансово спроможних громад, здатних вирішувати питання місцевого значення.

Складові організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад слід сприймати взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними один одного, що матиме більший ефект від їх

використання в діяльності громад.

Основною умовою дієвості організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад є формування єдиної системи економіко-господарських важелів та інструментів, що діють злагоджено, комплексно, у сукупності своїй спрямовані на ефективність регіональної економіки, використовуючи відповідні економічні взаємозв'язки.

При формуванні організаційно-економічного механізму державою мають бути враховані потреби та інтереси сільських територіальних громад, а також специфіка галузей, підприємства яких функціонують на сільських територіях. Система організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад буде цілісною та збалансованою за умови провадження ефективної державної політики, спрямованої на підтримку регіонального розвитку та реального відродження села і сільських територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Абрамова І. В. Теоретичне обґрунтування змісту та форм фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад. *Вісник ЖНАЕУ*. 2017. № 1 (59). Т. 2. С. 9-18.
2. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/p/2/173/2>
3. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства. *Економіка АПК*. 2005. № 10. С. 14-18.
4. Бакун Ю.О., Ксенофонов М.М., Байдала В.В. Сільські території як об'єкт управління у контексті їхньої нормативно-правової інтерпретації. *Економіка АПК*. 2019. № 8. С. 79-87.
5. Басюркіна Н.Й. Теоретичні засади створення організаційно-економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки регіону. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2011. Вип. 41 (2). С. 160-169.
6. Батанов О. Статус громади у пошуках оптимального варіанту конституційної моделі місцевого самоврядування в сучасній Україні: теорія і практика. *Юридична Україна*. 2015. № 10-12. С. 48-64.
7. Белей С.І. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/80.pdf.
8. Біла С.О. Соціально-інституціональні складові антикризової політики *Економічний вісник університету*. Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, 2010. С. 249-253.
9. Богданов Д. С. Завдання сталого розвитку сільських територій. *Агросвіт*. 2017. № 7. С. 60-62.
10. Богуш Л. Г. Соціальна інфраструктура об'єднаних громад України: підходи до розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 172-183.
11. Бондарчук А.В., Бронська О.Ю. та ін. Трансформація організаційно-економічних відносин до соціально-орієнтованих умов господарювання:

монографія. Луганськ : Янтар, 2011. 268 с.

12. Борщ Г.А., Вакуленко В.М., Гринчук Н.М. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. Київ. 2017. 107 с.

13. Brown L.R. (2011). World on the Edge. *Earth Policy Institute*. Norton. ISBN987-0-393-08029-2.

14. Бутенко В.М. Основи формування організаційно-економічного механізму розвитку біоекономіки в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск № 18. С. 107-114.

15. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17_

16. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Асоціація міст України. К. ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.

17. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіки. К.: Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. 2008. 48 с.

18. Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я., Удосконалення державного управління розвитком аграрного сектору економіки та сільських територій України. *Економіка АПК*. 2020. № 11. С. 6-18.

19. Горбатюк М. Реформа децентралізації в Україні: проблеми здійснення в умовах суспільної кризи. *Політичні дослідження*. № 1. 2021. С. 29.

20. Горбачова І. В. Система формування та розвитку трудового потенціалу сільських територій в умовах трансформацій аграрного сектору економіки. *Глобальні та національні проблеми економіки: електронний журнал*. 2017. Вип. 15. С. 58-60.

21. Децентралізація в Україні: офіційний сайт. URL: https://decentralization.gov.ua_

22. Довгаль О.В. Демографічний потенціал сільських територій:

стан, перспективи відтворення та розвитку. *Ефективна економіка*. 2019. №2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/49.pdf.

23. Заяць Т.А. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3 (31). С. 48-60.

24. Зелінський С.Е. Оцінка спроможності громад в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 6. С. 128-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2016_6_22.

25. Зінчук Т. О., Куцмус Н. М. Принади сільських територій: новий теоретико методологічний підхід чи забута потреба сільського розвитку? *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 1 (11). С. 155–161.

26. Іртищева Інна Олександрівна, Надточій Ірина Ігорівна, Мураховська Людмила Петрівна. Регіональне управління бізнес-процесами в умовах децентралізації влади в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Том 6. № 2. С. 48-55.

27. Іванова О.Ю., Іванов Ю.Б. Децентралізація влади: виклики для новообраних органів місцевого самоврядування. *Фінанси України*. 2020. № 9. С. 24-28.

28. Іваницький О.О. Господарський механізм у системі державного регулювання економіки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2008. № 2. С. 119-126.

29. Енциклопедія державного управління у 8 томах. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011. С. 375.

30. Енциклопедичний словник з державного управління. Уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. К.: НАДУ. 2010. 820 с. URL:http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/slov_01.pdf

31. Енциклопедія державного управління у 8 томах. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. –

К.: НАДУ, 2011. С. 375.

32. Єфименко Т.І. Гасанов С.С. Фіскальна безпека і децентралізація в умовах глобальних викликів і загроз. *Фінанси України*. 2020. № 9. С. 29-35.

33. Європейська хартія місцевого самоврядування. №994_036. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.

34. Єгоричева С. Б., Тимошенко О. В. Формування та реалізація фінансового потенціалу територіальних громад: *монографія*. Полтава: ПУЕТ, 2014. 221 с.

35. Кириленко В.І. Соціалізація господарського механізму та її вплив на стан соціально-економічного розвитку України. URL: <http://www.ecsocmen.edu.ru>.

36. Кожухова Т.В. Формування та трансформація глобальної системи фінансування сталого розвитку: *монографія*. Кривий Ріг: Видавець ФОП Чернявський Д. О., 2017. 336 с.

37. Конституція України: основний закон №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

38. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.

39. Кравченко Т.А. Розвиток села за допомогою сільських громад: новації суспільної політики в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1. С. 87-95.

40. Кріпак А.П. Формування організаційно-економічного механізму розвитку спроможних територіальних громад. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Том 31 (70). № 2. 2020. С. 115-120.

41. Куценко Т.Ф., Дударенко Є. Ю. Об'єднані територіальні громади в Україні: короткий аналітичний огляд. *Економіка та держава*. 2017. № 3. С. 64-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2017_3_15.

42. Легкова М.Ф. Податкове право: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Заг. ред. В. Б. Марченко; Київ. нац. екон. ун-т. 2002. 305 с.

43. Лещух І. В. Інноваційний потенціал регіонів України: методичні підходи та результати оцінки. *Фінанси України*. 2020. № 4. С.98-110.

44. Малік М.Й., Забуранна Л.В. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації влади. *Економіка АПК*. 2017. № 7. С. 5-14.

45. Маліновська О.Я., Хомяк Д.С. Облігаційні позики як фінансово кредитний інструмент забезпечення, покращення території муніципалітету. *Економіка сьогодні: проблеми моделювання та управління: матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 17-18 листопада 2021 року)*. За заг. ред. М. Є. Рогози, О. К. Кузьменко. Полтава: ПУЕТ, 2021. 351 с.

46. Малиняк Б.С. Бюджетне планування і пріоритети розвитку громад: інструменти гармонізації та проблеми їх застосування. *Фінанси України*. 2020. №3.С.94-111.

47. Матюха М.М. Розвиток сільських громад та їх вплив на розвиток сільських територій. *Кримський економічний вісник*. 2014. № 1 (08) лютий. Ч. II. С. 61-63.

48. Мацедонська Н.В., Клівіденко Л.М. Децентралізація в Україні та основні шляхи її впровадження в сучасних умовах. *Економіка і суспільство*. 2017. №8. С. 613-619.

49. Мінченко М.В., Чижов Л.П., Фролков А.В. Планування та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів: [підручник]. Суми: Університетська книга, 2004. 442 с.

50. Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування практичний посібник. Інвестиційні інструменти фінансування МЕР. 2020. С. 72.

51. Морозюк Н.В. Теоретичні аспекти самодостатності сільських територіальних громад. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії (Серія: Економічні науки)*. 2012. Вип 5. С. 173-178.

52. Мочерный С., Плотников А. Экономическая безопасность в контексте государственного суверенитета Украины. *Економіка України*. 1998. №4. С. 4-12.

53. Мочерний С.В. Економічна теорія. Київ: ВЦ Академія, 1999. 656 с.
54. Остапчук В.О. Перспективи фінансової децентралізації в Україні: нормативно-правовий аспект. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 15. С. 720-726.
55. Панчишин Р. Основні переваги об'єднаної територіальної громади як форми організації місцевого самоврядування в Україні. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. № 3.1. 2018. С. 25-28.
56. Пасічник М. Еволюція та характерні ознаки децентралізації публічного управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 4. С. 175-182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_4_
57. Патинська М.М. Теоретико-методологічні підходи до економічної сутності фінансового потенціалу сталого розвитку об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 95
58. Плукар Л. А. Місцеві бюджети в умовах децентралізації: теоретичні аспекти. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. Випуск 4 (82). 2019. С.160-165.
59. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні: наук. доп. За ред. О. М. Бородіної, І. В. Прокопи, О. Л. Попової. Київ: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2015. 70 с.
60. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до загального фонду бюджетів місцевого самоврядування у 2019 році» від 27 березня 2019 р. № 259. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/document/100014105-pro-vnesennya-zmin-do-poryadku-zarakhuvannya-chastini-aktsiznogo-podatku>.
61. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату: Закон України від 20.12.2016 р. № 1793-VIII.
62. Про засади державної регіональної політики: Закон України №156-VIII

від 05.02.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>

63. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України №157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.

64. Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 6 серпня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text>.

65. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабміну № 214-2015-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>.

66. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України № 810/98 від 10.09.98 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>.

67. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

68. Про органи самоорганізації населення: Закон України №2625-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>.

69. Про співробітництво територіальних громад: Закон України №1508-VII від 17.06.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.

70. Pronko L. Decentralization in Ukraine: advantages and disadvantages of uniting territorial communities. *The scientific heritage*. 2020. №49. Р. 6. Р. 21-30.

71. Пронько Л.М. Інструменти розвитку малого підприємництва в сільській місцевості Вінницької області. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 5 (33). С. 64-74.

72. Пронько Л.М. Наслідки проведення реформи децентралізації влади та перспективи Розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Slovak international scientific journal*. 2020. № 43. Vol. 3. S. 18-25

73. Пронько Л.М., Семененко В.В. Порядок формування та використання місцевих бюджетів ОТГ Вінницької області. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 9 (49). С. 43-49.

74. Россоха В. Плотнікова М. Розвиток сільських територій України в

умовах децентралізації управління: стан, проблеми, перспективи. *Економічний дискурс. Міжнародний науковий журнал*. Випуск 4. 2018. С. 42-53.

75. Рябоконт В.П. Формування стійкої сільської поселенської мережі та об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 6-18.

76. Саблук П.Т., Малік М.Й., Валентинов В.Л. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології. Київ: ІАЕ, 2002. 294 с.

77. Серета О. В. Відновлювальна енергетика як перспективний напрям забезпечення сталого розвитку сільських територій. *Економічний форум*. 2016. № 2. С. 145-151.

78. Сторонянська І., Пелехатий А. Фінансове забезпечення розвитку сільських територіальних громад: *монографія*. Львів: ДУ «ІРД імені М. І. Долишнього НАН України», 2014. 190 с.

79. Супрун О.М. Господарський механізм у розвитку та регулюванні економіки. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2011. № 5. С. 122-124.

80. Sutiyo, Sutiyo (2014) Decentralization: Potentiality and Challenge for Rural Development. *Journal of International Development and Cooperation*, 20 (3). pp. 5-12.

81. Талавиця М.П. Розвиток сільських територій на засадах сталості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2016. № 1 (47). Т. 2. С. 146-150.

82. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: *монографія* за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). 2020. 531 с.

83. Тітов Д.В. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад його проблеми та напрями вдосконалення. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/202.pdf.

84. Тітов Д.В. Фінансова спроможність та забезпечення дохідності об'єднаних територіальних громад. *Polish journal of science*. 2020. № 26. С. 24-29.

85. Тітов Д.В. Характеристика підприємництва та особливості його розвитку на сільських територіях. *The scientific heritage*. 2020. № 47. Vol 7. С. 53-56.

86. Titov D., Herasymchuk V. Increasing the investment potential of rural united territorial communities. *Colloquium-journal*. 2021. № 14. Vol. 5. P. 64-71.

87. Ткач В.О. Економічна безпека України в регіональному вимірі. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2011. №1(4). С. 398-403.

88. Трусова Н.В., Колокольчикова І.В., Полегенька М.А. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад: внутрішня інтеграція та фінансова спроможність. *Ефективна економіка*. 2022. №2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10021>. DOI: 10.32702/2307-2105-2022.2.11.

89. Trusova N.V. I.A. Kohut, S.A. Osypenko, N.G. Radchenko, N.N. Rubtsova Implementation of the results of fiscal decentralization of Ukraine and the countries of the European Union. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2019. 6(44). pp. 1649-1663.

90. Трусова Н.В. Розвиток фіскальної консолідації місцевих бюджетів регіонального рівня. *Облік і фінанси*. 2019. № 1 (83). С. 105-113.

91. Трусова Н., Сизоненко О. Формування доходів місцевих бюджетів. *Світ фінансів*. 2018. №3(56). С. 19-27.

92. Труш І.В. Особливості здійснення господарської діяльності комунальними корпоративними підприємствами. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 72-78.

93. Труфен А.О. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 9. С. 157-161.

94. Указ Президента «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні». №810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>

95. Халатур С. М. Удосконалення організаційно-економічного механізму

інноваційного розвитку сільського господарства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 12. С. 46-50.

96. Харчук С.А. Соціально-економічний розвиток сільських територій: проблеми та шляхи вирішення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 12. С. 20-23.

97. Ходаківська О.В., Кононенко О.М. Еволюція економічних теорій сталого сільського розвитку. *Економіка АПК*. 2020. № 10. С. 49-61.

98. Хвесик М.А., Ільїна М.В. Параметризація оцінювання перспектив розвитку сільських територій різних типів. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 6-14.

99. Цивільний кодекс України №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ru/ed20131011#Text>

100. Юркевич І. Децентралізація та реформування місцевого самоврядування в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3. С. 100-104.

101. Юрченко А.Ю. Формування організаційно-економічного механізму розвитку і безпеки регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Випуск 7. С. 197-201.

102. Юхименко П.І., Паска І.М., Загурський О.М. Економічний підхід щодо формування людського капіталу в системі управління сільськими територіями. *Економіка АПК*. 2019. № 3. С. 71-78.

103. Як купити державні облігації і заробити на них. Експеримент ЕП URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/02/4/644883/>

104. Яснолоб І.О., Чайка Т.О., Горб О.О., Радіонова Я.В. Концептуальні засади ефективного функціонування енергетично незалежних сільських територій. *Економіка АПК*. 2019. № 3. С. 115-122.

105. Яцух О.О., Трусова Н.В., Когут І.А. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах підвищення самостійності регіонів: *монографія*. Мелітополь: Видавничий будинок ММД. 2019. 337 с.

РОЗДІЛ 2

СТАН РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

2.1. Сучасні тенденції та результати впровадження реформи децентралізації

В останні роки в Україні відбуваються кардинальні зміни адміністративно-територіального устрою, направлені на вдосконалення системи місцевого самоврядування в частині забезпечення самостійності місцевих бюджетів, функціонування територіальних громад на основі самодостатності та фінансової незалежності, що дає можливість за рахунок альтернативних джерел фінансових ресурсів розвитку територій забезпечувати потреби добробут їх мешканців. У процесі реалізації реформи децентралізації в Україні необхідним є виважені управлінські рішення держави стратегічного та оперативного спрямування, у тому числі через удосконалення організаційно-економічного механізму.

Так, першим етапом у здійсненні реформи децентралізації влади в Україні, стала бюджетна (фінансова) децентралізація, метою якої є підвищення рівня фінансової спроможності місцевих бюджетів та створення умов до нарощування їх дохідної бази. Вона стала механізмом заохочення громад до об'єднання через отримання субвенцій з державного бюджету, які використовувались громадами на власний розсуд.

Куценко Т. Ф. [125, с. 65] відмічає, що «найважливішою складовою у процесі децентралізації є надання саме фінансових (бюджетних) повноважень об'єднаних територіальних громад (ОТГ), тобто проведення бюджетної децентралізації, що дозволить створити умови для забезпечення їх сталого економічного зростання та розвитку, високої продуктивності наявних ресурсів та добробуту населення».

Реформа децентралізації повноважень та розподілу ресурсів органів

державної влади в Україні в тому числі спрямована на інклюзивне зростання та відновлення соціальної справедливості шляхом розв'язання таких соціально-економічних проблем: усунення нерівності доходів між сільськими та міськими домогосподарствами; подолання суттєвого розриву в якості освітніх послуг і при формуванні стартового трудового потенціалу сільської й міської молоді; унеможливлення подальшого соціального відчуження окремих категорій сільських жителів; недопущення незворотності демографічної кризи та масової міграції сільського населення, що призводить до обезлюднення сільських територій тощо [97, с. 53].

В Україні процес децентралізації влади реалізується через формування об'єднаних територіальних громад на рівні міста, села, або селища.

Реформа децентралізації розпочалася в Україні у 2014 р. і станом на 16 липня 2021 р. було створено 1470 об'єднаних територіальних громад, 8065 старостинських округів з яких: найбільша частка - 57% з чисельністю населення від 500 до 1800 осіб, 21% - з чисельністю від 1500 до 3000 осіб, 15% - з чисельністю населення до 500 осіб і найменша частка 7% - з чисельністю населення понад 3000 осіб [21].

Очевидно, що від позитивних результатів реформи децентралізації залежить якість життя, перш за все, мешканців об'єднаних територіальних громад, тому зростає відповідальність органів державного та місцевого самоврядування за її проведення.

Важливо проаналізувати здобутки та недоліки впровадження реформи децентралізації для подальших дій щодо підтримки розвитку сільських територіальних громад.

На думку авторів [126, с. 69] «такими здобутками є підвищення доходів місцевих бюджетів у результаті бюджетної децентралізації, завершення процесу об'єднання громад, затвердження нового адміністративно-територіального поділу України внаслідок укрупнення районів, пожвавлення економічної діяльності в ОТГ, розвиток форм співпраці між самими громадами, а також підвищення рівня залученості жителів до соціального та політичного життя

своїх громад».

За новою системою адміністративно-територіального устрою базового рівня (громад) в Україні створено 1470 громад, з них 410 міських, 433 селищних та 627 сільських. Також в Україні - 443 міста, 1960 селищ та 26261 село. Відповідно до нової системи адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня (райони) Постановою ВР України № 807-IX від 17.07.2020 р. «Про утворення та ліквідацію районів» [138] створено 136 районів, 119 районних рад, 119 районних державних адміністрацій (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Характеристика нової системи адміністративно-територіального устрою в Україні та у Вінницькій області (станом на 16.07.2021 р.)

Регіони	Кількість адміністративно-територіальних одиниць базового рівня (громад), од	% загальної кількості в Україні	Кількість територіальних громад у яких відбулися місцеві вибори 25 жовтня 2020 р.	% загальної кількості в Україні	Кількість адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального рівня (районів)	% загальної кількості в Україні	Кількість районних рад, у яких відбулися місцеві вибори 25 жовтня 2020 р.	% загальної кількості в Україні	Кількість депутатів місцевих рад					
									Обласних рад	%	Районних рад	%	Рад громад	%
Україна	1470	100	1421	100	136	100	119	100	166	100	5366	100	35534	100
Вінницька область	63	4,3	63	4,4	6	4,4	6	5,0	84	5,1	274	5,1	1630	4,6

Джерело: [138]

Згідно даних таблиці 2.1, у Вінницькій області створено 63 громади (або це 4,3% до загальної кількості в Україні), 6 районів, 6 районних рад, відповідно кількість депутатів місцевих рад така: 84 депутати обласних рад, 274 депутати районних рад та 1630 рад громад.

Особливістю проведеної реформи є можливості створених територіальних громад укладати договори про співробітництво. Так, станом на 16.07.2021 р. 169 громад уклади 91 договір міжмуніципального співробітництва.

У розрізі областей найбільша кількість укладених договорів: у Харківській (15 од.), у Рівненській (9 од.), у Запорізькій (8 од.), у Вінницькій, Дніпропетровській, Львівській – укладено 7 проєктів співробітництва. Більшість із вказаних договорів укладено у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення.

Найменша кількість (лише по 1 проєкту) договорів міжмуніципального співробітництва укладено в Херсонській, Чернігівській, Хмельницькій, Тернопільській та Волинській областях.

Серед областей, що уклали найбільшу кількість договорів міжмуніципального співробітництва, скористались ними у Харківській області - 19 громад, у Рівненській області - 20 громад, у Вінницькій області - 15 громад, 13 та 10 – відповідно у Львівській та Дніпропетровській областях. Також спостерігається активність використання такої форми співробітництва для сприяння розвитку територій, у інших областях, де укладено лише 2 договори співробітництва: у Закарпатській області – 19 територіальних громад скористались ними та в Івано-Франківській області – 13 громад відповідно.

Варто відмітити, що зі зростанням кількості ОТГ, відповідно зростає і кількість населення, що проживає на їх території. Станом на 10 червня 2020 р. кількість населення, що проживають на території об'єднаних територіальних громад становить 12,1 млн осіб [109] (рис. 2.1).

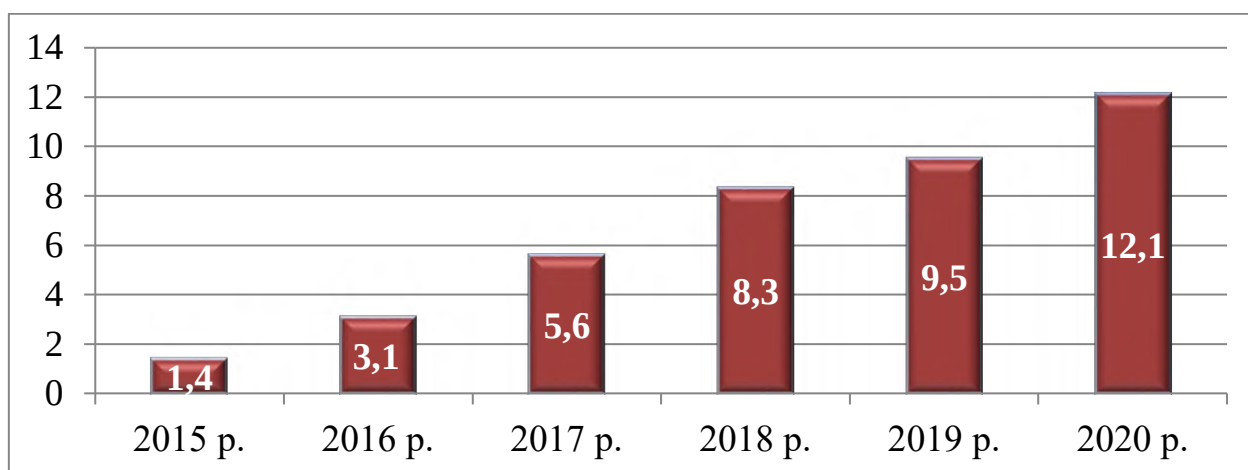

Рисунок 2.1. – Кількість населення, що проживають в об'єднаних територіальних громадах в Україні, млн чол.

Джерело: сформовано автором на основі [21]

Як вже згадувалось, одним із здобутків реформи децентралізації є зміни в структурі дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів України (рис. 2.2).

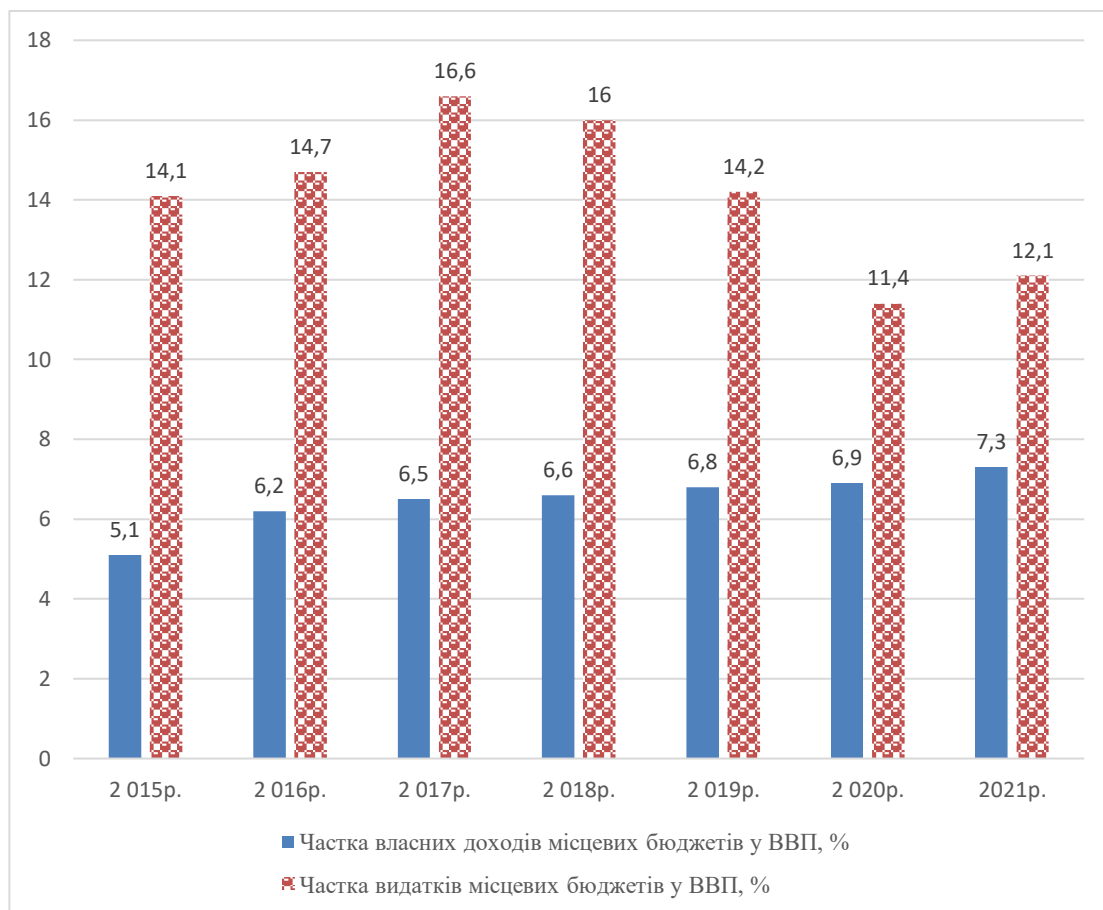

Рисунок 2.2. – Структура дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів України у ВВП, %

Джерело: побудовано автором за даними [21]

Як видно з даних рис. 2.2., питома вага доходів місцевих бюджетів у ВВП зросла з 5,1% в 2014 р. до 7,3% в 2020 р., а питома вага видатків місцевих бюджетів у ВВП зменшилась з 14,1% в 2015 р. до 12,1% в 2021 р.

Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад як основа самостійності ОТГ визначається їх власними доходами в загальному фонді місцевих бюджетів (рис. 2.3).

У 2020 р. обсяг власних доходів загального фонду місцевих бюджетів склав 290,1 млрд грн., що на 221,5 млрд грн. або в 4,2 раза більше обсягу 2014 р.

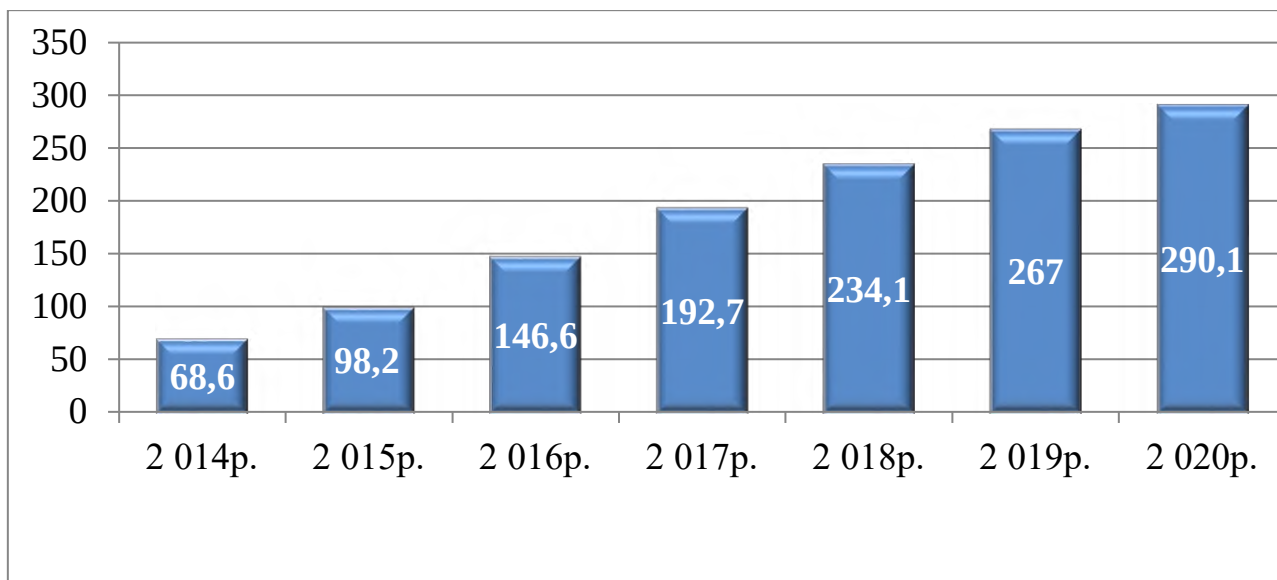

Рисунок 2.3. – Власні доходи загального фонду місцевих бюджетів України, млрд грн

Джерело: сформовано автором на основі [21; 161]

Із початком реформи фінансової децентралізації доходи місцевих бюджетів показують стрімку позитивну динаміку зростання, що свідчить про позитивний вплив реформи на формування фінансової спроможності територіальних громад, тому подальше нарощування доходів, пошук нових джерел фінансування та оптимізація наявних джерел розвитку територіальних громад є актуальним питанням їх перспективного розвитку.

З поступовим впровадженням децентралізації в життя у віддалених куточках України громадяни почали вірити у спроможність своїх громад ефективно розвиватися і здобувати гідну перспективу майбутнього. І в селах та невеликих містечках почали з'являтися охайні парки, сквери, зупинки громадського транспорту, освітлені увечері вулиці. Для більшого міста чи обласного центру це може здаватись несуттєвим і другорядним, проте для «глибинки» ці зміни стали сигналом про початок змін на краще. Власне, у багатьох в Україні децентралізація породила надію на краще майбутнє її регіонів [126, с. 69].

Сутність фінансового забезпечення територіальних громад як складової міжбюджетних відносин, полягає у використанні сукупності інституційних

засад формування місцевих бюджетів із врахуванням ступеня збалансованості фінансово-економічних відносин. Важливим завданням місцевих бюджетів є фінансування суспільних потреб відповідно до функцій певних територіальних громад. Для виконання зазначеного необхідне ефективне планування та раціональне використання бюджетних коштів. Основу бюджетного устрою складають бюджети місцевого самоврядування, тому важливим є поглиблення дослідження сутності інституту місцевого самоврядування. Для підвищення ефективності функціонування цього інституту важливим є посилення фінансової самостійності територіальних громад [1, с. 13-14].

Важливим показником розвитку об'єднаних територіальних громад є обсяг надходжень власних доходів до загального фонду місцевих бюджетів.

Аналіз виконання доходів місцевих бюджетів в Україні свідчить про зростання обсягу надходжень до загального фонду з 99800 млн грн в 2015 р. до 351513 млн грн в 2021 р. або в 3,5 раза, але приріст надходжень проти попереднього року скорочується з 49,3% в 2016 р. до 5,4% в 2020 р. (табл.2.2.).

Таблиця 2.2.

Виконання доходів місцевих бюджетів в Україні за 2015-2021 рр.

Роки	Обсяг надходжень до загального фонду (без урахування трансфертів), млн грн.	% річного обсягу, затвердженого місцевими радами	Приріст надходжень до загального фонду проти попереднього року, %	Приріст надходжень до загального фонду проти попереднього року, млн грн.
2015 р.	99800,0	116,0	42,1	+ 29600,0
2016 р.	146600,0	116,3	49,3	+ 46800,0
2017 р.	191900,0	107,0	30,9	+ 45300,8
2018 р.	233 930,3	в.д	21,9	+41 976,8
2019 р.	275 016,4	в.д	17,6	+41 085,8
2020 р.	289 986,0	в.д	5,4	+14 969,6
2021 р.	351 513,1	в.д	21,2	+ 61 527,1

Джерело: [136]

У загальній структурі доходів місцевих бюджетів вагому роль відігравали до реформи децентралізації міжбюджетні трансферти, обсяг яких перевищував

власні доходи. Проаналізуємо динаміку міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам впродовж 2015-2021 рр. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Обсяг міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам України
за 2015-2021 рр.**

Вид трансферту	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення 2021 р до 2015 р (+;-)
Базова дотація, млн грн.	5261,9	4700	5800	8182,7	10367,3	13282,4	15703,0	10441,1
Субвенції на соціальний захист населення, млн грн.	63298,2	94200	124700	125259,9	79331,9	-	-	-63298,2
Освітня субвенція, млн грн.	44085,3	44500	51500	60423,8	70355,7	81224,4	100135,2	56049,9
Медична субвенція, млн грн.	46177,0	44400	56200	61650,2	56 108,1	14582,8	-	-46177,0
Субвенція на підготовку робітничих кадрів, млн грн.	5486,1	-	-	-	-	-	-	-5486,1
Субвенцію на соціально- економічний розвиток окремих територій, млн грн.	-	3300	-	-	-	-	-	-
Субвенцію на формування інфраструктури ОТГ, млн грн.	-	1000	-	-	-	-	-	-
Всього трансфертів, млн грн.	174195,7	196000	272900	285493,9	245435,3	160986,2	203200,2	29004,5

Джерело: [21]

У цілому аналізуючи обсяг міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам України впродовж 2015-2021 рр., можна зробити висновок щодо їх зростання з 174195,7 млн грн до 203200,2 млн грн або в 1,2 раза. Однак, темпи приросту мають тенденцію до скорочення з 139,2% у 2017 р. до 65,6% у 2019 р. Серед видів трансфертів стабільно профінансованими за цей період є базова дотація (обсяги якої зросли з 5261,9 млн грн в 2015 р. до 15703,0 млн грн в 2020 р. або втричі), освітня субвенція (обсяги якої зросли з 44085,3 млн. грн. до 100135,2 млн грн

або в 2,3 раза) та медична субвенція, окрім 2021 р. (обсяги якої скоротились впродовж 2015-2020 рр. в 3,2 раза (з 46177,0 млн грн до 14582,8 млн грн.), а в 2021 р. взагалі не фінансувалась дана стаття.

Тобто, питома вага офіційних трансфертів державного бюджету в доходах місцевих бюджетів має спадну тенденцію (з 59,1% в 2015 р. до 33,7% у 2021 р.), що свідчить про зростання власних доходів місцевих бюджетів (рис.2.4).

Рисунок 2.4. – Питома вага офіційних трансфертів з державного бюджету у доходах місцевих бюджетів України, %

Джерело: побудовано за даними [21]

Такий вид трансферту як субвенція на соціальний захист населення впродовж останніх двох років також не фінансувалась місцевим бюджетам.

Субвенція на соціально-економічний розвиток окремих територій та субвенція на формування інфраструктури ОТГ надавалась лише в 2016 році.

Незважаючи на зростання власних доходів місцевих бюджетів, розвиток ОТГ залежить від державної підтримки, зокрема, на розвиток інфраструктури, що досить вагомо для розвитку сільських територіальних громад.

Аналізуючи обсяги інфраструктурної субвенції (табл.2.4), можна дійти висновку, щодо зростання її обсягу з 1 млрд грн у 2016 р. до 2,1 млрд грн у 2019 р. Кількість ОТГ, що її отримували впродовж аналізованого періоду зросла з 159 одиниць у 2016 р. до 806 одиниць у 2019 р. У той же час обсяг фінансування у розрахунку на 1 сільського мешканця зменшився з 1107 грн до 495 грн відповідно або в 2,2 раза, що свідчить про дефіцитність державного бюджету.

Таблиця 2.4

Загальна інформація про обсяги інфраструктурної субвенції

Рік	Загальний обсяг інфраструктурної субвенції, млрд грн	Кількість ОТГ, що отримали інфраструктурну субвенцію	Обсяг фінансування у розрахунку на 1 сільського мешканця, грн
2016 р.	1,0	159	1107
2017 р.	1,5	367	764
2018 р.	1,9	665	536
2019 р.	2,1	806	495

Джерело: [117]

Для наочності проаналізуємо обсяг податкових надходжень 665 ОТГ впродовж 2019-2020 рр. в додатку В.

По об'єднанню територіальних громад обсяг податкових надходжень до бюджетів в ОТГ починає зростати і є в рази вищим, ніж в територіальних громадах, які не об'єднувалися. У 2020 р. до місцевих бюджетів 665 ОТГ надійшло податків у сумі 20865 млн грн, що на 7992,2 більше млн грн в порівнянні з 2019 р. Зокрема, значно зросли доходи з надходжень податку на доходи фізичних осіб, що в гривневому еквіваленті становить 6656,0 млн грн більше попереднього 2019 року. Щодо місцевих податків та зборів, то у 2020 р. вони збільшились на 1087,1 млн грн темпи приросту становлять 118,6% [109].

Аналізуючи загальний обсяг доходів місцевих бюджетів Вінницької області (усього доходів разом з офіційними трансфертами) впродовж 2014-2020 рр. можна дійти висновку щодо їх зростання в 2,1 раза з 8551,8 млн грн у 2014 р. до 18024,3 млн грн у 2020 р. або темпи приросту становили 210,8% (табл. 2.5, рис. 2.5).

Таблиця 2.5

Наповнення місцевих бюджетів Вінницької області, млн грн

Доходи	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Темпи прирост у 2020 р. до 2014 р., %
Податкові надходження	2584,4	3069,7	4722,6	6780,8	7972,7	9330,0	9778,6	378,4
Неподаткові надходження	470,8	608,9	836,2	1330,2	1196,5	1209,5	1044,6	221,9
Доходи від операцій з капіталом	44,9	96,8	74,6	82,7	112,7	229,7	135,6	368,8
Цільові фонди	11,1	15,1	18,0	31,3	42,7	33,1	29	261,3
Разом доходів	3111,3	3790,5	5651,4	8225,0	9324,6	10802,3	10987,8	353,2
Офіційні трансферти від органів державного управління	5440,6	7478,2	8653,0	12390,0	13509,2	11231,3	7036,5	129,3
Всього доходів	8551,8	11268,7	14304,4	20615,1	22833,8	22033,6	18024,3	210,8

Джерело: розраховано автором на основі даних [146-150]

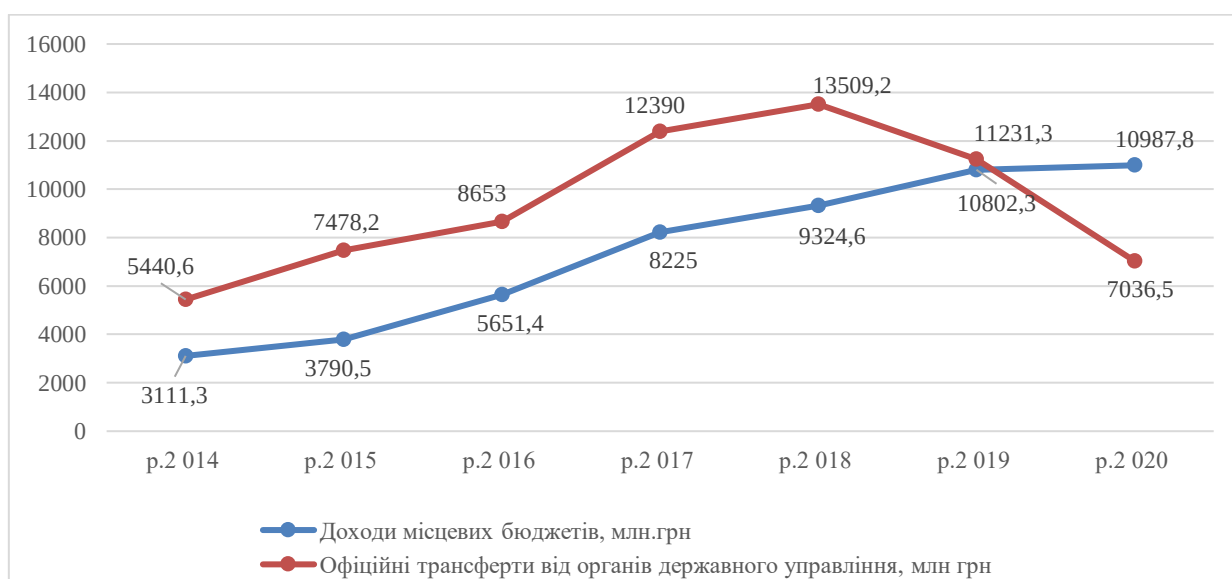

Рисунок 2.5. – Динаміка зростання доходів місцевих бюджетів Вінницької області та обсягу офіційних трансфертів в 2014-2020 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [21]

У структурі загального обсягу доходів місцевих бюджетів Вінницької області за цей період спостерігається зниження питомої ваги офіційних трансфертів від органів державного управління (з 64,6% у 2014 р. до 39,1% у 2020 р.) (рис. 2.6). та зростання питомої ваги доходів місцевих бюджетів (з 35,4% у 2014 р. до 60,9% у 2020 р.

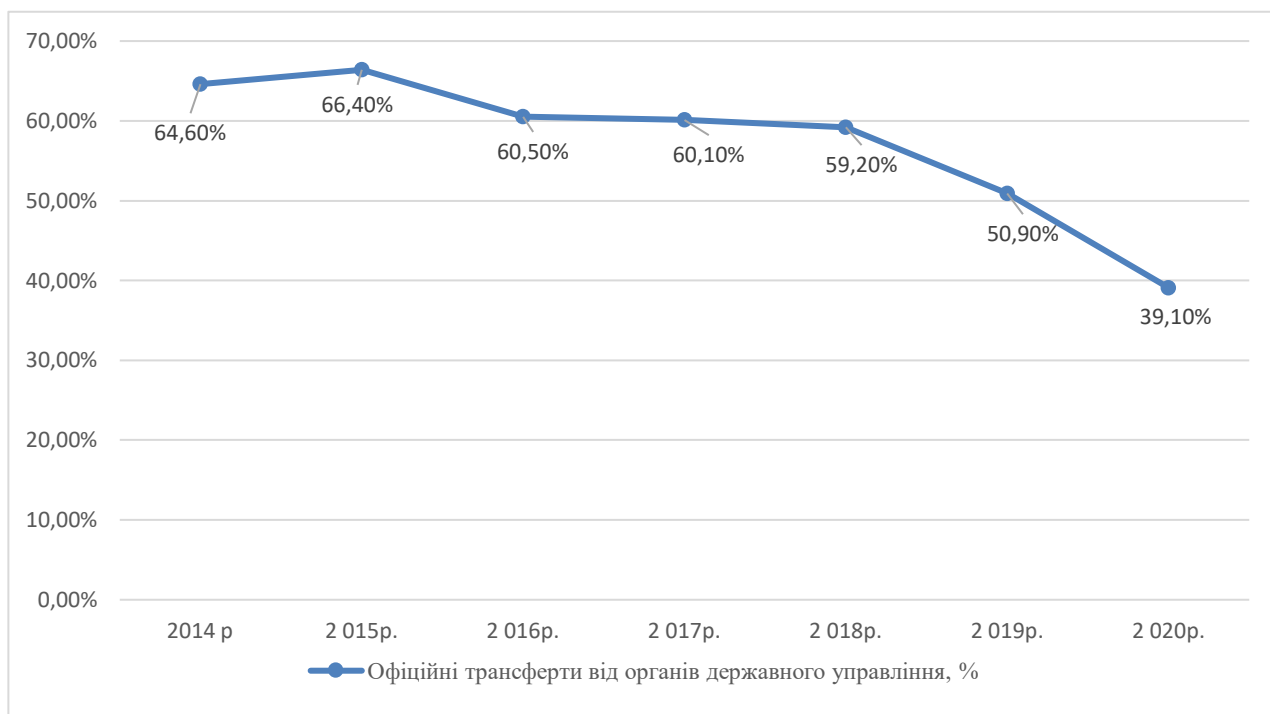

Рисунок 2.6. – Питома вага офіційних трансфертів в загальній структурі доходів місцевих бюджетів Вінницької області в 2014-2020 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [21]

Що стосується податкових надходжень як основного джерела власних ресурсів місцевих бюджетів, то в цілому спостерігається зростання їх частки в джерелах фінансування доходів на рівні 88,9% у 2020 р. проти 83,1% у 2014 р. Динамічне зростання спостерігається впродовж 2017-2020 рр. (табл. 2.5, рис. 2.7).

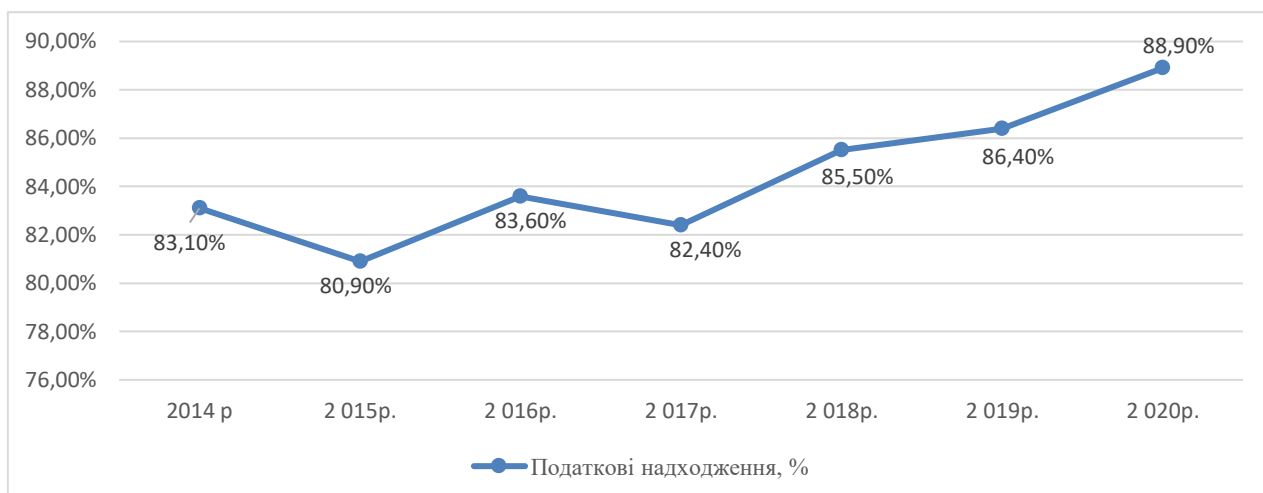

Рисунок 2.7. – Питома вага податкових надходжень в структурі доходів місцевих бюджетів Вінницької області в 2014-2020 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [21]

В структурі податкових надходжень до місцевих бюджетів Вінницької області лівову частку займає податок на доходи фізичних осіб, питома вага якого становить за 2014-2020 рр. 98% (середнє значення).

Обсяг неподаткових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів Вінницької області має тенденцію до зростання з 470,8 млн грн у 2014 р. до 1044,6 млн грн у 2020 р. (за цей період темпи приросту становили 221,9% у порівнянні з темпами приросту податкових надходжень на рівні 378,4%). Серед неподаткових надходжень найбільшу питому вагу займають власні надходження бюджетних установ із часткою 79,4% (середнє значення) за цей період. Лівову частку в доходах від операцій з капіталом займає надходження від продажу землі і нематеріальних активів (82,3% (середнє значення за 2014-2020 рр.) (додаток Г).

З метою визначення кількісних характеристик взаємозв'язку формування доходів місцевих бюджетів Вінницької області з чинниками впливу здійснено регресійний аналіз, що застосовується при визначенні функціональної залежності між залежною змінною – y (функцією) та незалежними змінними – x_i (чинниками).

За допомогою регресійного аналізу визначимо вплив чинника на результативну ознаку та здійснимо оцінку його значимості за відповідними

критеріями. Параметри рівняння та їх оцінки розраховано методами статистичного аналізу, а саме «Регресія» в середовищі Microsoft Excel. У розрахунках вірогідних границь використано значення таблиць розподілу Фішера та Ст'юдента з вірогідною ймовірністю $P = 0,95$.

Аналіз залежності результативної ознаки від досліджуваних чинників виявив наявність сильного зв'язку між статтями доходів місцевих бюджетів Вінницької області та обсягом реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) підприємств сільського, лісового та рибного господарства, кількістю підприємств у сільському, лісовому й рибному господарстві, середньомісячною заробітною платою у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві, розміром інвестицій в сільське господарство, мисливство, надання пов'язаних з ними послуг.

Отже, рівняння регресії між податковими доходами місцевих бюджетів Вінницької області та обсягом реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) підприємств сільського, лісового та рибного господарства: $y = 7612,9\ln(x) - 125194$, $R^2 = 0,5089$ (рис. 2.8).

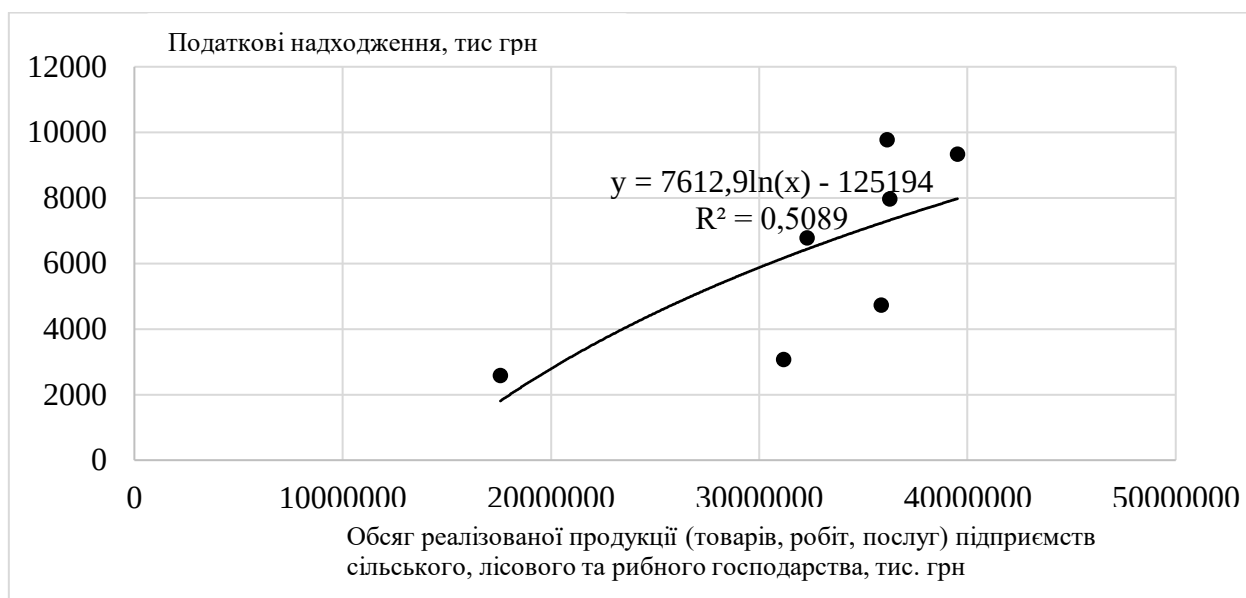

Рисунок 2.8. – Графічна залежність між податковими надходженнями місцевих бюджетів Вінницької області та обсягом реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) підприємств сільського, лісового та рибного господарства

Джерело: побудовано автором

Коефіцієнт детермінації характеризує частку варіації залежної змінної, обумовлену регресією або мінливістю пояснюючих змінних. У нашому випадку $R^2 = 0,5089$, отже, варіація результативної ознаки на 50,89% залежить від зміни досліджуваного фактора.

Не менш важливим фактором у формування доходів місцевих бюджетів, у тому числі податкових надходжень, є вкладені інвестиції у сільське господарство, мисливство, надання пов'язаних з ними послуг. Рівняння регресії має такий вигляд (рис. 2.9).

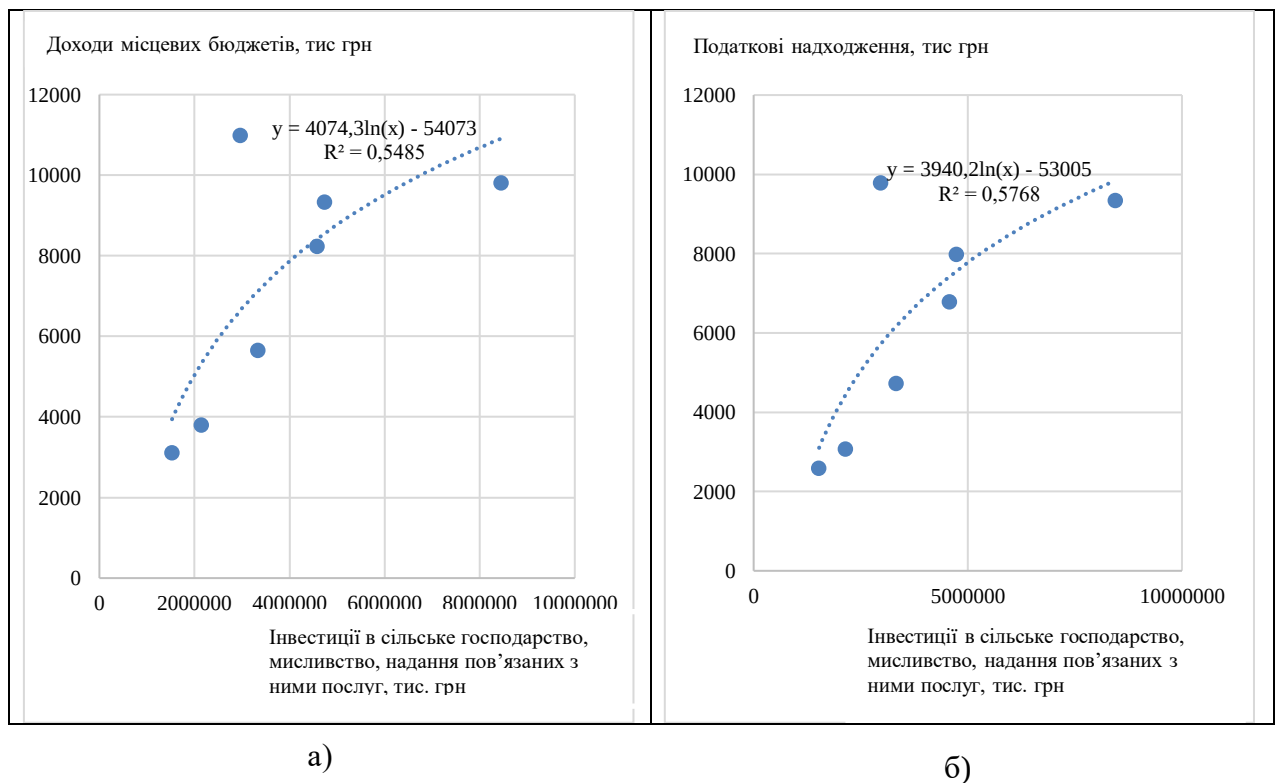

Рисунок 2.9. – Графічна залежність між доходами місцевих бюджетів (а), в тому числі податковими надходженнями (б) Вінницької області та розміром інвестицій в сільське господарство, мисливство, надання пов'язаних з ними послуг

Джерело: побудовано автором

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R^2 = 0,5485$ (рис. 2.9 (а)), отже, варіація результативної ознаки на 54,85% залежить від зміни досліджуваного фактору та $R^2 = 0,5768$ (рис. 2.9 (б)), отже, варіація результативної ознаки на 57,68% залежить від зміни досліджуваного фактора.

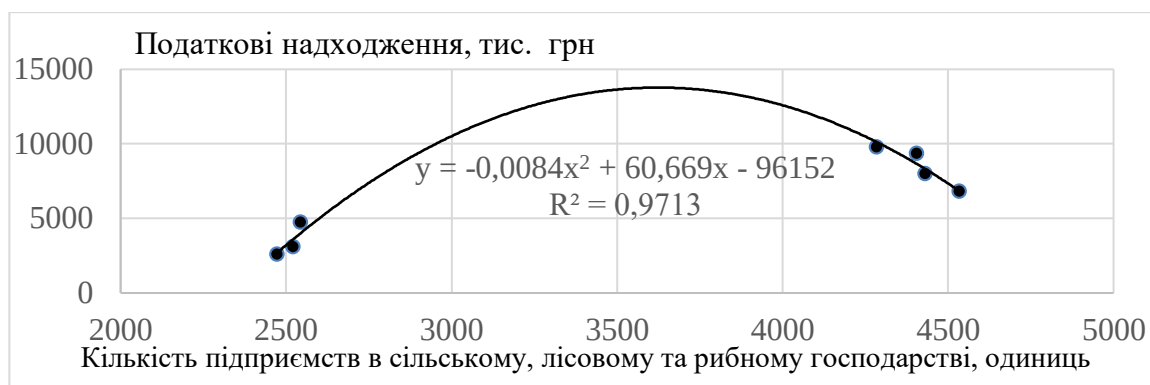

Рисунок 2.10. – Графічна залежність між податковими надходженнями місцевих бюджетів Вінницької області та кількістю підприємств в сільському, лісовому і рибному господарстві

Джерело: побудовано автором

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R^2 = 0,9713$ (рис. 2.10), що свідчить про тісний зв'язок між цими факторами. Отже, варіація результативної ознаки на 97,13% залежить від зміни досліджуваного фактора.

Оскільки, одним із основних чинників, що впливає на формування доходів місцевих бюджетів в частині податкових надходжень, на наш погляд, є податок з доходів фізичних осіб, тому ми вирішили виявити залежність впливу середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві на формування податкових надходжень місцевих бюджетів (рис. 2.11).

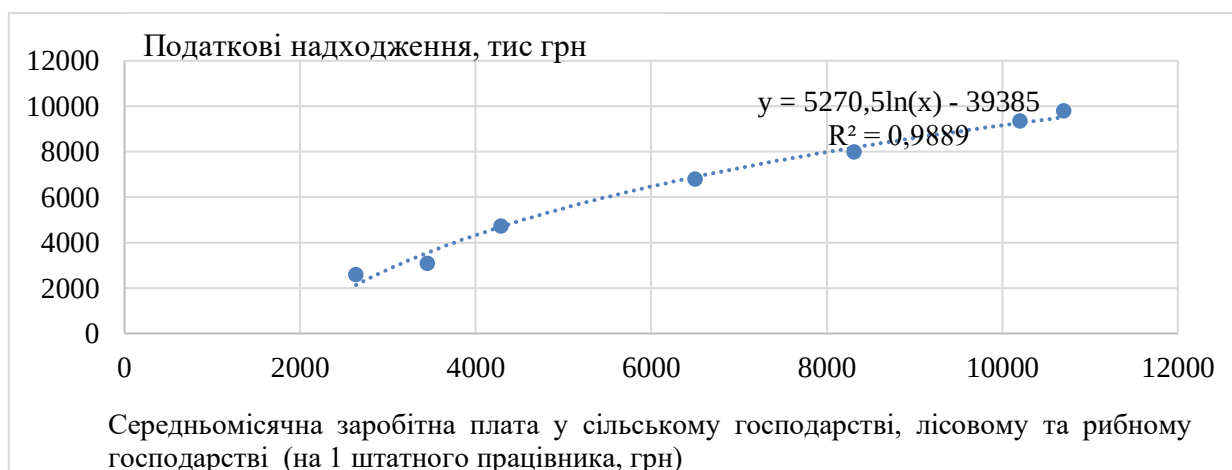

Рисунок 2.11. – Графічна залежність між податковими надходженнями місцевих бюджетів Вінницької області та розміром середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві

Джерело: побудовано автором

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R^2 = 0,9889$ (рис. 2.11), що свідчить про тісний зв'язок між цими факторами. Отже, варіація результативної ознаки на 98,89% залежить від зміни досліджуваного фактора.

Особливу роль у соціально-економічному розвитку сільських територій, зокрема, відіграють поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, які, відповідно до чинного законодавства, мають зосереджуватися у бюджеті розвитку. Аналіз залежності результативної ознаки (поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища) від досліджуваного фактора (доходи місцевих бюджетів) показав наявність суттєвого зв'язку для місцевих бюджетів Вінницької області (коефіцієнт детермінації $R=0,861$). Отже, варіація результативної ознаки на 86,10% залежить від зміни досліджуваного фактора (рис. 2.12).

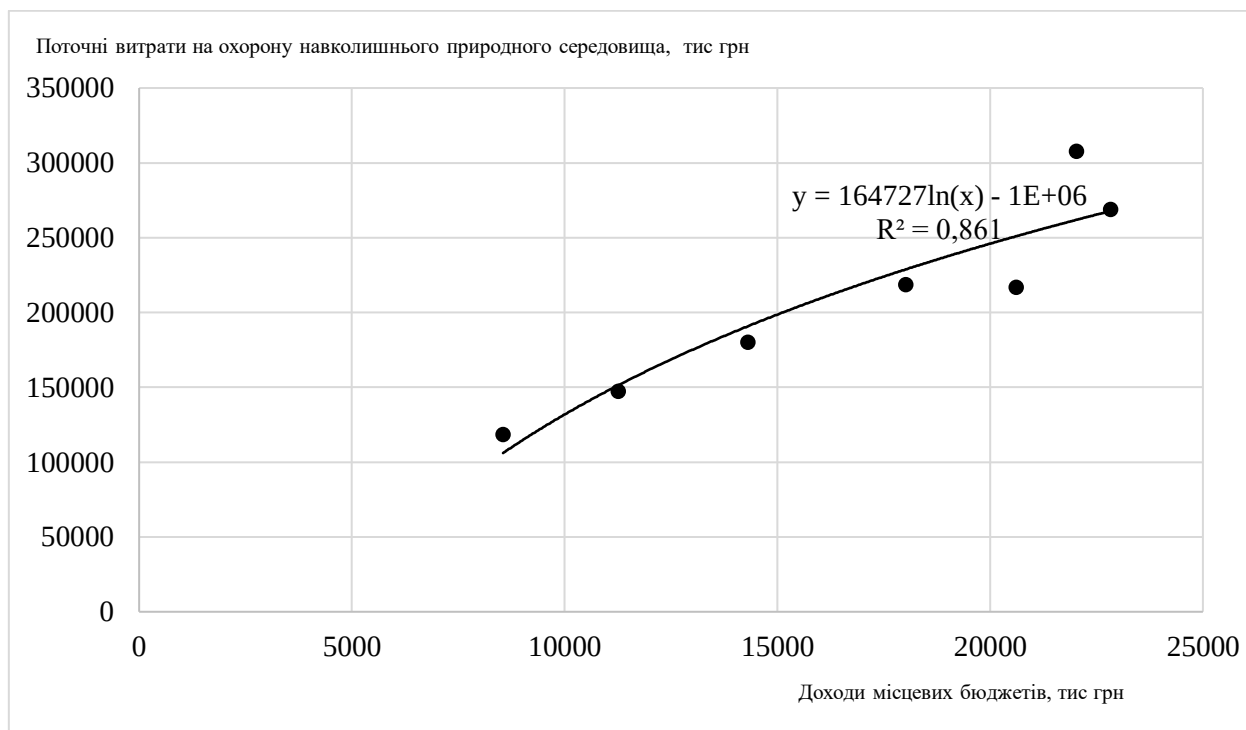

Рисунок 2.12. – Графічна залежність між розміром поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища та доходами місцевих бюджетів Вінницької області

Джерело: побудовано автором

Отже, проведений кореляційно-регресійний аналіз показав найвищу ступінь залежності таких факторних і результативних показників: між податковими надходженнями місцевих бюджетів Вінницької області та розміром середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві ($R^2 = 0,9889$ - варіація результативної ознаки на 98,89% залежить від зміни досліджуваного фактора); між податковими надходженнями місцевих бюджетів Вінницької області та кількістю підприємств в сільському господарстві, лісовому і рибному господарстві (коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,8973$ - варіація результативної ознаки на 89,7% залежить від зміни досліджуваного фактора) поточними витратами на охорону навколишнього природного середовища (результативна ознака) та доходами місцевих бюджетів (факторна ознака) показав наявність тісного зв'язку саме для місцевих бюджетів Вінницької області (коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,861$ - варіація результативної ознаки на 86,10% залежить від зміни досліджуваного фактора).

Тобто, виявлені залежності дають підстави зробити висновки, що розвиток сільських територіальних громад і сільських територій та зростання доходів місцевих бюджетів через наповнення податковими надходження пов'язуємо, перш за все, з державною підтримкою галузі сільського господарства, із розвитком підприємництва на селі, яке розглядаємо як фундамент розвитку і відродження села через зменшення безробіття серед сільського населення, зниження темпів міграції та запобігання знелюдненню територій та як джерело фінансування розвитку інфраструктури.

Слід звернути увагу на те, що бюджетна система України зараз не відповідає потребам розвитку територіальних громад. Пов'язано це з тим, що хоча й упроваджується децентралізація в країні, однак відбувається надмірна централізація фінансових ресурсів. Місцеві органи влади не мають можливості в повному обсязі виконувати свої функції, реалізовувати власну політику, здійснювати нарощування матеріальної та фінансової бази, створювати

сприятливий інвестиційний клімат на рівні регіонів [130, с. 116].

Виходячи з вищезазначеного, актуальним постає питання розвиненості та вдосконалення інститутів місцевої демократії, за допомогою яких відбудуться докорінні зміни в процесі управління бюджетною системою, що буде сприяти розвитку демократичних відносин як у цілому в країні, так і на місцевому рівні. Місцеві бюджети мають бути самостійними, фінансово незалежними, мати збалансований бюджет, а також на законодавчому рівні чітко визначені розмежування функцій і повноважень між державними та місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування [48, с. 615-617].

Проведення реформи децентралізації в Україні показує позитивний соціально-економічний ефект, хоча існують і проблеми: низька податкоспроможність, проблеми розвитку економічно слабких та малолюдних територіальних громад, відсутність стратегічного бачення щодо економічного і соціального розвитку в окремих ОТГ, неефективне використання наявних бюджетних коштів [109, с. 176].

Серед основних позитивних результатів децентралізації слід відзначити активізацію співпраці бізнесу з місцевою владою, розвиток малого і середнього бізнесу, конструктивне вирішення громадами власних проблем, формування достатнього рівня доходів на місцевих рівнях для розвитку громад і самофінансування проєктів, ефективне використання ресурсного потенціалу, диверсифікацію місцевої економіки з метою забезпечення ефективної зайнятості населення та зростання рівня їх доходів [133, с. 71].

Отже, реформа децентралізації полягає у передаванні управлінських функцій і повноважень центральних органів влади на місцевий, регіональний рівень управління в тому числі через зростання джерел власних доходів місцевих бюджетів.

Проведена реформа децентралізації покликана формувати дієздатний та наближений до мешканців територіальних громад орган влади – місцеве самоврядування, який повинен сприяти розвитку територіальних громад всіма

доступними засобами.

У складних умовах сьогодення децентралізація, з одного боку, покликана надати центральним органам влади можливість зосередити ресурси та увагу на вирішенні важливих зовнішніх питань, з іншого – дозволяє органам публічної влади на місцях ефективно розв’язувати локальні соціально-економічні проблеми, що в підсумку сприятиме покращенню загального стану справ у державі [134, с. 88].

Разом з тим, слід виділити наступні проблеми в процесі проведення реформи децентралізації (рис. 2.13).

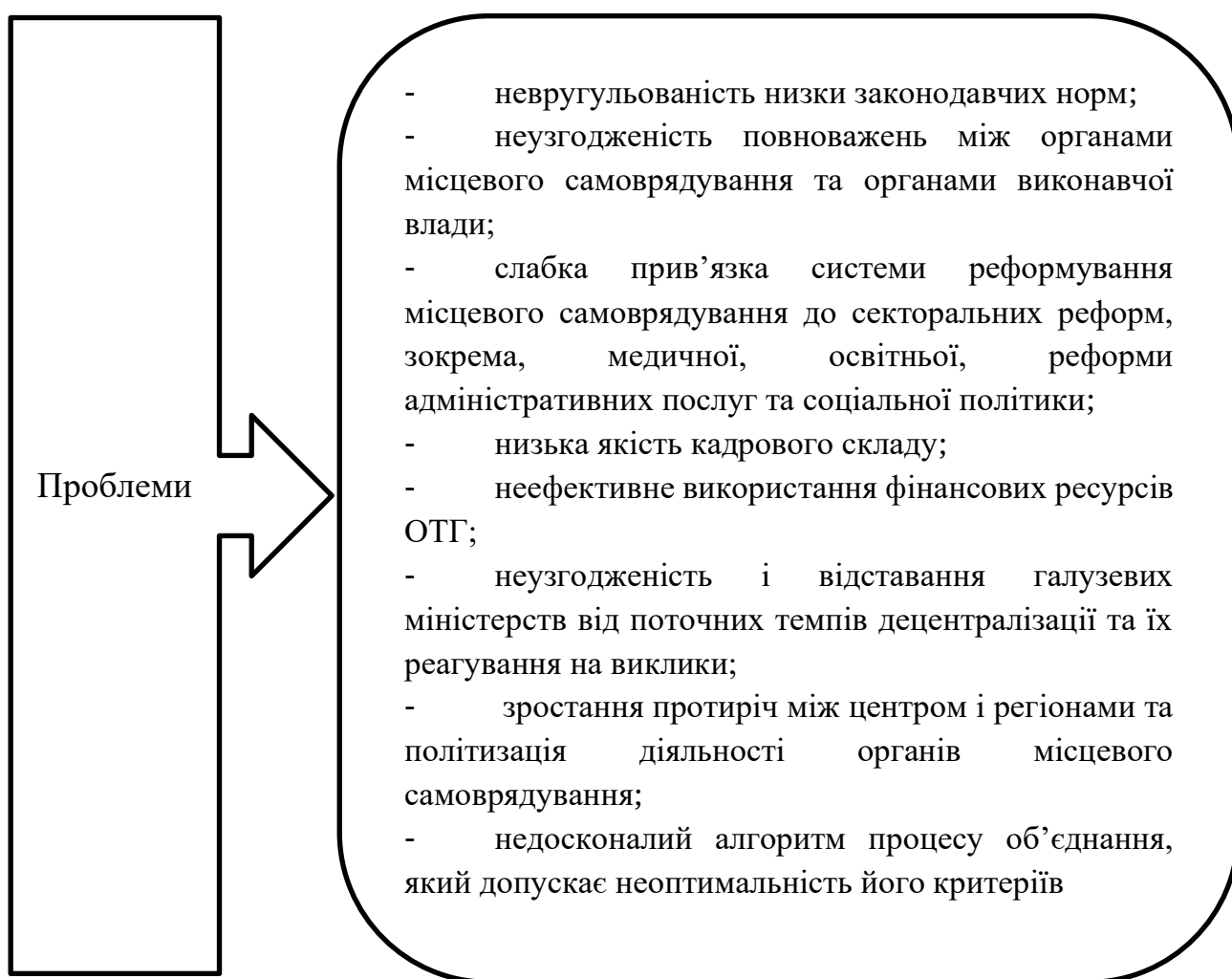

Рисунок 2.13. – Проблеми впровадження децентралізації в Україні

Джерело: узагальнено автором на основі [113, с. 29; 143, с. 135-138; 131, с. 137; 139, с. 128; 54, с. 722]

Отже, існуючі виклики реформи децентралізації в Україні є стримуючими щодо подальшої успішної її реалізації, знижують фінансову спроможність та самодостатність територіальних громад.

Дослідники [152, с. 44] вказують на проблеми з якістю кадрів, зокрема підкреслюють, що кадровий ризик «полягає в тому, що для забезпечення якісного й ефективного виконання публічно-владних повноважень потрібні високопрофесійні кадри, яких хронічно не вистачає (і, зазначимо, не лише на місцях). Відповідно, такі складні й важливі для бюджетної децентралізації управлінські функції, як формування фінансового потенціалу територій і розробка ефективних стратегічних планів економічного розвитку, неможливо реалізувати за умови низької кваліфікації управлінського апарату органів місцевого самоврядування».

На нашу думку, низький рівень професійної компетентності управлінських кадрів є важливим стримуючим чинником реформи децентралізації, тому вирішення цих питань лежить у площині заходів держави в сфері фінансової грамотності населення, зобов'язання до підвищення кваліфікації в системі місцевого самоврядування.

Погоджуємось з думкою авторів [127, с. 74] щодо інших проблем, які «...потребують значної уваги органів влади. Це, насамперед, відсутність конституційного закріплення реформ, пов'язаних із процесами децентралізації, правова неврегульованість можливості громад керувати землями сільськогосподарського призначення, як перебувають за їхніми межами, значне посилення напруженості у відносинах між центром та регіонами. Потребує вирішення проблема політизації діяльності інститутів місцевого самоврядування внаслідок особливостей виборчої системи. Певні небезпеки, яких не варто недооцінювати, мають непряме обрання старост та можлива «анклавізація» ОТГ за мовною чи етнічною ознакою. Більшість із цих проблем потребують належного законодавчого врегулювання та наявності політичної волі з боку керівництва держави».

Таким чином, за роки впровадження реформи децентралізації влади в

Україні можна відмітити певні досягнення, серед яких завершено реформу адміністративно-територіального поділу, сформовано об'єднані територіальні громади, яким у розпорядження передано землю і комунальну власність, укрупнено райони, проведено бюджетну (фінансову) децентралізацію, сформовано механізм співпраці між громадами для вирішення спільних питань та проблем, а також окреслено виклики, які ще потребують негайного вирішення задля подальшої реалізації реформи на місцевому рівні.

Разом з тим, на думку авторів [48, с. 615-617] «бюджетна система України зараз не відповідає потребам розвитку територіальних громад. Пов'язано це з тим, що хоча й упроваджується децентралізація в країні, однак відбувається надмірна централізація фінансових ресурсів. Місцеві органи влади не мають можливості в повному обсязі виконувати свої функції, реалізовувати власну політику, здійснювати нарощування матеріальної та фінансової бази, створювати сприятливий інвестиційний клімат на рівні регіонів. Виходячи з вищезазначеного, актуальним постає питання розвиненості та вдосконалення інститутів місцевої демократії, за допомогою яких відбудуться докорінні зміни в процесі управління бюджетною системою, що буде сприяти розвитку демократичних відносин як у цілому в країні, так і на місцевому рівні. Місцеві бюджети мають бути самостійними, фінансово незалежними, мати збалансований бюджет, а також на законодавчому рівні чітко визначені розмежування функцій і повноважень між державними та місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування [48, с. 615-617].

Саме врахування перелічених досягнень реформи децентралізації та викликів, сприятиме формуванню стратегії регіонального розвитку в тому числі через вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад.

Україна проводить реформу децентралізації з метою створення додаткових можливостей для розвитку та формування фінансово спроможних територіальних громад, що стануть суб'єктами нової європейської парадигми

розвитку сільських територій, оцінку якої здійснимо в наступному підрозділі дослідження.

2.2. Оцінка фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад

Розвиток об'єднаних територіальних громад в подальшому залежатиме від заходів держави, спрямованих на формування ефективного організаційно-економічного механізму підтримки реформ на місцевому рівні з поступовим переходом до зростання фінансової спроможності й самодостатності об'єднаних територіальних громад.

Основними напрямками покращення фінансування розвитку територіальних громад мають стати: посилення самостійності місцевих бюджетів, що призведе до стимулювання та заходження органів місцевої влади у пошуку джерел поповнення фонду грошових коштів; реформування системи оподаткування, а також надання пільг при сплаті; обов'язковість формування і використання бюджету розвитку, що дозволить забезпечити державну підтримку найбільш важливих напрямів розвитку на галузевому, регіональному, місцевому рівнях; сконцентрувати науково-інноваційні ресурси на визначених стратегічних напрямках розвитку; підвищити прозорість та ефективність використання бюджетних коштів; удосконалити контроль за використанням бюджетних коштів за цільовими напрямками [140].

Фінансовий потенціал сталого розвитку територіальних громад є комплексним поняттям, що охоплює сукупність наявних і потенційних ресурсів та спроможність органів місцевого самоврядування до акумуляції достатнього обсягу фінансових ресурсів й ефективного їх використання для забезпечення сталого розвитку територіальної громади [57, с. 101].

Відтак проблеми створення ефективного механізму управління фінансовим потенціалом ОТГ знаходяться в центрі уваги вчених і практиків. Зазначене потребує поглиблення наукових пошуків формування та

реалізації механізмів управління фінансовим потенціалом у забезпеченні сталого розвитку ОТГ, адже від раціонального й ефективного використання ресурсів та вироблення дієвих методів управління залежить як успішність функціонування громад, так і реформ у державі загалом [118, с. 6].

Досягненню соціально-економічного розвитку територіальних громад сприяє забезпечення їх фінансової спроможності територіальних громад, причому це можливо в умовах стабільного наповнення дохідної частини місцевого бюджету. Об'єднаним територіальним громадам слід дбати про забезпечення стабільних доходів бюджету та максимізації фінансової спроможності. Розробка ними програм та стратегій розвитку громади має опиратися на реальні показники та можливості зростання фінансового потенціалу, враховуючи специфіку території та її економічний потенціал.

Тобто, слід відмітити, що ключовим завданням реформи децентралізації в Україні було створення спроможних громад, які, відповідно до Методики формування спроможних територіальних громад, розробленої Міністерством розвитку громад та територій України, мали відповідати низці критеріїв: нерозривність та географічна цілісність територій громади; відстань від центру до громади з населенням понад 10% від усього населення об'єднаних територіальних громад мала становити не більш 20 км; наявність не менше ніж 250 дітей шкільного та 100 дітей дошкільного віку; наявність школи I-III ступеня з проектною потужністю не менше ніж 250 учнів; кількість населення - не менше 3000 осіб, площа - не менше 200 кв. км [142].

Оцінюючи фінансову спроможність об'єднаних територіальних громад в Україні, то тут слід звернути увагу на основні показники дохідності місцевих бюджетів. За рахунок внесення змін до Бюджетного кодексу України, вдалося значно наростити частку місцевих податків та зборів у власних доходах місцевих бюджетів, що сприяє зростанню їх фінансової спроможності (рис. 2.14).

Як видно з даних рис.2.9., частка місцевих податків і зборів у власних доходах місцевих бюджетів значно зросла в 2015 р. до рівня 26,6% проти 0,7% в

2014 р., однак в подальшому вона практично є незмінною і не досягає рівня розвинутих країн.

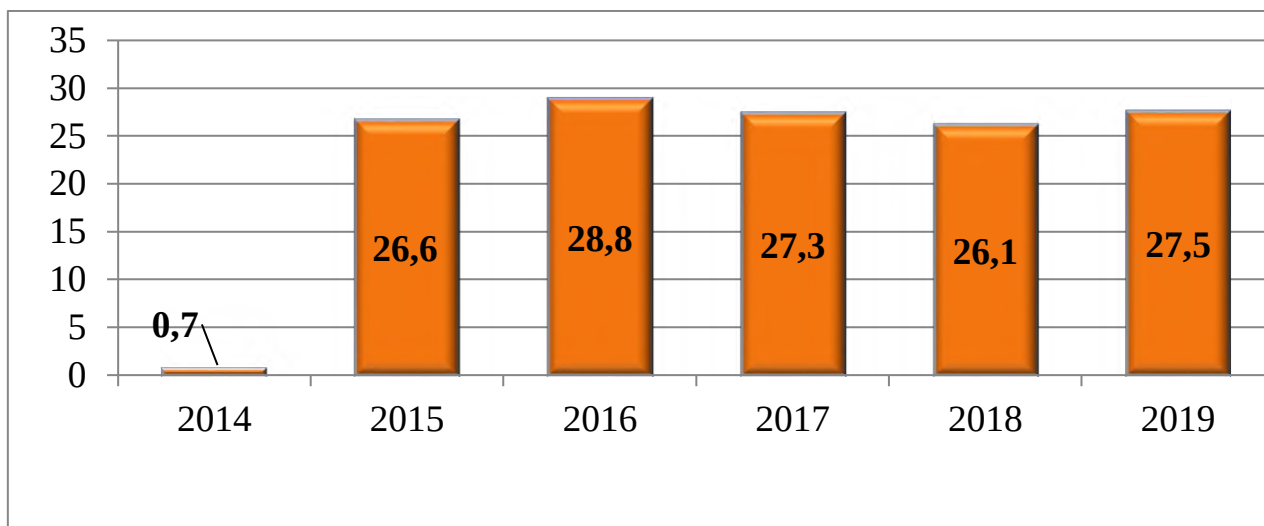

Рисунок 2.14. – Частка місцевих податків та зборів у власних доходах місцевих бюджетів (загальний фонд), %

Джерело: сформовано автором на основі [21]

Аналіз структури надходжень до загального фонду місцевих бюджетів ОТГ за 2020 рік засвідчує, що найбільшу частку складають саме надходження від загальнодержавного податку ПДФО, це показує наскільки є вагомим даний податок для наповнення бюджетів ОТГ і це при тому, що лише 60% його зараховується до місцевого бюджету, а 40% до державного бюджету (рис. 2.15).

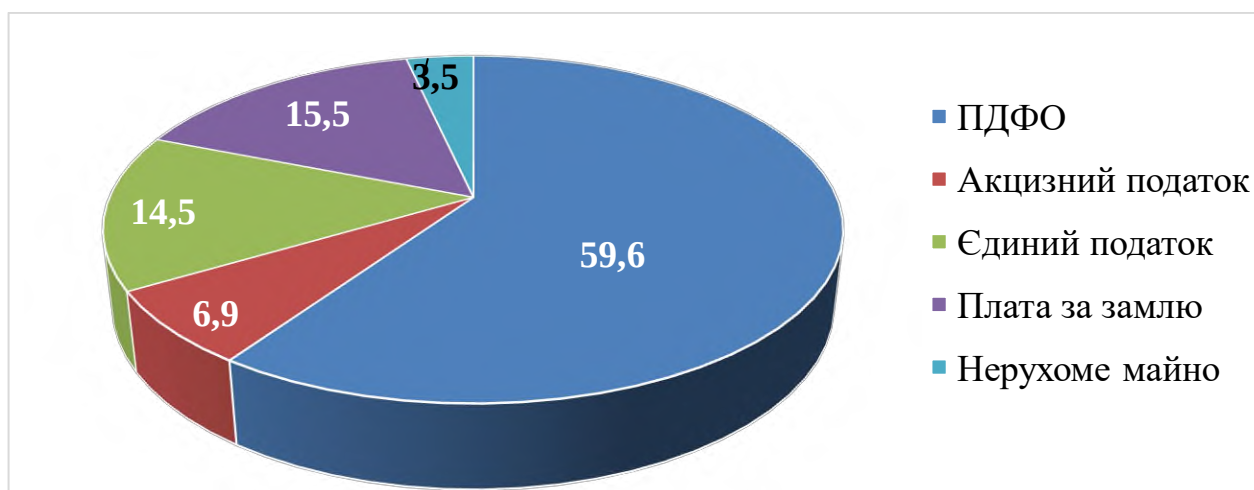

Рисунок 2.15. – Структура надходження податків до загального фонду місцевих бюджетів ОТГ за 2020 рік, %

Джерело: сформовано автором на основі [21]

Варто відзначити, що зростання обсягів надходжень від податку на доходи фізичних осіб зумовлене легалізацією виплати заробітної плати, позитивними тенденціями зростання доходів малозабезпечених верств населення через підвищення мінімальних соціальних гарантій та зростанням розміру заробітної плати загалом.

Другим за обсягом джерелом надходжень доходів до місцевих бюджетів України традиційно є плата за землю. Разом з тим, впродовж 2015-2020 рр. такий вид доходів не мав місця в структурі наповнення доходів місцевих бюджетів Вінницької області.

Наповнення місцевих бюджетів здійснюється також через акцизний податок, тобто більш фінансово спроможні територіальні громади, на території яких розташовані автозаправні станції мають таке джерело наповнення бюджету.

Не менш вагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів є податки і збори, пов'язані зі забрудненням навколишнього природного середовища. Так, одним із нововведень Податкового кодексу України стало запровадження екологічного податку замість збирання за забруднення навколишнього середовища. Податок сплачується під час придбання палива для транспортних засобів. Так, обсяги надходжень до дохідної частини місцевих податків Вінницької області саме екологічного податку зросли з 41,6 млн грн в 2014 р. до 74,5 млн грн в 2020 р. або в 1,8 раза (додаток Г).

Ще одним напрямком інвестування коштів в діяльність об'єднаних територіальних громад є вкладення тимчасово вільних коштів у державні облігації. Однак сама процедура є доволі непростю, проте при правильному підході зі сторони органів місцевого самоврядування та вдосконаленні механізму інвестування в ОВДП, місцеві бюджети зможуть отримати нове джерело сталого щорічного доходу, який гарантується на рівні держави.

Динамічне зростання економіки держави залежить і від конкурентоспроможності сільських територіальних громад та розвитку сільських територій. У той же час пріоритетним напрямом їх діяльності є

формування стратегічного бачення розвитку своєї громади, визначення конкурентних переваг та слабких сторін в порівнянні з іншими територіями, врахування можливих ризиків і наслідків від реалізації стратегічних цілей щодо розвитку сільської території.

Кожна територія має свої конкурентні переваги, що за умови застосування дієвих механізмів управління сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності бізнесу, що розміщений на даних територіях [26, с.48].

Зважаючи на сучасні глобальні виклики суспільства, передусім проблеми екології, раціонального природокористування, бідності й продовольчого забезпечення всіх верств населення, трендом соціально-економічної політики на міжнародному і національному рівні розвинених країн є концепція сталого розвитку. Враховуючи той факт, що в Україні сільське населення становить 31 % наявного населення, а сільськогосподарські угіддя – 70 % земельного фонду країни, сталість розвитку сільських територій значною мірою визначає забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни в цілому [133, с. 69].

Спробуємо оцінити діяльність сільських територіальних громад Вінницької області, які є базою проведеного дослідження та їх фінансову спроможність.

Станом на 16.07.2021 р. у Вінницькій області створено 63 територіальні громади, серед яких 23 (або 36,5%) сільських, 18 (28,6%) міських та 22 (34,9%) селищних територіальних громад (таблиця 2.6, рис. 2.16).

Таблиця 2.6

Сільські територіальні громади Вінницької області

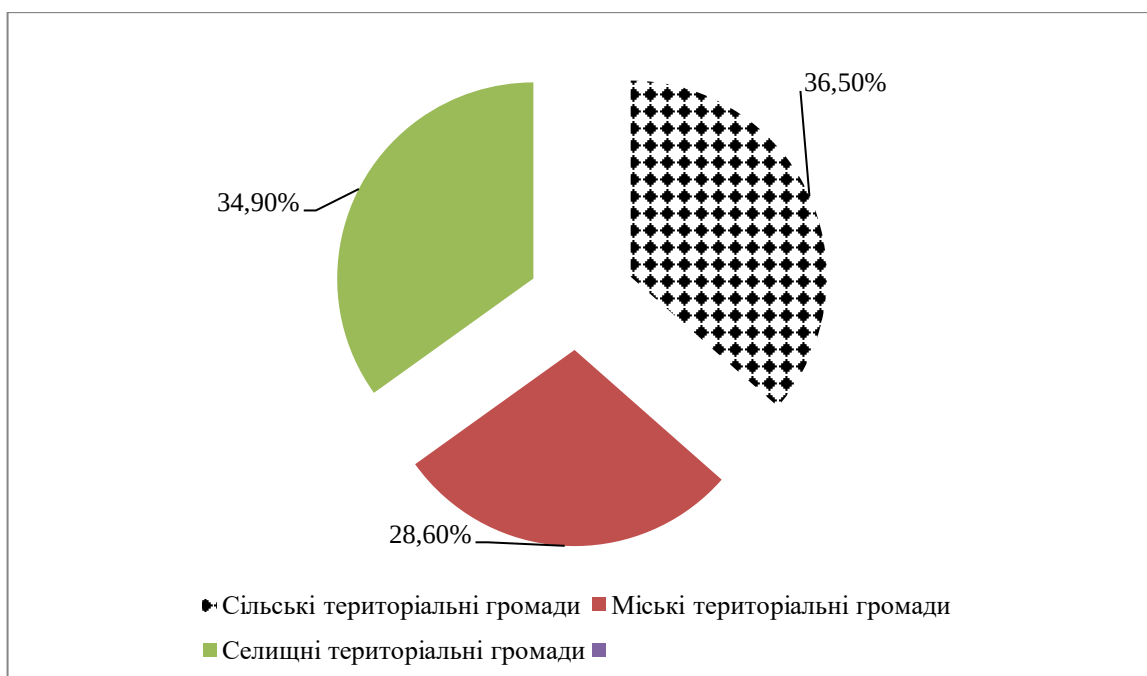
Територіальна громада	Район	Тип громади	Кількість рад, що об'єдналися	Площа, кв. км	Населення	Рік створення
1	2	3	4	5	6	7
Агрономічна	Вінницький	сільська	4	86,1	9304	2020
Бабчинецька	Могилів-Подільський	сільська	5	207,5	5354	
Війтівецька	Хмільницький район	сільська	5	167,5	5490	
Городківська	Тульчинський район	сільська	9	463,5	11662	

Продовження табл. 2.6.

1	2	3	4	5	6	7
Джулинська	Гайсинський район	сільська	10	416.1	12834	2020
Джуринська	Жмеринський район	сільська	8	337.1	12813	
Іванівська	Хмільницький район	сільська	6	311.6	13424	
Краснопільська	Гайсинський район	сільська	8	326.9	7647	
Кунківська	Гайсинський район	сільська	4	175.4	4161	
Лука-Мелешківська	Вінницький район	сільська	6	166.2	11239	
Махнівська	Хмільницький район	сільська	8	311.4	7929	
Мурафська	Жмеринський район	сільська	5	191.6	11560	
Ободівська	Гайсинський район	сільська	5	326.7	9814	
Ольгопільська	Гайсинський район	сільська	5	234.7	6224	
Райгородська	Гайсинський район	сільська	10	292.4	7172	
Самгородоцька	Хмільницький район	сільська	10	323.1	8433	
Северинівська	Жмеринський район	сільська	7	223.1	7922	
Соболівська	Гайсинський район	сільська	9	292.8	7923	
Станіславчицька	Жмеринський район	сільська	8	301.0	7649	
Студенянська	Тульчинський район	сільська	6	259.4	5911	
Уланівська	Хмільницький район	сільська	14	611.1	15634	
Якушинецька	Вінницький район	сільська	8	279.1	16349	
Яришівська	Могилів-Подільський район	сільська	8	250.6	6781	

Джерело : сформовано автором на основі [21]

Отже, найбільше у Вінницькій області створено сільських територіальних громад, які за площею є різними і їх розмір коливається від 86,1 кв. км (Агрономічна сільська громада у Вінницькому районі) до 611 кв. км (Уланівська у Хмільницькому районі).

**Рисунок 2.16. – Структура територіальних громад Вінницької області, %
(станом на 1 квартал 2021 року)**

Джерело: побудовано автором

Загалом найбільше сільських територіальних громад створено в Гайсинському районі (7 громад), по 4 громади – у Вінницькому та Жмеринському районах, 5 – у Хмільницькому районі, 2 – у Могилів-Подільському районі Вінницької області.

Різною є кількість рад, що об'єдналися, зокрема, від найменших за кількістю 4 (Агрономічна у Вінницькому районі і Кунківська у Гайсинському районі) до найбільших – 14 об'єднаних рад (Уланівська у Хмільницькому районі).

Найбільшими за кількістю населення у Вінницькій області є об'єднані сільські територіальні громади Якушинецька (16349 осіб), що у Вінницькому районі та Уланівська сільська територіальна громада (15634 особи), що у Хмільницькому районі (рис. 2.17).

Разом з тим, є громади з найменшою кількістю населення (до 6000 осіб) і ця різниця в порівнянні з громадами, що характеризуються найбільшою кількістю населення є суттєвою – у 5,2 рази.

Так, найменша кількість населення наявна в Кунківській (4161 осіб) Гайсинського району, Бабчинецькій (5354 осіб) Могилів-Подільського району, Війтівецькій (5490 осіб) Хмельницького району та Студенянській (5911 осіб) Тульчинського району територіальних громадах.

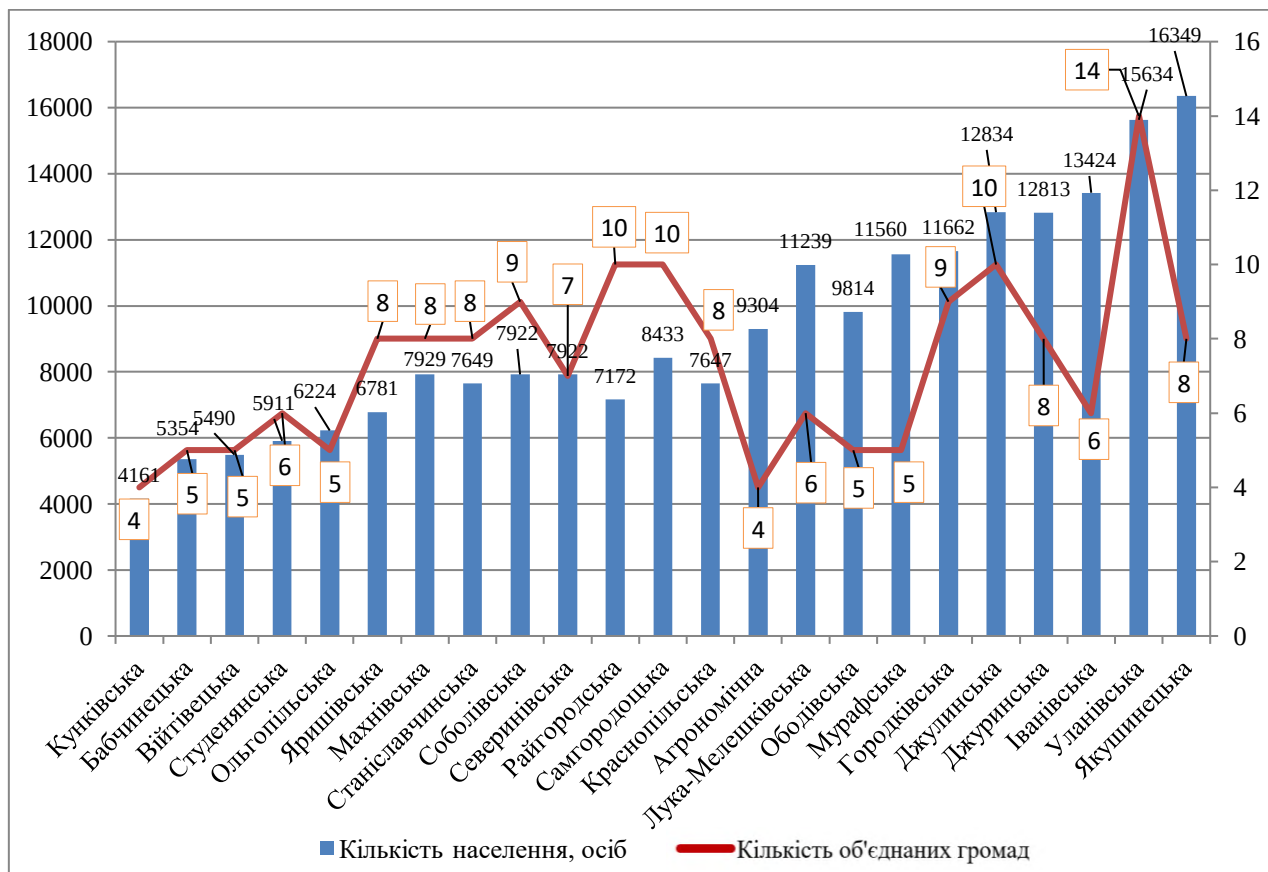

Рисунок 2.17. – Наявність населення в об'єднаних сільських територіальних громадах Вінницької області (станом на 1 квартал 2021 року)

Джерело: побудовано автором

Типові схеми керівного апарату сільської територіальної громади представлені в додатку Д, з якого слідує, що сільська рада є органом місцевого самоврядування, що представляє сільську територіальну громаду та здійснює від її імені та в її інтересах функції та повноваження місцевого самоврядування, визначені законодавством України.

Бюджетна політика запроваджує новий механізм бюджетного регулювання і вирівнювання, в основі якого покладено планування доходів та видатків на

одного жителя території. Виходячи із цього, кожен громадянин буде мати частку фінансових ресурсів для отримання суспільних благ, а в цілому район буде забезпечений фінансовими ресурсами [130, с.116].

Спробуємо оцінити фінансову спроможність цих сільських територіальних громад за приведеними показниками, що характеризують фінансові аспекти діяльності об'єднаних територіальних громад (таблиця 2.7).

Таблиця 2.7

**Показники бюджетів сільських територіальних громад
Вінницької області**

Станом на 1 квартал 2021 року

Сільські територіальні громади	Показники, що характеризують фінансові аспекти діяльності громад							
	Доходи загального фонду на 1-го мешканця, грн	Видатки загального фонду на 1-го мешканця, грн	Капітальні видатки на 1-го мешканця, грн	Рівень дотаційності бюджетів, %	Співвідношення видатків на утримання апарату управління із сумою доходів загального фонду, %	Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду	Видатки на загальну середню освіту на 1-го учня	Питома вага місцевих податків і зборів у доходах загального фонду
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Вінницький район:								
Агрономічна	1208,3	1401,7	4,1	11,3	25,1	91,1	7055,2	36,9
Лука-Мелешківська	932,3	1688,4	100,0	17,5	26,4	88,4	8804,5	40,0
Якушинецька	1449,4	1336,8	12,9	4,1	19,4	90,7	7573,4	32,4
Середнє значення по району	1193,7	1475,6	39,0	10,9	23,6	90,1	7811,0	36,4
Могилів-Подільський район:								
Бабчинецька	893,8	1682,4	0,0	19,7	33,3	84,6	9960,7	61,1
Яришівська	1083,9	1403,5	14,2	14,1	27,2	96,0	11723,0	30,3
Середнє значення по району	988,9	1542,9	7,1	16,9	30,3	90,3	10841,9	45,7
Хмільницький район:								
Війтівецька	1105,3	1843,0	34,5	0,0	34,0	86,0	9577,1	36,1
Іванівська	878,4	1503,8	47,1	6,1	24,5	93,4	9193,4	32,5
Махнівська	1008,8	1622,4	26,6	6,3	25,6	88,8	10449,8	41,2
Самгородоцька	962,9	1574,1	3,5	0,0	30,0	89,5	10528,4	40,6
Уланівська	838,5	1679,5	0,0	16,2	39,8	86,1	11059,5	44,4
Середнє значення по району	958,8	1644,6	22,3	5,7	30,8	88,8	10161,7	38,9

Продовження табл. 2.7.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Тульчинський район:								
Городківська	772,6	1498,4	3,5	0,0	35,4	90,6	9856,2	43,9
Студенянська	866,7	1700,2	3,5	8,5	51,6	94,2	10964,5	43,3
Середнє значення по району	819,7	1599,3	3,5	4,3	43,5	92,4	10410,4	43,6
Гайсинський район:								
Джулинська	790,6	2113,8	13,3	20,5	35,5	86,6	11934,9	50,2
Краснопільська	1127,8	1742,2	10,6	0,0	27,1	84,4	12068,5	41,1
Кунківська	962,8	1877,3	175,2	-2,4	41,2	81,8	15544,4	25,9
Ободівська	650,9	1452,4	0,0	30,4	29,2	92,3	9993,3	43,4
Ольгопільська	561,5	1482,5	0,0	33,2	37,2	96,7	9712,9	51,9
Райгородська	785,7	1769,1	26,0	23,4	39,9	91,3	12106,4	48,6
Соболівська	511,2	1363,7	512,4	36,3	53,1	93,9	11611,8	57,5
Середнє значення по району	770,1	1474,1	105,4	20,2	37,6	89,6	11853,2	45,5
Жмеринський район:								
Мурафська	527,5	1626,5	2,0	33,6	29,6	89,8	8157,6	28,5
Северинівська	534,1	1555,3	3,0	35,7	51,1	92,7	9043,9	32,7
Станіславчицька	578,9	1221,7	113,3	24,7	27,2	95,1	9473,1	44,3
Джуринська	387,1	1248,1	5,3	48,6	39,6	91,0	9546,0	42,9
Середнє значення по району	506,9	1412,9	30,9	35,7	36,9	92,2	9055,2	37,1

Джерело: розраховано автором за даними [21]

Аналізуючи найбільші сільські територіальні громади за чисельністю мешканців слід відзначити, що найвищі доходи на 1 мешканця серед цих трьох громад (Якушинецька та Уланівська сільські територіальні громади) в Якушинецькій громаді (1449,4 грн.), видатки на 1 мешканця є вищими у Кунківській громаді (1877,3 грн), аналогічно в цій же громаді капітальні видатки на 1 мешканця також є вищими.

В Уланівській сільській територіальній громаді висока частка в доходах загального фонду займають видатки на утримання управлінського персоналу (39,8%) проти 19,4% - у Якушинецькій громаді. Щодо частки місцевих податків і зборів в структурі доходів загального фонду, то найвища їх питома вага спостерігається в Уланівській громаді (44,4%), тоді як у Якушинецькій 32,4% .

На нашу думку, найкращі умови розвитку сільської територіальної громади характерні для Якушинецької громади, оскільки вона має меншу кількість об'єднаних громад (8) у своєму складі, має нижчий рівень дотаційності бюджету (4,1%) та вищі доходи на 1 мешканця.

Порівняльний аналіз перспектив розвитку досліджених територіальних громад Вінницької області приведено в додатку Ж.

Аналізуючи найбільші сільські територіальні громади за чисельністю мешканців слід відзначити, що найвищі доходи на 1 мешканця серед громад (Якушинецька та Уланівська сільські територіальні громади) в Якушинецькій громаді (1449,4 грн.), що пов'язано із значною кількістю підприємств – платників податків на даній території (826 суб'єктів малого і середнього бізнесу) та їх діяльністю не лише в галузі сільського господарства (як в переважній більшості інших територіальних громад), а й в торгівлі.

Тобто, Якушинецька сільська територіальна громада, на нашу думку, має кращі умови подальшого розвитку в силу близькості до обласного центру (відстань - 9 км), що дає можливість залучати додаткові ресурси, співпрацю для вирішення нагальних проблем громади, в силу прийнятної частки місцевих податків і зборів в структурі доходів загального фонду (32,4%) та відповідно нижчого рівня дотаційності бюджету (4,1%) в порівнянні з іншими сільськими територіальними громадами, що спонукає і мотивує об'єднану сільську територіальну громаду до подальшого розкриття економічного потенціалу і пошуку напрямків наповнення доходів бюджету.

Таким напрямком подальшого розвитку Якушинецької сільської територіальної громади є невикористаний туристичний потенціал громади, про необхідність розкриття якого засвідчує наявність на території: залишків трипільської культури біля села Майдан; Городище скіфського часу в с. Якушинці; закинуті шахти ядерних ракет (с. Якушинці) та залишки німецької військової бази часів Другої світової війни (с. Майдан); творча спадщина Степана Килимника, видатного історика, етнографа, фольклориста, уродженця с. Якушинці; значна кількість об'єктів водного фонду, сприятливих до

створення баз відпочинку на воді, спортивного та промислового рибальства тощо; джерело М. Коцюбинського в с. Зарванці тощо.

Уланівська сільська територіальна громада, хоча має найвищу питому вагу місцевих податків і зборів в структурі доходів загального фонду (44,4%), разом з тим поступається перед Якушинецькою можливістю розвивати економічний потенціал громади через більші витрати, пов'язані вдвічі перевищеною кількістю громад (14 одиниць) та населених пунктів (36 одиниць) у її складі, однак, разом з тим, в Уланівській територіальній громаді високу частку в доходах загального фонду займають видатки на утримання управлінського персоналу (39,8%) проти 19,4% – у Якушинецькій громаді.

Територія Уланівської громади міститься в межах Дніпровського Буровугільного басейну. Поблизу Уланова розташовані родовища мінеральних радонових вод, що теж може бути перспективним напрямком розвитку території та наповнення доходів державного бюджету.

Аналізуючи фінансові аспекти діяльності громад з найменшою кількістю населення та кількістю громад у її складі – це Кунківська (4161 особа) Гайсинського району, Бабчинецька (5354 особи) Могилів-Подільського району, Війтівецька (5490 осіб) Хмельницького району, можна дійти висновку, що доходи на 1 мешканця в цих громадах приблизно однакові, проте видатки на 1 мешканця є вищими у Кунківській громаді (1877,3 грн.), як і капітальні видатки на 1 мешканця (1752 грн.). Рівень дотаційності найвищий у Бабчинецькій громаді – 19,7%, а також найвища частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду саме у цій громаді на рівні 61,1%, тоді як в Кунківській громаді – 25,9%.

Судячи із показників діяльності найбільш самодостатніми і незалежними виглядають сільські територіальні громади з найменшою кількістю населення і вищою часткою місцевих податків і зборів.

Аналізуючи показники бюджетів сільських територіальних громад Вінницької області в 6 районах, можна зробити такі висновки: доходи загального фонду на 1 мешканця (середнє значення) найвищим є у сільських

територіальних громадах Вінницького району (1193,7 грн), а найнижчими – в Жмеринському районі (506,9 грн). Видатки загального фонду на 1 мешканця є найвищими в Хмільницькому районі (1644,6 грн), а найнижчими – у Жмеринському районі (1412,9 грн). Щодо показника капітальні видатки на 1 мешканця найвище середнє значення характерне для сільських територіальних громад Гайсинського району (105,4 грн), тоді як найнижче значення цього показника (3,5 грн) – у Тульчинському районі.

Високий рівень дотаційності бюджетів сільських територіальних громад Жмеринського району 35,7% (середнє значення), а найменш дотаційними є територіальні громади Тульчинського району (4,3%). Частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду є високою в територіальних громадах Могилів-Подільського (45,7%), Гайсинського (45,5%) та Тульчинського районів (43,6%).

Подальший розвиток об'єднаних територіальних громад, у тому числі сільських, в умовах реформи децентралізації залежить від ефективної державної політики, в основі якої вирішення економічних, соціальних і екологічних проблем територій та підвищення якості життя сільських мешканців.

Доходи бюджетів територіальних громад необхідні для забезпечення життєдіяльності таких громад, виступають матеріальною і фінансовою основою існування сіл. Внаслідок реформи децентралізації територіальні громади отримали нові джерела доходів, які мають забезпечити належне виконання громадами своїх видаткових повноважень, створення і підтримку повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг.

Ефективність організаційно-економічного механізму впливу на розвиток сільських територіальних громад визначатиметься сприятливою державною політикою, направленою на створення нових робочих місць на селі, розширення можливостей самореалізації сільських мешканців, покращення надання послуг тощо.

Забезпечення фінансової спроможності сільських територіальних громад

є умовою досягнення соціально-економічного розвитку та модернізації інфраструктури, при цьому досягнення такої спроможності можливе лише при налагодженому механізмі наповнення дохідної частини бюджетів. Гарантування фінансової спроможності дасть змогу сільській громаді динамічно розвиватися шляхом диверсифікації економічного потенціалу території з метою вирішення нагальних проблем місцевого значення та вдосконалення системи місцевого самоврядування в Україні.

2.3. Оцінка ефективності управління розвитком сільських територіальних громад

Ефективність управління розвитком сільських територій шляхом використання громадами всіх інструментів та важелів впливу залежить від дієздатної системи місцевого самоврядування.

Оцінити соціально-економічний розвиток сільських територій можна за такими показниками (таблиця 2.8).

Таблиця 2.8

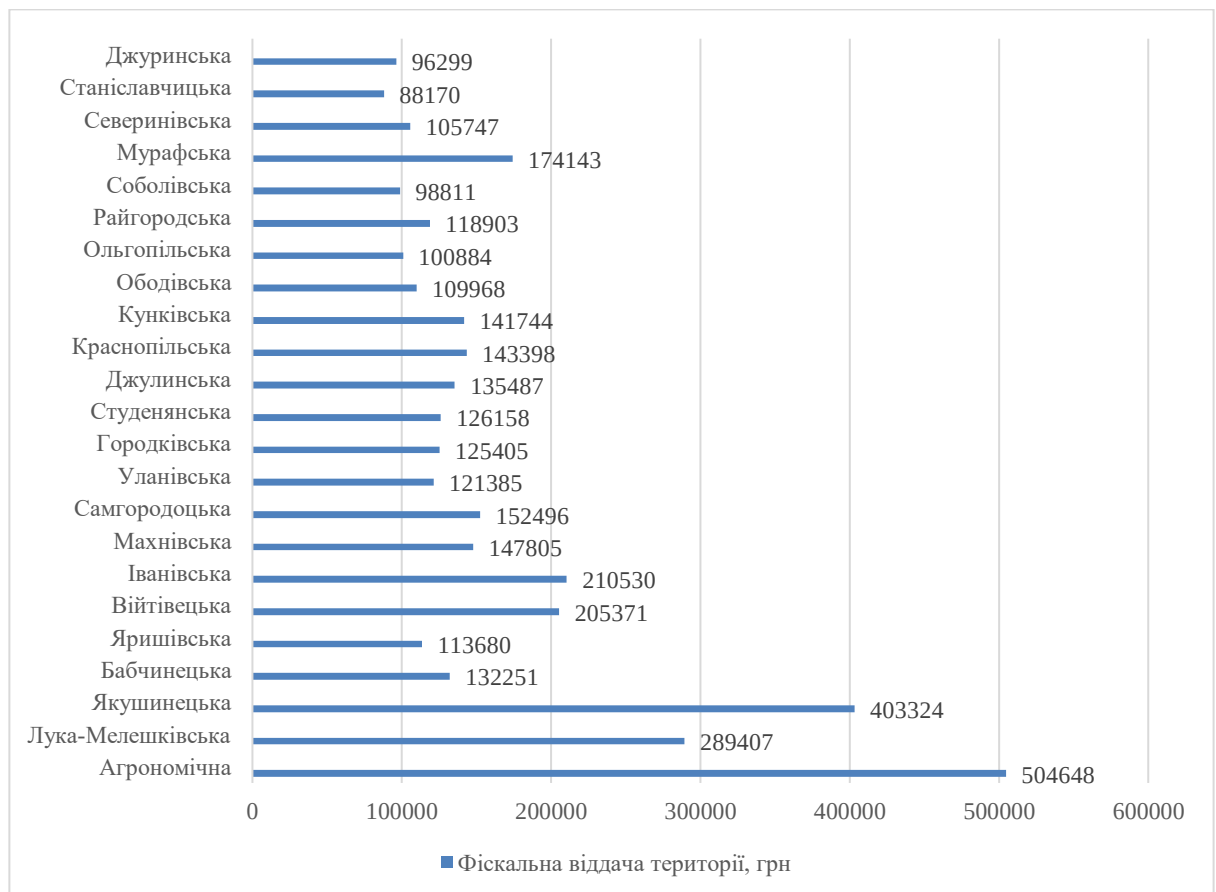
Основні економічні показники соціально-економічного розвитку сільських територій Вінницької області

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Темпи приросту 2020 р. до 2014 р., %
Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища (Вінницька область) - усього	118520,2	147304,6	180084,5	216836,1	268798,3	307768,1	218741,0	184,6
Чисельність населення сільського (наявне), тис. осіб	803	795,8	788,8	780,3	769,5	758,7	746	92,9
Міграційний приріст (скорочення) (в сільській місцевості), осіб	431	970	-681	-2689	-1877	-3547	-3506	x
Середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві (на 1 штатного працівника, грн.)	2638	3453	4290	6499	8314	10203	10699	405,6

Джерело: розраховано автором на основі [146-150]

Аналізуючи дані таблиці 2.8, можна зробити висновки, що незважаючи на зростання середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві з 2638 грн. в 2014 р. до 10699 грн. у 2020 р. або темпи приросту становили 405,6%; спостерігається скорочення чисельності наявного сільського населення з 803 тис. осіб в 2014 р. до 746 тис. осіб в 2020 р., або темпи приросту становили 92,9% і його міграція є вкрай негативною тенденцією для розвитку сільських територій.

Оцінити ефективність управління розвитком сільських територіальних громад можна за допомогою інформаційно-аналітичної панелі показників бюджетів сільських територіальних громад, де одним із важливих показників щодо зростання фінансової спроможності територіальних громад є показник фіскальної віддачі (алгоритм розрахунку якого є співвідношення надходжень загального фонду громади до площі території громади) (рис. 2.18).

**Рисунок 2.18 - Порівняння фіскальної віддачі територій в межах СТГ
Вінницької області**

Джерело: побудовано автором за даними [162]

За даними представленими на рисунку 2.18, у 17 громад (73,9%) Вінницької області показник фіскальної віддачі території не досягає середнього значення (167213 грн.), тому слід його підвищувати з метою більш ефективного управління їх діяльністю. Різниця між найвищим його рівнем (у Агрономічній громаді Вінницького району (504648 грн)) і найнижчим (у Станіславчицькій громаді Жмеринського району (88170 грн)) становить 5,7 раза.

Здійснити оцінку ефективності управління доходами і витратами сільських територіальних громад Вінницької області зможемо в таблицях 2.9 і 2.10.

Таблиця 2.9

**Показники ефективності управління доходами
в сільських територіальних громадах Вінницької області (2021 р.)**

Сільські територіальні громади	Доходи загального фонду, загалом						
	Всього надходжень до загального фонду, грн	Дохідність земель, грн	Місцеві податки і збори, грн	Питома вага місцевих податків і зборів в структурі надходжень загального фонду, %	Плата за землю (земельний податок + орендна плата)	Питома вага плати за землю в структурі місцевих і податків і зборів, %	Фіскаль на віддачу території і громади, грн
1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницький район							
Агрономічна	46982828	24599	17373776	36,9	2290194	13,2	504648
Лука-Мелешківська	50501497	25144	15633319	30,9	4387569	28,1	289407
Якушинецька	115000000	29777	36083053	31,4	8525244	23,6	403324
Могилів-Подільський район							
Бабчинецька	27336318	50182	14817564	54,2	10372596	70,0	132251
Яришівська	29113412	23826	10940749	37,6	6101767	55,8	113680
Хмельницький район							
Війтівецька	34789838	23428	10678503	30,7	3968622	37,2	205371
Іванівська	65727410	32534	19188314	29,2	10157067	52,9	210530
Махнівська	45760406	23217	15825688	34,6	7188059	45,4	147805
Самгородоцька	49149343	23552	16333494	33,2	7590815	46,5	152496
Уланівська	73959621	22285	30411096	41,1	13578157	44,6	121385
Тулчинський район							
Городківська	58100204	12503	20274261	34,9	5792633	28,6	125405
Студенянська	32914517	25739	13806572	41,9	6715187	48,6	126158
Гайсинський район							
Джулинська	56186527	30102	26764095	46,6	12483281	46,6	135487
Краснопільська	46790878	26033	17929740	38,3	8494649	47,4	143398
Кунківська	24833475	18078	5649215	22,7	3167319	56,1	141744
Ободівська	36058468	19246	13276486	36,8	6310665	47,5	109968
Ольгопільська	23687631	17892	10551779	44,5	4201035	39,8	100884
Райгородська	34790952	36164	15850399	45,6	10581506	66,8	118903
Соболівська	29346783	15242	12003129	40,9	4526822	37,7	98811

Продовження табл. 2.9.

1	2	3	4	5	6	7	8
Жмеринський район							
Мурафська	33766294	25972	10858295	32,2	5035938	46,4	174143
Северинівська	23370065	15860	7230935	30,9	3505085	48,5	105747
Станіславчицька	26750812	16814	9804891	36,6	5101422	52,0	88170
Джуринська	32337230	16841	12306870	38,1	5655129	45,9	96299

Джерело: розраховано автором за даними [162]

Аналізуючи дані таблиці 2.9 слід відмітити, що найнижчою за розміром в структурі надходжень загального фонду є частка місцевих податків і зборів у Кунківській громаді Гайсинського району (22,7%) та Іванівській громаді Хмільницького району (29,2%). Найвищим даний показник є у Бабчинецькій громаді Могилів-Подільського району (54,2%) та у Джулинській громаді Гайсинського району (47,7%). В цілому в 10 громадах (43,5%) значення цього показника нижче середнього.

Щодо такого податку, який характерний для сільських територій – плата за землю, то в структурі місцевих податків і зборів – найвищий рівень цього показника у Бабчинецькій громаді Могилів-Подільського району (70%), Райгородській (66,8%) та Кунківській (56,1%) громадах Гайсинського району.

Середнє значення показника становить 44,7%, а у 7 громад - нижче середнього рівня значення частки податку на землю в структурі місцевих податків і зборів.

Таблиця 2.10.

Структура видатків в сільських територіальних громадах Вінницької області (2021 р.)

Сільські територіальні громади	Видатки загального фонду, загалом				
	В тому числі :				
	Видатки загального фонду, грн	Видатки на ЖКГ, грн	Питома вага видатків ЖКГ в структурі видатків загального фонду, %	Видатки на утримання апарату управління, грн.	Питома вага видатків на утримання апарату управління в структурі видатків загального фонду, %
1	2	3	4	5	6
Вінницький район:					
Агрономічна	69586574	1435792	2,1	16947777	24,4
Лука-Мелешківська	94643629	1358109	1,4	12318949	13,0
Якушинецька	124000000	4628017	3,7	25071479	20,2

Продовження табл. 2.10.

1	2	3	4	5	6
Могилів-Подільський район:					
Бабчинська	45591831	2512648	5,5	7152336	15,7
Яришівська	46495386	901935	1,9	9570041	20,6
Хмільницький район:					
Війтівська	50789596	3471957	6,8	9662237	19,0
Іванівська	95020204	1810830	1,9	13458504	14,2
Махнівська	69959972	1326673	1,9	11386880	16,3
Самгородоцька	77196512	741092	0,9	12222980	15,8
Уланівська	125000000	2960520	2,4	22999838	18,4
Тульчинський район:					
Городківська	81497649	686997	0,8	13173789	16,2
Студенянська	48274329	1184767	2,5	11739579	24,3
Гайсинський район:					
Джулинська	121000000	2470923	2,0	16041914	13,3
Краснопільська	62381575	2821857	4,5	9986376	16,0
Кунківська	35444754	2361287	6,7	7320337	20,7
Ободівська	66241484	989016	1,5	9144349	13,8
Ольгопільська	47491165	1123484	2,4	7287896	15,3
Райгородська	64212621	1141122	1,8	11063243	17,2
Соболівська	49988786	2413238	4,8	10649300	21,3
Жмеринський район:					
Мурафська	88903804	1017944	0,1	7886850	8,9
Северинівська	57002437	479346	0,8	8341669	14,6
Станіславницька	48487219	1088334	2,2	6979493	14,4
Джуринська	77400796	371012	0,5	9499912	12,3

Джерело: розраховано автором за даними [162]

Аналізуючи дані таблиці 2.10 слід відмітити, що у 8 громадах (34,8%) значні кошти витрачались на утримання управлінського персоналу. Найнижчий рівень цього показника – у Джулинській громаді Гайсинського району (13,3%) та Джуринській громаді (12,3%) Жмеринського району при середньому значенні – 16,8%.

У процесі дисертаційного дослідження нами проведено соціологічне опитування мешканців сільських територіальних громад Вінницької області.

Анкетування мешканців сільських територіальних громад Вінницької області показало наступні результати: всього опитуванням було охоплено 354 респондента, серед яких 218 респондентів або 61,6% жіночої статі та 38,4% чоловічої статі.

Серед опитаних 139 респондентів або 39,3% віком 36-50 років; 120 респондентів або 33,9% віком від 18-35 років та 95 респондентів або 26,8% - віком старше 50 років (рис. 2.19).

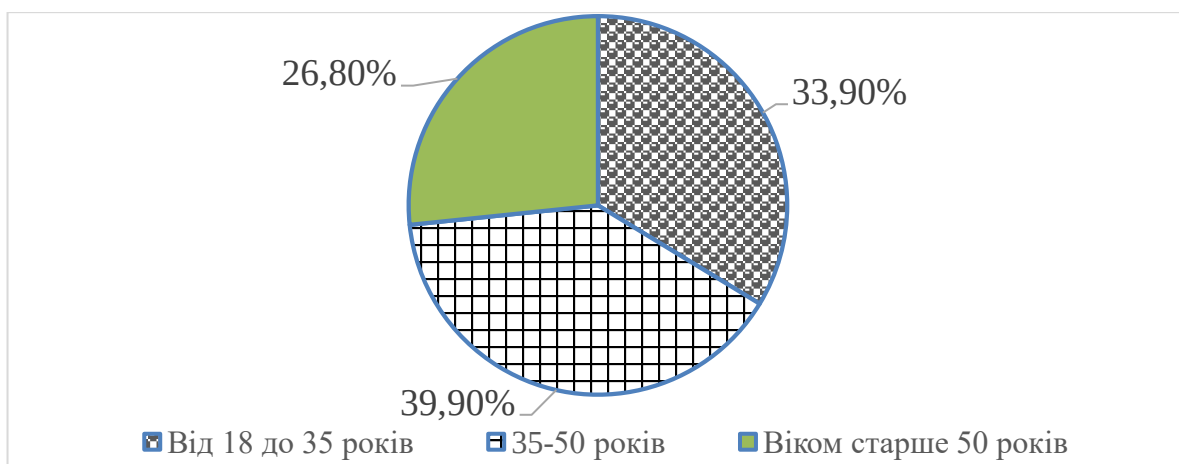

Рисунок 2.19. – Вік респондентів відповідно до проведеного соціологічного дослідження

Джерело: побудовано автором за даними соціологічного дослідження

Серед 354 респондентів найбільша кількість 152 (або 42,9% до загальної кількості) мають середню спеціальну освіту, 109 респондентів (30,8%) – з вищою освітою і, відповідно, 26% (93 респондента) мають середню освіту (рис. 2.20).

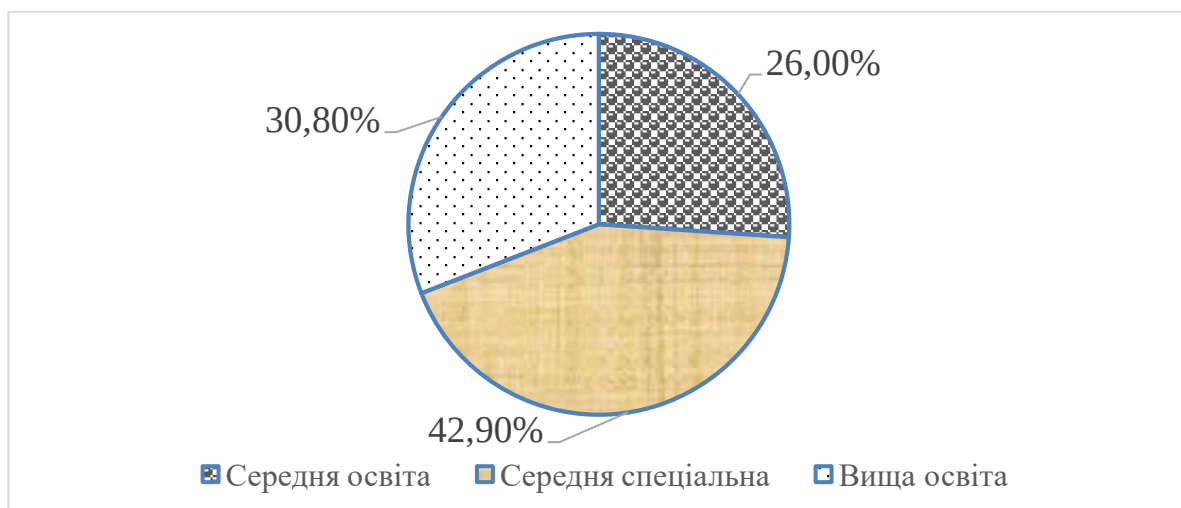
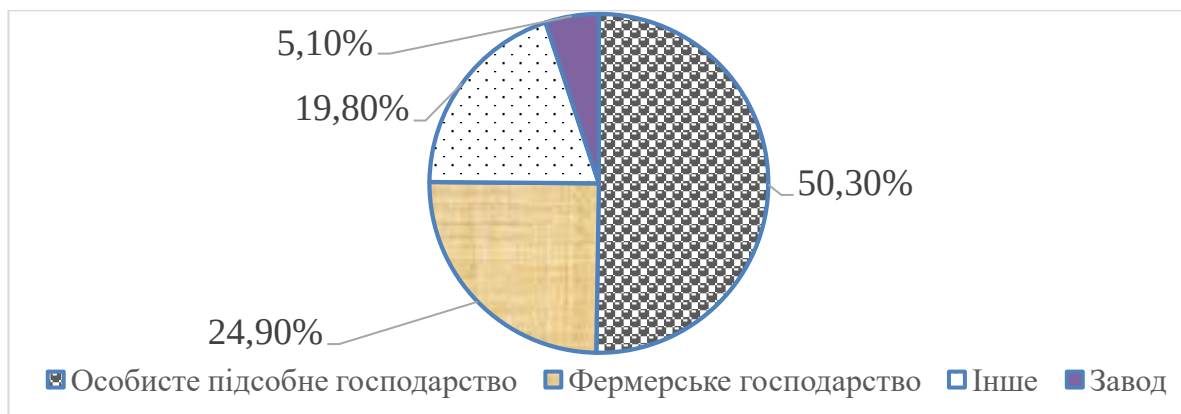

Рисунок 2.20. – Освіта респондентів відповідно до проведеного соціологічного дослідження

Джерело: побудовано автором за даними соціологічного дослідження

На запитання «Чи є у Вашому населеному пункті робочі місця?» найбільша частка 178 респондентів (50,3%) вказали, що робочим місцем є особисте підсобне господарство, 24,9% (88 респондентів) відмітили наявність

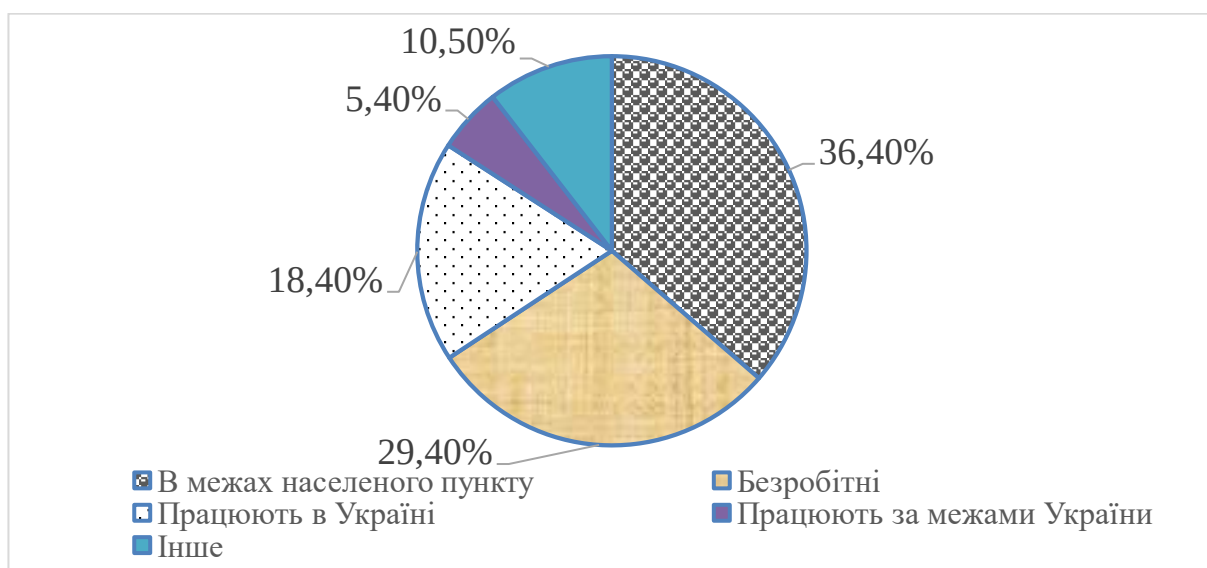
фермерського господарства, 19,8% (70 осіб) - інше (пенсіонери тощо) та лише 5,1% (18 осіб) відмітили наявність в населеному пункті – заводу як основного робочого місця для працюючих людей, які працюють (рис. 2.21).

**Рисунок 2.21. – Відповідь респондентів на запитання
«Чи є у Вашому населеному пункті робочі місця?»**

Джерело: побудовано автором за даними соціологічного дослідження

В цілому 36,4% респондентів (129 осіб) вказали, що мають місце роботи в межах населеного пункту, 29,4% (104 респондента) виявились безробітними, 18,4% - працюють в Україні; 5,4% - працюють за межами України і 10,5% (37 респондентів) вказали інше (рис. 2.22).

**Рисунок 2.22. – Відповідь респондентів на запитання
«Ваше місце роботи?»**

Джерело: побудовано автором за даними соціологічного дослідження

В той же час 70,1% (248 осіб) респондентів – не бачать у своєму населеному пункті можливостей для самореалізації (рис. 2.23).

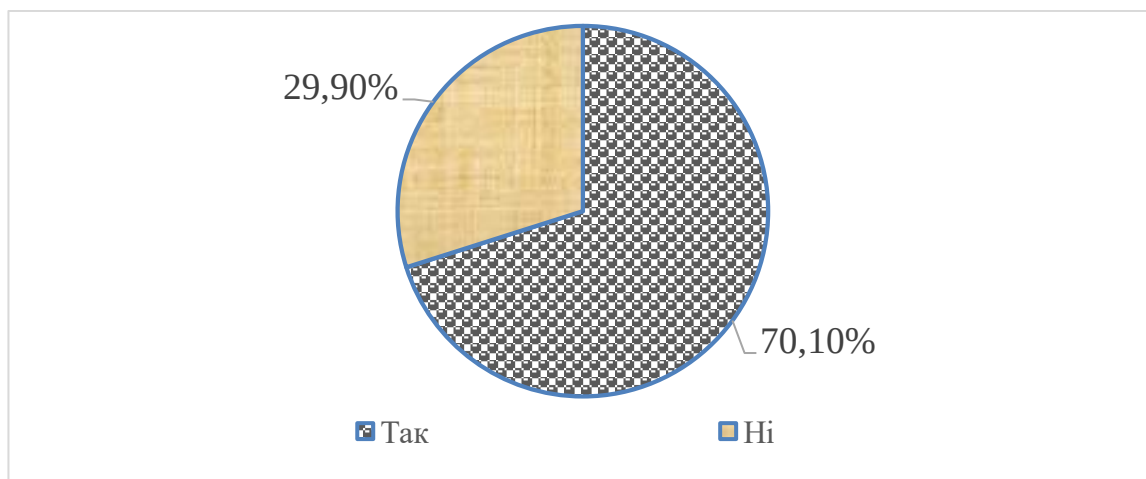

Рисунок 2.23. – Відповідь респондентів на запитання

«Чи є у вашому населеному пункті можливості для самореалізації?»

Джерело: побудовано автором за даними соціологічного дослідження

Щодо оцінки мешканцями територіальної громади розвитку інфраструктури, то результати отримали такі:

– якість доріг у селі найбільша кількість респондентів оцінює за 5-тибальною системою: 122 респонденти або 34,5% до загальної кількості - на «3»; 21,5% (76 респондентів) - на «4»; 19,5% (69 респондентів) – на «2»; 18,1% (64 респонденти) – на «1»; і лише 6,5% (23 респонденти) оцінили якість доріг на «5». Загалом 27,9% респондентів (99 осіб) дали найвищу оцінку «4» і «5» якості доріг у селі.

– якість доріг між населеними пунктами по оцінці за 5-тибальною системою дещо відрізняється від оцінки доріг у селі, тобто приблизно в однаковому процентному співвідношенні знаходиться розподіл респондентів, що дали оцінку «2», «3» і «4» – відповідно 26,6%, 25,7% і 26,3%. Зменшилась кількість респондентів, що дали оцінку «1» - 13,3% (47 респондентів) проти 18,1% (64 респонденти), які надали оцінку «1» якості доріг у селі. Загалом 34,5% респондентів (122 особи) дали найвищу оцінку «4» і «5» якості доріг між населеними пунктами.

– розвиток інфраструктури освітніх закладів найбільша кількість респондентів (116 або 32,8% до загальної кількості) оцінили на оцінку «4», 97 респондентів або 27,4% - на оцінку «3»; 17,5% (62 респонденти) – оцінили на «5»; 31 респонденти (5,9% до загальної кількості) – оцінили на «2», 5,1% - на «1» і 8,5% - вказали інше. Тобто, загалом 50,3% респондентів (178 осіб) дали найвищу оцінку «4» і «5» розвитку інфраструктури освітніх закладів.

– щодо розвитку інфраструктури закладів охорони здоров'я, то результати наступні: 35,0% респондентів (124 особи) оцінили на «3», 28,5% (101 особа) - на «4»; 14,1% (50 осіб) - на «5»; 14,1% (50 осіб) – також дали оцінку «2» та 7,9% (28 осіб) – на «1». Тобто 42,6% респондентів оцінюють заклади охорони здоров'я на оцінку «4» і «5».

– розвиток закладів торгівлі оцінено респондентами таким чином: 39,5% (140 осіб) виставили оцінку «4»; 24,3% (86 осіб) виставили оцінку «5», 23,4% (83 особи) – оцінку «3»; 7,3% - оцінили на «2» і 5,4% - на «1».

Отже, загалом 63,8 % респондентів (226 осіб) – оцінюють діяльність закладів торгівлі на найвищі оцінки (4 і 5).

На запитання щодо перепон для розвитку бізнесу в межах громади – 61,6% (218 осіб) респондентів дали відповідь – фінансові складнощі; 20,6% (73 особи) відмітили законодавчі складнощі, 12,9% (46 осіб) вказали на складну реєстрацію, 4,8% (17 осіб) – інше.

На запитання «Що, на вашу думку, заважає розвитку громади?», більшість респондентів відмітили: відсутність інвестицій (178 респондентів або 50,3%), недостатню громадську активність і ініціативність мешканців (176 респондентів або 49,7%), відсутність можливості для реалізації (145 респондентів або 40,9%), бездіяльність місцевої влади (142 респондента або 40,1%), відсутність інформації про діяльність громади (128 респондентів або 36,2%), некомпетентність і непрофесіоналізм управління з боку керівництва громади (85 респондентів або 24% від загальної кількості), несприятливі умови для розвитку бізнесу (75 респондентів або 21,2%) та 2 респонденти (0,6 %) - інше (рис. 2.24).

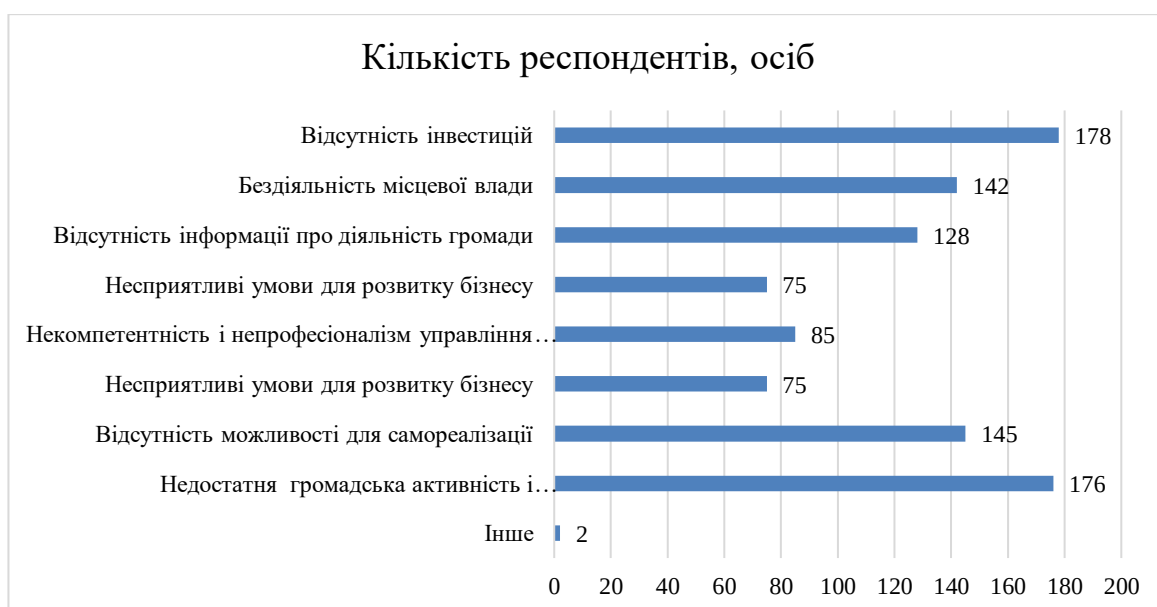

Рисунок 2.24. – Відповідь на запитання

«Що, на вашу думку, заважає розвитку громади?»

Джерело: побудовано за даними проведеного соціологічного дослідження

На запитання «Чи вірите Ви в можливості реалізації завдань розвитку вашої громади?» стверджено «так» відповіли 44,6% (158 респондентів), 34,5% (122 респонденти) відповіли «частково» і 20,9% (74 респонденти) не вірять у можливості реалізації завдань розвитку (рис. 2.25).

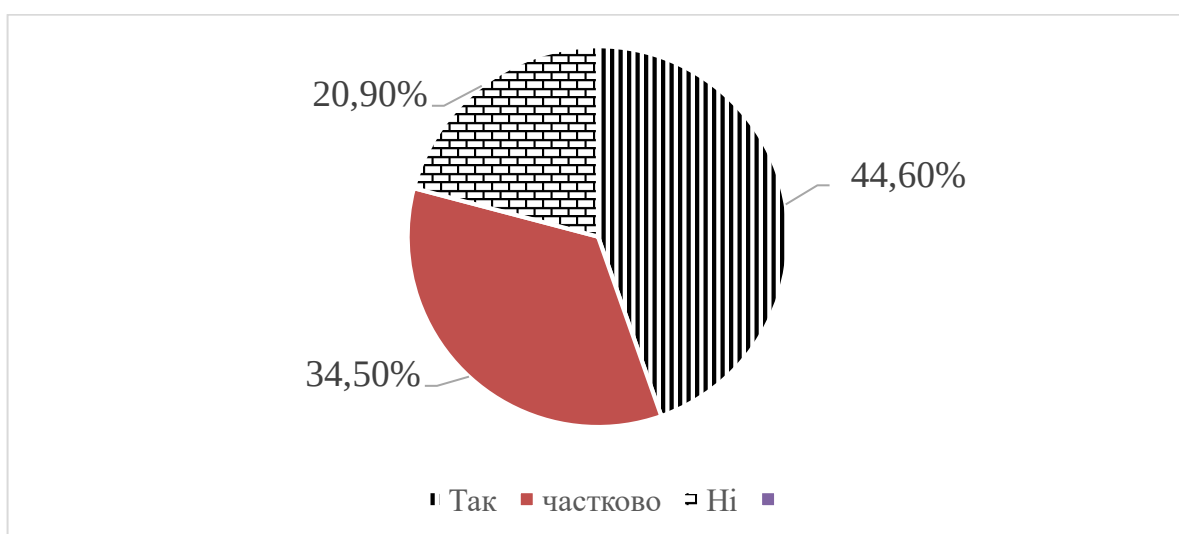

Рисунок 2.25. – Відповідь на запитання анкети:

«Чи вірите ви в можливості реалізації завдань розвитку вашої громади?»

Джерело: побудовано за даними проведеного соціологічного дослідження

І щодо запитання про пріоритетності завдань розвитку громади, більшість вказали: зменшення рівня безробіття (56,5%), благоустрій населеного пункту (20,6%), покращення надання послуг сільським мешканцям (10,7%) (рис. 2.26).

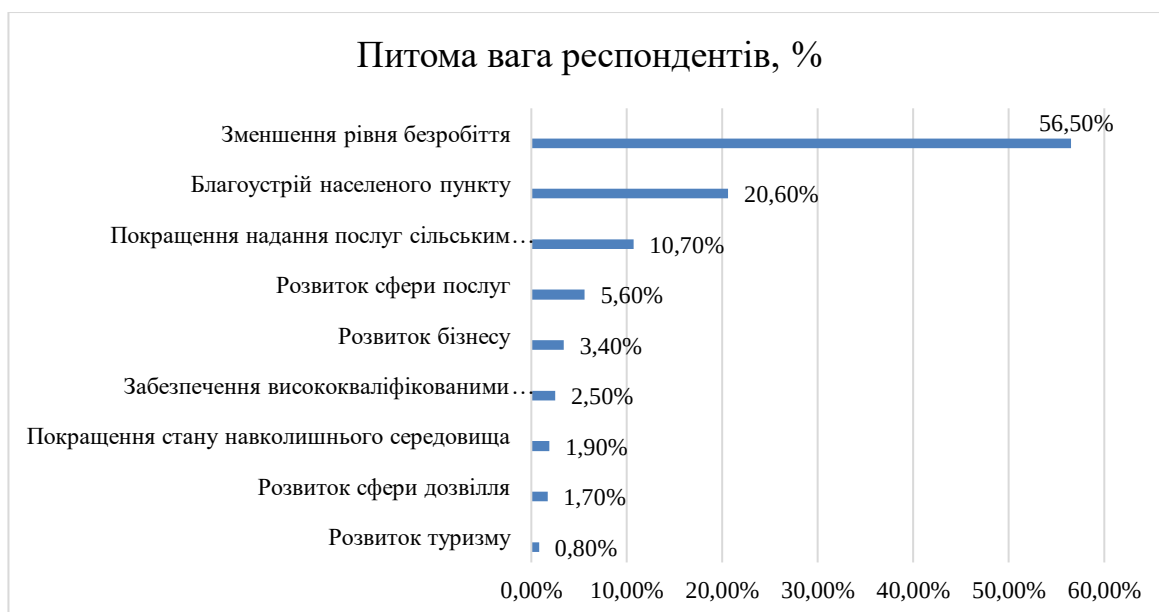

Рисунок 2.26. – Відповідь на запитання «Пронумеруйте за послідовністю пріоритетні завдання для розвитку громади»

Джерело: побудовано за даними проведеного соціологічного дослідження

Однією з причин зменшення рівня зайнятості вирізняється сезонність сільськогосподарської праці, яка зумовлює сезонні коливання рівнів зайнятості та безробіття сільського населення. Як правило, зайнятість зростає у весняно-літній період і, навпаки, зменшується у зимовий. Ще однією вагомою причиною зменшення сільської зайнятості є екстенсивний спосіб ведення сільського господарства та високий рівень освоєння земель. Це сприяє обмеженню залучення нового земельного ресурсу, а відтак, й обмеження подальшого залучення праці селян у сільськогосподарське виробництво та потребує розширення сфери зайнятості селян у несільськогосподарську сферу [124].

Як свідчить практика, для початкових етапів функціонування ОТГ, у тому числі на сільських територіях, характерне створення робочих місць у таких сферах, як надання адміністративних послуг, медичній, освітній, соціальній тощо. На подальших етапах розвитку і функціонування сільських ОТГ доцільно

сконцентрувати увагу на залученні як власних доходів, так і інвестицій для розвитку виробничої сфери та сфери послуг, зокрема, неаграрної промисловості, будівництва, транспорту, туризму і рекреації тощо. Нагальною потребою для цього є те, що при зменшенні чи припиненні отримання субвенцій з державного бюджету фінансова спроможність деяких сільських ОТГ до сталого соціально-економічного розвитку може суттєво знизитися, що призведе у перспективі до скорочення чи ліквідації наявних робочих місць [137, с. 45].

Отже результати соціологічного дослідження ще раз підтверджують проблеми, подолання яких є першочерговим кроком в стратегії розвитку сільських територій через вміле управління територіальними громадами в процесі подальшої реалізації реформи децентралізації.

На сучасному етапі чітко окреслюються дві тісно пов'язані проблеми: з одного боку, в українському селі потребує виконання великий обсяг організаційно-економічних заходів та матеріало- і трудомістких робіт зі створення й розвитку високопродуктивного сільського господарства, а з іншого – на селі в наявності чимало трудових ресурсів, не зайнятих продуктивною працею [75, с.12].

На думку авторів [74, с. 46], «проблеми криються також в кваліфікації управлінських кадрів щодо розподілу та адміністрування бюджету громади, безпідставному сподіванні на залучення грантів, інвестицій та коштів різних програм без стратегічного бачення перспектив розвитку та механізмів його забезпечення. Місцеве самоврядування, передусім, має спрямовувати діяльність ОТГ на організацію стратегічних соціально-економічних завдань, науково-технічних проєктів підприємств і організацій, розташованих на її території».

Окрім переваг проведення реформи, основною з яких є зростання власних фінансових можливостей об'єднаних територіальних громад, наявність інших інструментів забезпечення економічного розвитку – здійснення зовнішніх запозичень, самостійне обрання установ з обслуговування коштів місцевих бюджетів відносно розвитку та власних надходжень бюджетних установ, організаційно-економічний розвиток сільських територіальних громад в Україні

наражається на певні ризики та загрози (рис. 2.27).

Рисунок 2.27. – Ризики та загрози економічного розвитку сільських територіальних громад в Україні

Джерело: побудовано на основі [23, с. 53-54] та доповнено автором

Для мінімізації ризиків, пов'язаних із поглибленням зазначеної реформи, слід реалізувати низку заходів щодо:

– вдосконалення нормативно-правового забезпечення (наприклад, спрощення процедури затвердження перспективних планів формування

територій громад у частині усунення обласних рад від схвалення перспективних планів об'єднання, або поліпшення адміністрування місцевих податків, або врегулювання сплати податку на доходи фізичних осіб тощо);

– посилення контролю діяльності органів місцевого самоврядування, що сприятиме запровадженню (на загальнодержавному рівні) механізму моніторингу планування й виконання місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад;

– підвищення прозорості бюджетного процесу та залучення громадськості до управління ним, забезпечення сталості комунікацій органів місцевого самоврядування й громад, що сприятиме зменшенню корупційних ризиків [112, с. 81].

Отже, в основі стратегії розвитку сільських територій – підвищення життєвого рівня сільського населення з використанням економічного потенціалу території за державної підтримки ініціатив громади та активної участі місцевого самоврядування в створенні стимулів до збалансованого економічного та соціального розвитку регіонів.

Висновки до розділу 2

Аналіз сучасних тенденцій в контексті реалізації та впровадження реформи децентралізації в Україні засвідчив її вплив на структуру формування місцевих бюджетів, підвищення якості життя мешканців об'єднаних територіальних громад, на розвиток різних форм співпраці, що створює додаткову відповідальність для державних і місцевих органів влади в разі застосування ефективного організаційно-економічного механізму їх розвитку.

Результатами реформи є встановлення нового адміністративно-територіального поділу, що уможливило підвищення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад (зростання в 4,2 рази їх власних доходів у загальному фонді місцевих бюджетів), збільшення частки податкових надходжень в структурі власних доходів місцевих бюджетів та зменшення частки офіційних трансфертів від органів державного управління.

Така тенденція характерна як на рівні України, так і на рівні окремих регіонів. Так, обсяг доходів місцевих бюджетів Вінницької області (усього доходів разом з офіційними трансфертами) впродовж 2014-2020 рр. зріс в 2,1 раза (темпи приросту становили 210,8%), а питома вага офіційних трансфертів від органів державного управління скоротилась з 64,6% у 2014 р. до 39,1% у 2020 р. Що стосується податкових надходжень як основного джерела власних ресурсів місцевих бюджетів, то в цілому спостерігається зростання їх частки в джерелах фінансування доходів на рівні 88,9% у 2020 р. проти 83,1% у 2014р.

Виявлені кореляційно-регресійні залежності між факторними (розмір середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві, кількість підприємств в сільському господарстві, лісовому і рибному господарстві, доходи місцевих бюджетів) та результативними ознаками (податкові надходження місцевих бюджетів Вінницької області, поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища), дали підстави зробити висновки щодо тісноти зв'язку між цими показниками. Отже, розвиток сільських територіальних громад і сільських територій та зростання доходів місцевих бюджетів через наповнення податковими надходження пов'язуємо, перш за все, з державною підтримкою галузі сільського господарства, із диверсифікацією форм підприємництва на селі, яке розглядаємо як фундамент розвитку і відродження села через зменшення безробіття серед сільського населення, зниження темпів міграції та запобігання обезлюдненню територій та як джерело фінансування розвитку інфраструктури територій.

Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад можливе лише при налагодженому механізмі наповнення дохідної частини бюджету та вмілого управління доходами та видатками бюджетів сільських територіальних громад з метою сприяння їх розвитку.

Оцінка фінансового аспекту діяльності сільських територіальних громад Вінницької області дає можливість зробити висновки щодо різних економічних та фінансових можливостей їх розвитку залежно від специфіки території,

економічних можливостей, територіальних особливостей та невикористаного потенціалу. Судячи із проведеного дослідження, найбільш самодостатніми і незалежними виглядають сільські територіальні громади з найменшою кількістю населення і вищою часткою місцевих податків і зборів.

Визначені переваги та недоліки проведення реформи децентралізації (серед яких найбільш стримуючим чинником є низький рівень професійної компетентності управлінських кадрів) та доповнені ризики та загрози економічного розвитку сільських територіальних громад в Україні (окрім низької кваліфікації управлінських кадрів, що формують стратегію розвитку громади, відсутність контролю за результативністю реалізації стратегії розвитку громади).

Подальший розвиток сільських територіальних громад в умовах реформи децентралізації залежить від ефективної державної політики, в основі якої створення сприятливих умов для розвитку сільських територій через запровадження ефективного організаційно-економічного механізму, а також зростає роль самих сільських територіальних громад у формуванні стратегічного бачення економічного і соціального розвитку сільської території, ефективного використання всіх наявних ресурсів для досягнення стратегічної мети. Результативність державної політики вимагає поєднання інтересів громади з напрямками розвитку сільських територій через активізацію підприємництва, розширення можливостей самореалізації мешканців.

У процесі дисертаційного дослідження нами проведено соціологічне опитування мешканців сільських територіальних громад, яке дало можливість виявити проблеми, що перешкоджають їх розвитку, серед яких безробіття, відсутність можливостей самореалізації, відсутність інвестицій тощо.

Основними проблемами, що стримують забезпечення самодостатності громад є: законодавча неврегульованість функціонування місцевого самоврядування в питаннях розподілу повноважень, ресурсів, зокрема земельних відносин і управління комунальним майном, відсутність механізмів їх реалізації; низький рівень життя населення в громадах; нерозмежованість

повною мірою повноважень між рівнями влади; невирішені питання планування територій і складання генеральних планів; наявність диспропорцій за чисельністю, територією й кількістю громад; неможливість належним чином виконувати делеговані повноваження через брак коштів у ОТГ щодо.

Ефективність управління розвитком сільських територіальних громад визначається стратегією розвитку сільських територій в основі якої поліпшення життєвого рівня сільського населення з використанням потенціалу території за державної підтримки ініціатив громади та активної участі місцевого самоврядування у створенні стимулів до збалансованого економічного та соціального розвитку регіонів.

Забезпечення фінансової спроможності сільських територіальних громад є умовою досягнення соціально-економічного розвитку та модернізації інфраструктури, при цьому досягнення її спроможності можливе лише при налагодженому механізмі наповнення дохідної частини бюджетів. Гарантування фінансової спроможності дасть змогу громаді впевнено розвиватися в майбутньому й прискорить процеси вирішення проблем, що існують з метою вдосконалення системи місцевого самоврядування в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 2

106. Баймуратов М. М. Децентралізація повноважень публічної влади в Польщі як засіб формування компетенції місцевого самоврядування: досвід для України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: право.* 2014. Вип. 7. С.138-147.
107. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
108. Вдовенко Л.О., Тітов Д.В. Проблеми розвитку сільських територіальних громад. *Європейський вектор розвитку бухгалтерського обліку, фінансів та оподаткування в аграрному секторі економіки.* Матеріали XI Міжнародної наук.-практ. конференції 7 грудня 2018 р. м. Київ. С. 107-109.
109. Вдовенко Л.О., Тітов Д.В. Стан та проблеми розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Інфраструктура ринку.* 2019. № 31. С. 175-181.
110. Vdovenko L., Titov D. Formation of the revenue base of the budgets of the united territorial communities. *The scientific heritage.* 2020. № 53. Vol 3. P. 27-35.
111. Височина А.В., Лук'яненко І. Г. Управління фінансовим потенціалом територіальних громад у контексті реалізації регіональної фінансової політики. *Вісник Української академії банківської справи.* 2014. № 2 (37). С. 98-101.
112. Возняк Г.В., Жеребило І.В. Формування фінансово спроможних територіальних громад: ризики децентралізації. *Фінанси України.* 2020. № 1. С. 73-82.
113. Горбатюк М. Реформа децентралізації в Україні: проблеми здійснення в умовах суспільної кризи. *Політичні дослідження.* № 1. 2021. С. 29.
114. Горбачова І.В. Система формування та розвитку трудового потенціалу сільських територій в умовах трансформацій аграрного сектору економіки. *Глобальні та національні проблеми економіки: електронний журнал.* 2017. Вип. 15. С. 58-60.
115. Добош Н.М. Данилків Х.П., Гориславець П.А. Формування доходів

об'єднаних територіальних громад в умовах удосконалення податкового законодавства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. Т. 28. № 4. С. 46-51.

116. Заяць Т.А. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3. С. 48-60.

117. Звіт про огляд витрат державного бюджету у сфері регіонального розвитку в частині підтримки формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/1.-zvrit.pdf>

118. Зінчук Т.О., М.М. Патинська-Попета, Управління фінансовим потенціалом об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 6-15.

119. Іванова О.Ю., Іванов Ю. Б. Децентралізація влади: виклики для новообраних органів місцевого самоврядування. *Фінанси України*. 2020. № 9. С. 24-28.

120. Єгоричева С.Б., Тимошенко О. В. Формування та реалізація фінансового потенціалу територіальних громад: *монографія*. Полтава: ПУЕТ, 2014. 221 с.

121. Єфименко Т.І. Гасанов С. С. Фіскальна безпека і децентралізація в умовах глобальних викликів і загроз. *Фінанси України*. 2020. № 9. С. 29.

122. Керівництво зі стратегії досліджень та інновацій для смарт спеціалізації. URL: <https://www.minregion.gov.ua>

123. Кожухова Т. В. Формування та трансформація глобальної системи фінансування сталого розвитку: *монографія*. Кривий Ріг: Видавець ФОП Чернявський Д. О. 2017. 336 с.

124. Кочемировська О. Регулювання зайнятості сільського населення в умовах реформування аграрного сектору України: аналітична записка. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1107/>

125. Кривцова М.С. Використання форсаи т-технології у стратегічному

прогнозуванні розвитку людського потенціалу регіону. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2020. № 2 (73). С. 47-60.

126. Куценко Т.Ф., Дударенко Є.Ю. Об'єднані територіальні громади в Україні: короткий аналітичний огляд. *Економіка та держава*. 2017. № 3. С. 64-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2017_3_15.

127. Круглашов А., Бурега В. Здобутки і труднощі в реалізації децентралізації влади в Україні. *Аспекти публічного управління*. Том 9. № 2. 2021. С. 68-76.

128. Лупенко Ю.О. Теоретико-методологічне забезпечення економічного розвитку аграрного сектору та сільських територій. *Економіка АПК*. 2021. № 6. С. 6-12.

129. Малік М.Й., Швець А.А. Роль підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції у розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2021. № 7. С. 50.

130. Малиш І.С. Функціонування місцевих бюджетів та регулювання міжбюджетних відносин в умовах бюджетної децентралізації. Економіко-правова політика в умовах світової кризи: проблеми і шляхи подолання: збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Черкаси. 25 листопада 2021 року. Черкаси: Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, 2021. 190 с.

131. Мельник К.П. Децентралізація як мотиватор розширення функцій вітчизняного інституту аудиту. *Економіка АПК*. 2019. № 5. С. 40.

132. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13785#gallery-1>.

133. Моголова М.М. Об'єднання територіальних громад в Україні: перспективи і ризики для розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2019. № 5. С. 68-76.

134. Орловська Ю.В., Кірюхін Р.О. Децентралізація влади в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Економічний простір*. 2021. № 172. С. 87.

135. Офіційний сайт Державної казначейської служби України.

URL:<https://www.treasury.gov.ua/ua/kaznachejstvo-informuye/mizhbyudzhetni-transferti/subvenciya-na-realizaciyu-infrastrukturnih-obyekti>

136. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Виконання доходів місцевих бюджетів. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv>

137. Пати́ка Н.І., Нартюк О.В. Стан і шляхи забезпечення зайнятості сільського населення в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 9. С. 42-52.

138. Патинська М.М. Теоретико-методологічні підходи до економічної сутності фінансового потенціалу сталого розвитку об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 95-101.

139. Пелехатий А. О. Фінансова незалежність бюджетів об'єднаних територіальних громад: основні проблеми та шляхи їх подолання. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: збірник наукових праць*. Львів. 2016. Вип. 4 (120). С. 126-130.

140. Польова О.Л. Децентралізація у забезпеченні стійкого економічного та соціального розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. Електронний журнал. № 37 (2022). URL:<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/37>

141. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова ВР України № 807-ІХ від 17.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>

142. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад. Постанова Кабінету Міністрів України від 08 квітня 2015 р. № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>

143. Русинюк М.М. Проблеми та недоліки децентралізації публічного управління та адміністрування. *Вчені записки ТНУ імені І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. Том 29 (68). № 1. С. 135-138.

144. Середа О.В. Відновлювальна енергетика як перспективний напрям забезпечення сталого розвитку сільських територій. *Економічний форум*. 2016. № 2. С. 145-151.

145. Снігова О.Ю. розкриття потенціалу смарт-спеціалізації для подолання

регіональної структурної інертності в Україні. *Економіка України*. 2018. № 8 (681). С. 75-87.

146. Статистичний збірник: «Бюджет України 2014». Київ. 2015 Місцеві бюджети Вінницької області. 308 с. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/f7ac719b6477833a77bb7e740ab463c7.pdf>

147. Статистичний збірник: «Бюджет України 2015». Київ. 2016 Місцеві бюджети Вінницької області. 308 с.. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/46c80cf4ed3eb9f795a6aeb9432c8ed1.pdf>

148. Статистичний збірник: «Бюджет України 2016» Місцеві бюджети Вінницької області. Київ. 2017. 316 с. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/a6d88e3b4e411ca655003eba01eff826.pdf>

149. Статистичний збірник: «Бюджет України 2018». Місцеві бюджети Вінницької області. Київ. 2018. 310 с.. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20\(for%20web site\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20(for%20web%20site).pdf)

150. Статистичний збірник: «Бюджет України 2020». Місцеві бюджети Вінницької області. Київ. 2021. 299 с. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_\(for_website\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_(for_website).pdf)

151. Талавиця М.П., Горай А.О. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 75-79.

152. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: *монографія* за ред. Кравціва В.С., Сторонянської І.З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2020. 531 с.

153. Тітов Д.В. Необхідність розвитку сільських територіальних громад в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2021. Вип. 9. С. 26-32.

154. Тітов Д.В. Основні напрямки соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад в Україні. *Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції*. 9 березня 2019 р. Полтава: ЦФЕНД. 2019. Ч. 1. С. 42-44.

155. Тітов Д.В. Стратегічні підходи до економічного розвитку об'єднаних територіальних громад. *Авіація, промисловість, суспільство: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 60-річчю КЛК ХНУВС*. Харків. ХНУВС. 2020. Ч. 2. С. 418-421.

156. Тітов Д.В., Вдовенко Л.О. Державна фінансова підтримка розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Фінансові аспекти розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць здобувачів вищої освіти і молодих учених*. 16 листопада 2021 р. Хмельницький: ХНУ. 2021. С. 99-101.

157. Тітов Д.В. Інструменти розвитку об'єднаних територіальних громад. *Фінансовий механізм сталого аграрного розвитку: сучасний стан та перспективи*. Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17 грудня 2021 р. С. 191-195.

158. Томашук І.В. Нові підходи розвитку сільських територій України в умовах децентралізації та змін у державній регіональній політиці. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/155.pdf

159. Труш І.В. Особливості здійснення господарської діяльності комунальними корпоративними підприємствами. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 72-78.

160. Харчук С.А. Соціально-економічний розвиток сільських територій: проблеми та шляхи вирішення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 12. С. 20-23.

161. Цедік М.Г. Форсайт як метод стратегічного планування регіонального розвитку в сфері транскордонного співробітництва в Україні. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Управління. 2012. Вип. 4. С. 255-261.

162. ULEAD з Європою: Бюджет територіальних громад України. Офіційний сайт. URL: https://public.tableau.com/app/profile/ulead/viz/_16360623127390/sheet0

163. Як виконувалися місцеві бюджети у 2020 році – експертний аналіз. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13249>

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1. Поліпшення заходів державного регулювання реформи децентралізації в контексті розвитку сільських територіальних громад

В умовах трансформаційних змін в економіці України та проведення реформи децентралізації зростає роль держави в створенні сприятливого інституціонального середовища функціонування територіальних громад, в основі діяльності яких вирішення економічних, соціальних і екологічних проблем розвитку сільських територій, що можливо за умови ефективного державного регулювання.

Такої думки дотримуються науковці Гончарук І.В. та Томашук І.В. [168, с. 19], які зауважують, що «подолання кризових явищ у розвитку сільських територій можливе за рахунок створення ефективної системи державного регулювання, зокрема в аграрному секторі української держави. Крім того, мають бути чітко дотримані договірні зобов'язання між владою, бізнесом і громадянським суспільством. Рациональне поєднання цих складових може виступати гарантом позитивних зрушень у соціально-економічному розвитку сільських територій».

Результативність реформи децентралізації та ефективність державної політики в системі місцевого самоврядування залежить від наявності дієздатного центрального органу виконавчої влади з відповідною інфраструктурою в центрі та регіонах, який завдяки професійній компетенції управлінських кадрів використовує дієві інструменти та важелі сформованого організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад.

Актуальність проблем розвитку сільських територій зумовлюється, з одного боку, зрослою кризою сільського життя, тенденцією сільського

населення до зuboжіння, зростанням рівня безробіття, неефективністю заходів держави у намаганні вирішити проблеми села, з іншого – зростанням попиту на об'єктивні переваги сільського життя серед міських жителів. Запровадження дієвої суспільної політики, спрямованої на вирішення проблем розвитку сільських територій, стає одним з високопріоритетних загальнодержавних завдань, оскільки це дає можливість досягти сучасних світових соціально-економічних стандартів життя суспільства [182, с. 6].

Необхідність поліпшення заходів державного регулювання розвитку сільських територіальних громад пов'язане із тим, що в основному на цих територіях переважає агропромислове виробництво, а галузь сільського господарства для України є пріоритетною, оскільки забезпечує, перш за все, продовольчу і національну безпеку країни.

Міжнародна практика також вказує на відповідне поєднання державного управління аграрним сектором економіки та окремих взаємопов'язаних напрямів розвитку сільських територій, зокрема захист і збереження ґрунтів, землеупорядкування, меліорація, водовідведення, зайнятість сільського населення, дотримання екології в агропромисловому виробництві, лісовому і рибному господарстві та інші, що залишається надзвичайно актуальним у цілому за умов удосконалення системи влади в Україні [18, с. 7]. На думку автора [18, с. 10] «в умовах децентралізації влади повинно бути чітко визначено виключні функції держави та органів місцевого самоврядування, окреслено вертикальні й горизонтальні зв'язки, зокрема в питаннях стимулювання, контролю, примусу, керованості, підлеглості з використанням відносин партнерства, добровільності, конкурентності». Разом із тим держава зобов'язана регулювати тільки ті норми, які є обов'язковими, а виробників відповідно до цього необхідно мотивувати, озброювати новими сучасними знаннями і практичними науковими рекомендаціями, зокрема в питаннях запровадження сучасного менеджменту, ділової досконалості на мікро- і макрорівнях, розвитку самоврядування, що теж виступають важливими складовими сучасної системи державного управління і самоврядування аграрним сектором економіки та

організації розвитку сільських територій [18, с. 15].

Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад базується на концепції сталого та збалансованого розвитку соціальної, економічної та екологічної складових в поєднанні з ефективним державним управлінням. Важливими наслідками розвитку сільських територіальних громад є підвищення ефективності сільської економіки, підвищення рівня зайнятості та якості життя сільських мешканців, стабілізація чисельності сільського населення, їх соціальна захищеність, інфраструктурний розвиток сільської території, раціональне використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу.

Державна підтримка сільських територіальних громад та регіонального розвитку є окремою складовою організаційно-економічного механізму, належний рівень якої сприяє нарощенню фінансово-економічного потенціалу територій та позитивно впливає на розвиток громад, особливо новостворених.

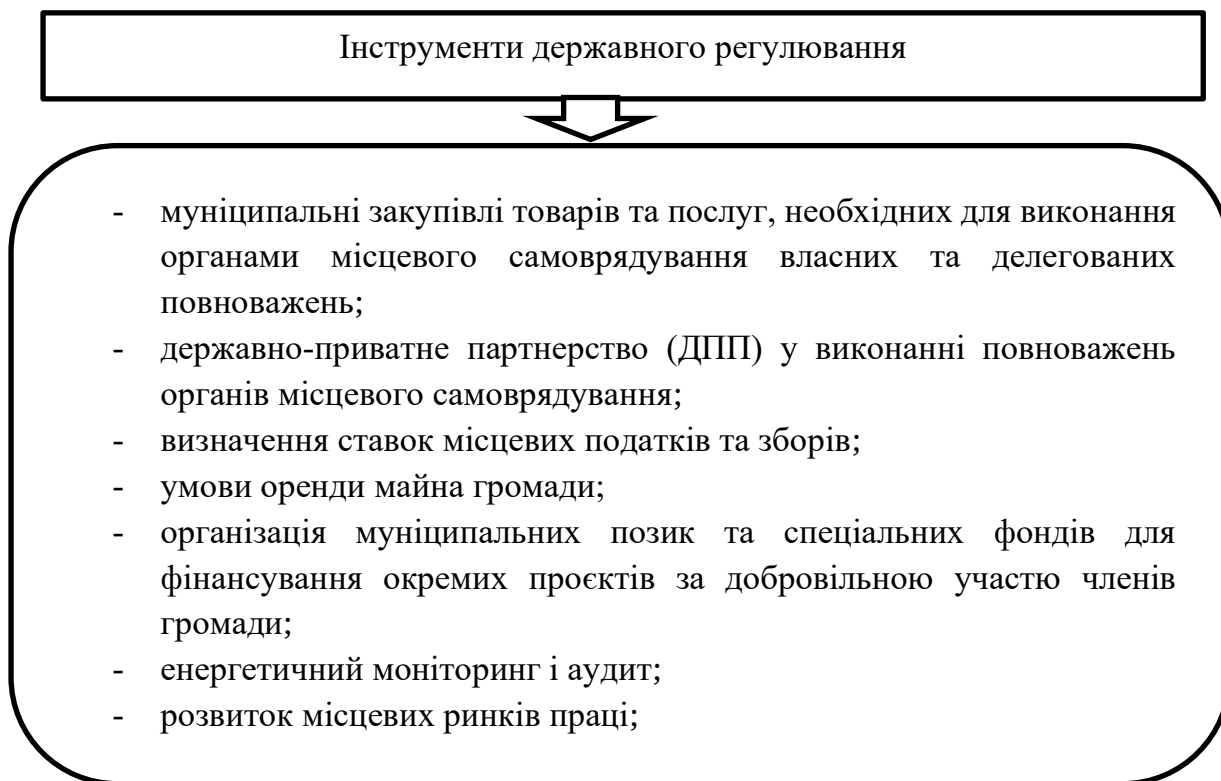
Обсяги державної фінансової підтримки на розвиток громад та розбудову інфраструктури наведені в додатку 3. Так, в останні роки найбільші обсяги державної підтримки спрямовувались за напрямками: розвиток дорожньої інфраструктури та регіональний розвиток.

Дієвість організаційно-економічного механізму визначається не лише заходами держави по його вдосконаленню, а й діями безпосередньо органів місцевого самоврядування і управлінського персоналу об'єднаних територіальних громад щодо використання в своїй діяльності тих чи інших інструментів та важелів для вирішення питань й проблем місцевого значення.

В межах механізму виділяють певні інструменти державного регулювання, якими є такі (рис. 3.1).

Наведені інструменти державного регулювання забезпечують здійснення органами місцевого самоврядування своїх повноважень, зокрема у співпраці з приватним бізнесом на засадах партнерства, у самостійному встановленні місцевих податків і зборів, у організації муніципальних позик та спеціальних фондів для фінансування окремих проєктів за добровільною участю членів

громади, у оптимізації витрат на заходи щодо енергозбереження та підвищення енергоефективності, у створенні умов для працевлаштування мешканців громади та у створенні інститутів місцевого розвитку.

**Рисунок 3.1. – Інструменти державного регулювання розвитку
сільських територіальних громад**

Джерело: узагальнено автором на основі [170]

Таким чином, використання даних інструментів в межах розвитку сільських територіальних громад дозволить підвищити ефективність їх діяльності, надасть нові можливості використання ресурсів в розпорядженні громад та розвитку економічного потенціалу території і, відповідно, сприятиме поліпшенню якості життя сільського населення.

На основі вивчення законодавчих ініціатив щодо сталого розвитку сільської території (Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» [180]; Концепції сільського розвитку до 2030 року (проект) [175]), аналізу проблемних питань, викликів сьогодення та шляхів й способів їх

розв'язання, висвітлених в даних документах, встановлено, що запропоновані шляхи вирішення існуючих проблем та пріоритетні напрямки їх досягнення поки що не знайшли реального впровадження на практиці, мають більш прогнозне теоретичне передбачення очікуваних результатів виконання, аніж практичне, що свідчить про недосконалість організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад і необхідність його вдосконалення задля отримання позитивних результатів в цьому напрямку, які демонструватимуть визначені індикатори розвитку.

Динамічний розвиток сільських територіальних громад є результатом ефективності реформи децентралізації. Дослідженням виявлено недосконалість організаційно-економічного механізму, оскільки існують проблеми як на рівні держави, так і на рівні безпосередньо громад, зокрема їх стратегічного бачення щодо використання новітніх інструментів даного механізму.

На основі аналізу існуючих проблем вважаємо, що основними шляхами розвитку сільських територіальних громад є:

- диверсифікація підприємницької діяльності (аграрної й інших галузей);
- поліпшення доступу суб'єктів, що здійснюють підприємницьку діяльність на селі, до кредитних, матеріально-технічних, інформаційних послуг;
- фінансова підтримка аграрного сектора та розвитку ефективно діючих сільських територіальних громад;
- сприяння активній співпраці та відкритості взаємовідносин з іншими громадами, органами місцевого самоврядування, бізнесом та іншими учасниками у вирішенні питань місцевого значення шляхом використання інноваційних інструментів розвитку;
- формування економічно обґрунтованої власної стратегії розвитку громади з використанням механізмів залучення інвестиційних ресурсів тощо.

Нами були взяті за основу не вирішені досі ключові проблемні питання розвитку сільських територіальних громад, які доповнені і більш конкретизовані напрямки їх вирішення, що сприятиме підвищенню

ефективності організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад як таких, що мають суттєві відмінності в порівнянні з іншими (міськими та селищними) та вимагають прискіпливої уваги та реальної підтримки з боку держави задля досягнення стратегічних цілей регіональної політики.

Вважаємо, що підвищенню ефективності організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад сприятимуть заходи як на рівні територіальних громад, так і на рівні держави (додаток К).

Пропозиції щодо підвищення ефективності організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад розглядаємо за трьома напрямками: нарощення фінансово-економічного потенціалу громади, поліпшення державного регулювання їх розвитку та удосконалення управління розвитком сільських територіальних громад. За кожним напрямком наведені індикатори результативності, що свідчитимуть про зростання ефективності від вдосконалення організаційно-економічного механізму.

В результаті наданих пропозицій виділені пріоритетні інтереси держави (дієвість реформи децентралізації; активізація розвитку сільських територій; створення фінансово спроможних громад; підвищення ролі місцевого самоврядування; зниження безробіття в сільській місцевості; ефективність сільської економіки та економічне зростання регіонів) та пріоритетні інтереси сільських територіальних громад (нові можливості розвитку сільських територій; підвищення якості життя сільського населення; збільшення кількості мешканців сільської громади, зайнятих економічною діяльністю; вирішення проблем міграції сільського населення та обезлюднення територій; розвиток співпраці сільських територіальних громад між собою для вирішення питань місцевого значення; підвищення конкурентоспроможності сільських територіальних громад та відродження села) від вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад.

Стратегічні перспективи вдосконалення системи відтворення трудового потенціалу сільських територій полягають у впровадженні соціально-економічних програм розвитку кадрового потенціалу, розробленні концепцій професійного росту працівників та оптимальних механізмів добору, оцінки та мотивації персоналу; створенні і підтримці умов збереження і розвитку трудового потенціалу села; покращенні кількісно-якісних параметрів трудового потенціалу; регулюванні мобільності. Діяльність місцевих органів влади необхідно спрямувати з функціональної орієнтації на створення гнучких координуючих центрів, що самоорганізуються, для забезпечення ефективного використання інтелектуальних та фізичних можливостей трудових ресурсів села, реалізацію їх потенціалу та задоволення соціальних потреб [20, с. 60].

Позитивні зрушення, які відбулися за останні роки у сільськогосподарському виробництві, не дали змогу розв'язати проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій, найгострішими з яких залишаються безробіття, трудова міграція селян та руйнування соціальної інфраструктури в сільській місцевості [181, с. 139].

На нашу думку, для успішної реалізації реформи децентралізації в Україні, а отже і розвитку сільських територіальних громад, необхідно на державному рівні створити певний орган управління, що буде наділений повноваженнями та функціями моніторингу і контролю за ефективним розвитком сільських територій та вирішення нагальних проблем громад. В схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 р. № 121-р Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року була запропонована ідея створення Національної агенції сталого розвитку сільських територій та її регіональних відділень з наданням їй статусу державної установи.

Ми ж пропонуємо створення Науково-методичного Центру розвитку територіальних громад та сільських територій на базі об'єднаних територіальних громад, який буде наділений такими функціями (рис. 3.2).

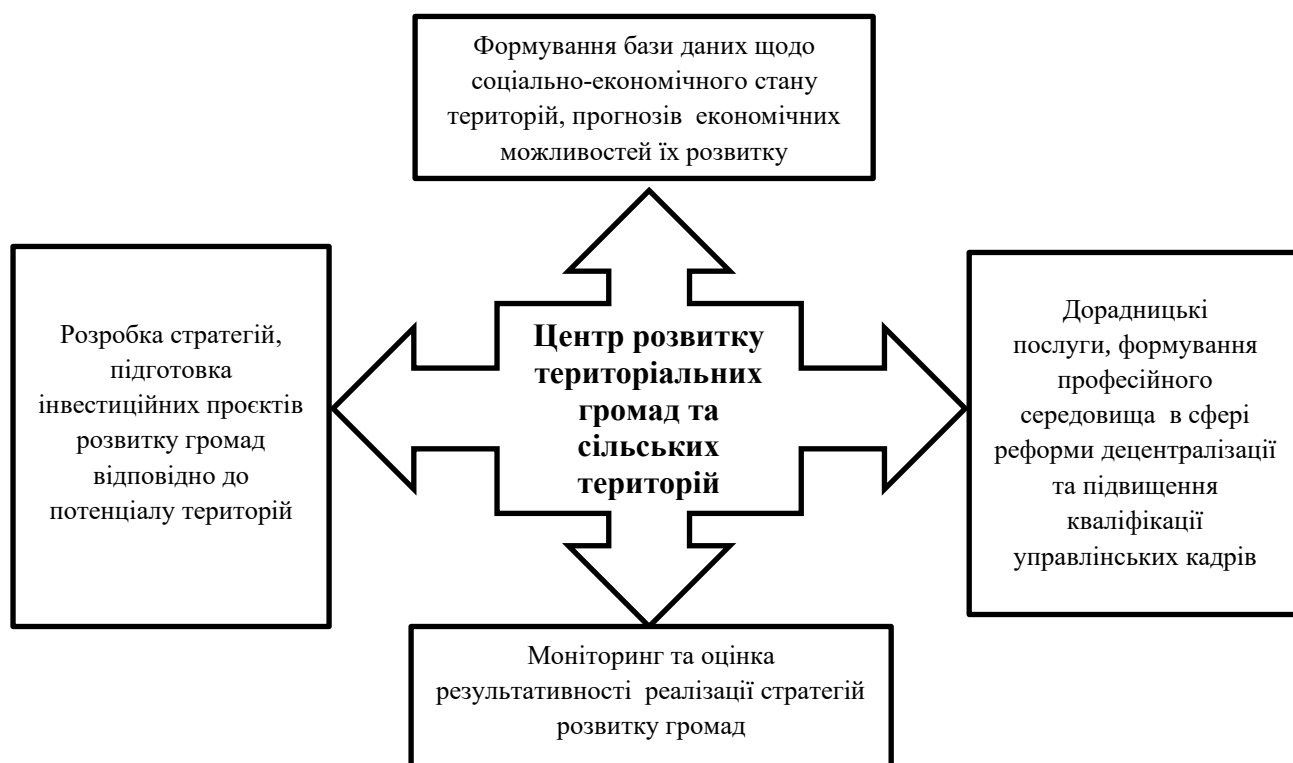

Рисунок 3.2. – Основні функції Центру розвитку територіальних громад та сільських територій

Джерело: сформовано автором

Центр розвитку територіальних громад та сільських територій завдяки фаховості і компетентності персоналу здійснюватиме розробку стратегій, підготовку інвестиційних проєктів тої чи іншої громади на основі наявних об'єктивних даних щодо соціально-економічного стану територіальних громад і територій та задіяння їх невикористаного економічного потенціалу розвитку, інструментів моделювання соціально-економічних процесів з метою сприяння зростанню їх фінансової спроможності, самодостатності та конкурентоспроможності, що є основою відродження села, а отже призупинення міграції сільського населення та обезлюднення сільських територій та зниження якості життя сільського населення.

Необхідність у його створенні пов'язано із виявленими проблемами і викликами, що існують досі через некомпетентне управління на рівні об'єднаних територіальних громад, зокрема, відсутності стратегічного бачення можливостей реформи децентралізації щодо розвитку сільських громад як

специфічній і особливій території з невикористаним потенціалом економічного розвитку. Наділений визначеними функціями, Центр сприятиме кваліфікованому підходу до розробки фахівцями стратегій розвитку СТГ з використанням наукових підходів до оцінки потенціалу сільської території, використання різноманітних інструментів та важелів, що сприятимуть забезпеченню зростання фінансово- економічного потенціалу громад.

Ефективність від створення Центру розвитку територіальних громад і сільських територій та використання його послуг забезпечується економічними інтересами всіх суб'єктів: громад та його мешканців, органів місцевого самоврядування та держави (додаток Л).

Разом з тим, розроблені стратегії розвитку мають бути підтверджені контролем ефективності результатів застосованих заходів в процесі реалізації реформи на основі визначених індикаторів розвитку сільських територій. Розроблені Центром стратегії розвитку окремих територіальних громад та сільських територій мають враховувати специфічні особливості території (клімат, природні ресурси, економічні можливості тощо), що матиме вплив на досягнення стратегічних та тактичних цілей розвитку громад на перспективу.

Крім того, фаховий підхід до розробки стратегій розвитку територіальних громад обов'язково має враховувати особливості територій щодо запровадження нових видів несільськогосподарської діяльності як альтернативи аграрному спрямуванню, зокрема задля створення економічно і енергетично незалежних сільських територій.

На сьогодні заміщення традиційних джерел енергії на альтернативні та поновлювані має підтримку в усьому світі. Тому концепція створення енергетично незалежних сільських територій в Україні є досить актуальною та реальною, що дозволить забезпечити їх стабільний розвиток. Крім того, створення такого енергонезалежного села полегшить вирішення багатьох гострих соціальних проблем, а також забезпечить швидкий розвиток нового бізнесу та величезний ринок для новітніх вітчизняних науково-технічних розробок у різних напрямках, включаючи альтернативну енергетику, утилізацію

відходів, «smart house» з використанням інформаційних технологій, які на даний час не мають реального попиту в Україні [104, с. 120].

Динамічний розвиток сільських територіальних громад і територій повинен починатися з розроблення програми розвитку окремого сільського населеного пункту, оцінки наявного ресурсного потенціалу, галузевої спрямованості території та формування відповідного механізму залучення додаткового фінансового забезпечення їх розвитку.

Як показує світовий досвід, більшість громадян бажають і готові робити свій внесок у місцеві проєкти розвитку, коли вони можуть брати участь у прийнятті рішень і відчують, що запропонований проєкт покращує конкретні умови проживання. Дозволяючи місцевим громадам визначати, як потрібно планувати ту чи іншу програму розвитку, органи місцевого самоврядування цим самим об'єднують громаду, зобов'язують до відповідальності за проєкт. Органи місцевого самоврядування здатні забезпечити сталий розвиток сільської території через безпосереднє залучення громадян до реалізації проєктів. Зацікавлені сторони, що є «власниками» проєкту, візьмуть на себе відповідальність за утримання проєкту. Можливість брати участь у плануванні проєктів розвитку на ранніх стадіях, у свою чергу, заохочує місцеве населення належним чином контролювати та захищати результати проєктів [151, с. 77-78]. На думку авторів [151, с. 78] «територіальні громади можуть регулювати процес нагромадження коштів, надання відповідних послуг, базуючись на коротко- і довгостроковому плануванні. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів має здійснюватися так, щоб, з одного боку, максимально наблизити процес прийняття рішення до громадян, а з іншого, щоб органи влади володіли організаційними, матеріальними та фінансовими ресурсами для забезпечення достатнього рівня життя на сільських територіях, необхідного обсягу та якості послуг, які надаються населенню відповідно до загальнодержавних соціальних стандартів».

Використання економічного потенціалу певної сільської території сприятиме зростанню самодостатності і фінансової незалежності сільських

територіальних громад, під якою розуміємо здатність власною діяльністю забезпечувати необхідні умови спільного проживання на основі задоволення потреб і інтересів мешканців громади.

Індикаторами самодостатності сільських територіальних громад є інвестиційна привабливість; енергонезалежність; фінансова забезпеченість; формування сучасної соціальної інфраструктури та розвиток людського потенціалу.

Критеріями самодостатності сільських територіальних громад є:

1. розширене відтворення людського капіталу;
2. наявність власної повноцінної економічної системи та її високі адаптивні можливості в зовнішньому середовищі;
3. доступний для сільського населення соціальний механізм задоволення потреб;
4. організаційно-фінансова автономія та дієздатність органів місцевого самоврядування;
5. ціленаправлене, збалансоване та еколого-економічне обґрунтування використання ресурсної бази громади для створення сприятливого життєвого середовища її жителям;
6. участь та адекватний контроль жителів громади як у внутрішніх, так і зовнішніх відносинах та процесах, що стосуються їх життєдіяльності на всіх рівнях від найвищого (державного) до найнижчого (місцевого);
7. інтегрованість в соціально-економічні процеси громади її жителів та їх ефективна взаємодія, солідарність та партнерство [51, с. 174-175].

Погоджуємось і вважаємо за необхідне СТГ використовувати різні способи забезпечення життєдіяльності громади, в тому числі через стимулювання розвитку сімейних мікропідприємств. На думку Шпикуляка О.Г. [192, с.101]: «сімейні фермерські господарства, які виробляють ексклюзивну, нетрадиційну продукцію, своєю спеціалізацією зорієнтовані на специфічні ніші ринку... сімейні ферми у своєму розвитку конкурентоспроможності пріоритетно спрямовані на набуття ексклюзиву як ринкового статусу із відповідною нішею –

це головний аргумент конкурентоспроможності».

Стимулювання розвитку сімейних мікропідприємств є формою державної підтримки зайнятості на селі та розвитку підприємницької ініціативи.

Оцінюючи можливості територіальних громад в залученні інвестиційних ресурсів слід відмітити, що об'єднані громади мають ширші можливості їх залучати та можуть самі інвестувати тимчасово вільні кошти загального фонду місцевих бюджетів ОТГ на придбання державних цінних паперів, а саме облігацій внутрішньої державної позики України (ОВДП).

Розміщення облігацій здійснюється за критерієм дохідності у формі аукціонного продажу облігацій або продажу облігацій за фіксованим рівнем дохідності. Ставка дохідності придбання ОВДП встановлюється на ринкових умовах під час їх розміщення Міністерством фінансів. Дохідність залежить також від такого критерію, як вид валюти в якій номіновані ОВДП. Відтак є два види: номіновані у гривні – при погашенні власник отримує кошти в гривні, і другий вид номінований у валюті – погашення у валюті, індексовані за курсом долара США, або євро – погашення у гривні, але за поточним курсом. Прибутковість за валютними облігаціями зазвичай нижча, ніж за гривневими [103].

Тобто, таке інвестиційне джерело формування доходів бюджетів може використовуватись в практиці об'єднаних територіальних громад. Що ж стосується саме сільських територіальних громад, то вони можуть залучати до розвитку сільських територій через фінансування різних інфраструктурних об'єктів, приватний сектор (фермерські господарства та інші форми підприємств), що здійснює підприємницьку діяльність на цих територіях. Тому зростає роль державного регулювання підтримки та створення сприятливих умов для розвитку бізнесу на селі, перш за все, з позиції забезпечення зайнятості сільського населення та з питань співпраці бізнесу, громади, фінансових установ, в тому числі на основі державно-приватного партнерства у вирішенні питань розвитку громади.

Ключовими заходами державного регулювання реформи децентралізації в контексті розвитку сільських територіальних громад, окрім законодавчого

забезпечення, мають бути:

1) державна фінансова підтримка бізнесу на селі (збільшення обсягів бюджетного фінансування; удосконалення системи оподаткування (використання прогресивної шкали оподаткування) підприємств (в аграрній і неаграрних галузях, які розміщені та функціонують саме в межах певних сільських територій); полегшення вільного доступу цих підприємств до джерел фінансування своєї діяльності, адресна фінансова підтримка, використання системи пільг, дотацій, пільгового кредитування тощо).

Реалізуючи мотивації задоволення потреб, формування соціально-економічного добробуту, суспільство, групи індивідів, господарські та інші організації, а також окремі особи апелюють до ефективності інституту праці. Першочергово, за цільовим ефектом досягнення, диспозиція цього інституту в ринковій економічній системі проєктується на забезпечення зайнятості населення [192, с. 96]. Тобто, йде мова про необхідність забезпечення саме «аграрної зайнятості», що становить актуальну для України «науково-практичну проблему організаційного, економічного, управлінського, соціального, природоохоронного характеру». І тут важливо зрозуміти, що саме фінансова підтримка державою діяльності підприємництва на селі є основою забезпечення зайнятості сільського населення.

На думку автора «...в Україні за відповідної політики підтримки формування соціального капіталу, відновлення інституційної пам'яті у селянина-власника поступово набудуть стійкого розвитку; вітчизняний аграрний сектор потребує ефективної інституціоналізації фермерського руху для збереження села як особливого середовища життя і господарювання» [192, с. 96];

2) відродження кооперативів на селі через механізм пільгового кредитування та дотування.

Загалом у правовому полі з прийняттям Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» (2020 р.) виникла колізія, коли рамковим законом фактично стає Закон України «Про сільськогосподарську

кооперацію», що негативно впливає на розвиток інституційної теорії в кооперативних відносинах. Інституціональна система регулювання економіки базується на принципах справедливості, системності, врахування національного і зарубіжного досвіду формування кооперативних структур, що означає необхідність узгодження інституцій кооперації з національними особливостями моделі агрогосподарювання в Україні. Відповідно для реалізації поступу у вирішенні інституціональних проблем у цьому сегменті механізму розвитку сільського господарства й сільських територій необхідно привести законодавчі акти у відповідність з вітчизняними умовами життя і господарської діяльності. Зокрема в умовах, що слід звернути увагу на інститут простих товариств. Такі структури можуть стати базою для кооперації малих і середніх аграрних товаровиробників [176, с. 37];

3) розвиток соціальної інфраструктури та сфери надання послуг сільським мешканцям.

Реалізувати на практиці покращення соціальної інфраструктури сільської території за умови обмежених фінансових ресурсів сільських бюджетів можливо шляхом пошуку джерел інвестиційних ресурсів, зокрема завдяки використанню механізму державно-приватного партнерства.

4) підвищення рівня фінансової грамотності та в цілому обізнаності населення з питань децентралізації влади, фінансових можливостей залучення інвестицій на розвиток територій тощо.

Основними інструментами активізації та підтримки розвитку малого підприємництва в сільській місцевості є розробка та впровадження державою нових стратегічних планів та програм розвитку щодо надання пільгових кредитів, фінансування дорадчих послуг, реалізації інвестиційних проєктів, розвитку регіонального лізингу, сільських територій та охорони довкілля [71, с. 70].

Економічний розвиток аграрного сектору та сільських територій забезпечуватиметься шляхом удосконалення теоретико-методологічного базису щодо: подолання кризових явищ і соціально-економічних втрат на селі;

трансформування моделі управління на основі раціонального поєднання галузевої та територіально-самоврядної системи, децентралізації, самоврядування та адаптації до принципів ЄС; підвищення конкурентоспроможності підприємницьких та кооперативно-інтеграційних структур в аграрній сфері; розвитку земельних відносин в умовах обігу земель сільськогосподарського призначення; формування організаційно-економічних умов для збільшення надходжень від експорту продукції; утворення ефективної системи ціноутворення на аграрному ринку та механізмів інфраструктурного забезпечення господарювання на селі; визначення найбільш ефективних напрямів матеріально-технічного, фінансово-кредитного, інвестиційного, інноваційного забезпечення сільського господарства, сільських громад і територій [128, с. 11].

Тобто, суттєвий акцент розвитку сільських територіальних громад і сільських територій покладається на зовнішнє середовище впливу держави і вдосконалення нею організаційно-економічного механізму розвитку.

Проблемні питання реформи децентралізації потребують їх вирішення на державному рівні (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Проблемні питання реформи децентралізації та шляхи їх вирішення

Проблемні питання	Шляхи їх вирішення:
1	2
Обласні та районні ради не мають повноцінних виконавчих органів (виконкомів)	Верховній Раді України – ухвалити зміни до Конституції, законопроекти щодо децентралізації (зокрема закон про префектуру) та внести зміни до Закону про місцеве самоврядування. Кабінету міністрів України розробити та ухвалити підзаконні нормативно-правові акти. Верховній Раді та Кабінету міністрів - разом з експертами та асоціаціями місцевого самоврядування здійснити аналіз нового районування та виправити його недоліки і невідповідності
Конституційно незакріплена реформа децентралізації. З політичних причин не вдалося ухвалити необхідні зміни до Конституції, тому децентралізацію було вирішено впроваджувати через ухвалення нових та шляхом зміни існуючих нормативно-правових актів у межах чинного Основного закону	
Бюджетна децентралізація має труднощі: відсоток власних надходжень місцевих бюджетів не перевищує 50% і залежить від трансфертів з державного бюджету	Підвищити її ефективність допоможе чітке розділення функцій і відповідальності між органами державної влади та ОМС, а також забезпечення місцевих бюджетів коштами, які потрібні для покращення надання послуг населенню

Продовження табл. 3.1.

1	2
Громади не можуть розпоряджатися землею сільськогосподарського призначення, що перебуває за межами ОТГ	Для повноцінного його вирішення потрібні законодавчі зміни (на розгляді законопроект №2194 про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин). Окрім передачі земель громадам, закон має запровадити механізм встановлення меж громад в Державному земельному кадастрі
Зростання протиріч між центром і регіонами та політизація діяльності органів місцевого самоврядування. Отримання додаткових бюджетних ресурсів сприяло певній фінансовій самостійності регіонів. По мірі збільшення фінансової та економічної спроможності як окремих громад, так і регіонів загалом, почали виявлятися суперечки і протистояння між центральною та місцевою владою	Потребує належного законодавчого врегулювання та наявності політичної волі з боку керівництва держави. Їх успішне вирішення вимагає проведення громадських обговорень, консультацій з експертами, науковцями і, звичайно, широкого залучення до вирішення цих проблем мешканців самих громад
Потенційною проблемою є механізм обрання старост сіл	
Часто в місцях компактного проживання національних меншин сформувалися такі за своїм етнонаціональним складом ОТГ, які можуть призвести до формування певних «анклавів» за етнічною або мовною ознаками	При формуванні громад варто враховувати їх мовні та етнічні особливості. Але в сучасних українських політичних реаліях такі ОТГ можуть використовувати зовнішні сили, у тому числі, для дестабілізації внутрішньої ситуації як у конкретному регіоні, так і загалом у державі

Джерело: узагальнено автором на основі [179]

Отже, реалізація реформи децентралізації показала, що найбільш фінансово спроможними є об'єднані громади на рівні селищ, сіл та міст, що дає можливість їм ефективно функціонувати у фінансовому, соціальному та економічному середовищі. Тому зростає роль самих громад в пошуку напрямів використання тих чи інших інструментів підвищення ефективності їх діяльності. Сільським територіальним громадам складніше забезпечувати фінансову спроможність та самодостатність. Об'єднання громад має широкі можливості, система стає взаємодоповнюючою та міцнішою, в межах ОТГ громади стимулюють один одного, а спільний бюджет дає змогу розпоряджатися значними фінансовими ресурсами.

Очевидно, що для сільських територіальних громад залишається

актуальною державна підтримка аграрного сектора як основи забезпечення зайнятості сільського населення, можливості самореалізації, а також фінансування проєктів розвитку територій, так і розвитку на цих територіях інших галузей, окрім сільського господарства, що підвищуватиме конкурентоспроможність і привабливість громади.

3.2. Формування стратегії розвитку сільських територіальних громад в Україні

Важлива роль і значення українського села в розвитку економіки країни потребує розроблення на державному рівні стратегії перспективного розвитку всієї сільської поселенської мережі з визначенням пріоритетних галузей та їх інтеграційного розвитку, переведення агропромислового виробництва на інноваційну модель [75, с. 13].

З досвіду країн з розвинутою економікою бачимо, що основними управлінськими інструментами забезпечення конкурентного розвитку територій є довгострокове планування і програмування, що базується на якісному стратегічному аналізі. У процесі аналізу особлива увага приділяється оцінці наявних переваг території (природні ресурси, розташування відносно центру, транспортних шляхів, базової інфраструктури, ринків збуту), що дозволяє виявити нові чинники конкурентоспроможності, які можна розвинути і використати в процесі стратегічного розвитку. Важлива роль також відводиться формуванню локальних конкурентних переваг, що стимулюватимуть бізнес-активність та позитивну міграцію кваліфікованих кадрів, зокрема це розвинена транспортна, комунікаційна, фінансова інфраструктура, високий рівень безпеки (у тому числі для бізнесу), сприятливий інвестиційний клімат, імідж території тощо [26, с. 51]. На думку автора, розглядаючи територію як соціально-економічний суб'єкт у складі регіональної та національної економіки, цільовою функцією його конкурентоспроможності є забезпечення стабільного розвитку та безпеки [26, с. 52]. Формування стратегії конкурентоспроможності територіальної громади

має включати перевірку ефективності сформованої стратегії - контроль ефективності стратегії розвитку як з боку громад, так і з боку держави.

На думку Дурман М.О. [172, с. 39], «в Україні натеper створені необхідні нормативно-правові й організаційні передумови для успішного формування та реалізації державної регіональної політики та політики місцевого розвитку. Фінансові інструменти, що впливають на процеси формування та реалізації цих політик, мають місце як у державно-управлінському середовищі країни, так і в середовищі місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Наведені приклади використання й унормування таких фінансових інструментів, як міжбюджетні трансферти з державного бюджету до місцевих бюджетів, показують, що державна регіональна політика та політика місцевого розвитку мають вплив на всі сфери економічного життя територіальних громад – стимулювання економічного зростання, забезпечення позитивних структурних змін у місцевій економіці, розвиток інфраструктури, підвищення інституційного рівня та покращення якості життя їхніх мешканців тощо» [172, с. 39].

Разом з тим, як показали проведені дослідження, не в повній мірі отримано ефект від використання таких інструментів як міжбюджетні трансферти у зростанні сільської економіки.

Важливими складовими ефективного управління розвитком сільських територіальних громад є врахування особливостей території та забезпечення її соціально-економічного розвитку з використанням економічних можливостей (ресурсоспоживання, природокористування, охорони навколишнього природного середовища тощо). Максимальна ефективність в розвитку сільських територіальних громад та сільських територій досягатиметься за умови тісної співпраці з іншими громадами, взаємодії з органами місцевого самоврядування та суб'єктами бізнесу, що функціонує на території громади чи за її межами. Це дасть можливість залучати інвестиційні ресурси для розвитку інфраструктури, тобто створюватимуться сприятливі умови для проживання в сільській місцевості, а отже підвищуватиметься якість життя на селі.

В Європейській хартії місцевого самоврядування [33] зазначено, що

дохідна база місцевих бюджетів має поповнюватися за рахунок місцевих податків і зборів, розмір яких місцева влада встановлює самостійно в межах владних повноважень. За умови максимально можливої мобілізації місцевих податків і зборів забезпечується фінансова незалежність та самодостатність громад, раціональне використання наявного фіскального потенціалу територій, що сприяє зростання рівня та якості наданих їм послуг.

Варто відзначити, що підвищення ролі місцевих податків і зборів, досягнення їхньої максимально можливої мобілізації повинно бути одним із пріоритетних завдань для органів місцевого самоврядування. Формування значної частини власних доходів місцевих бюджетів – у прямій залежності від того, наскільки ефективно органи місцевого самоврядування зможуть організувати весь комплекс робіт із запровадження та мобілізації місцевих податків і зборів [73, с. 47].

Тому місцеві податки і збори слугують індикаторами ефективності управління фінансами територіальних громад.

Так, згадуваний нами показник фіскальної віддачі територій (алгоритм розрахунку якого є співвідношення надходжень загального фонду громади до площі території громади) вважаємо критерієм управлінської оцінки ефективності виконання бюджетів, постійний моніторинг якого сприятиме оцінці фіскальної прибутковості громади і прийняттю зважених управлінських рішень стратегічного розвитку громади на перспективу.

Щодо отримання коштів державної підтримки та коштів міжнародної допомоги, що сьогодні досить актуальне питання відновлення економіки після війни, то наявна проблема полягає в тому, що органи місцевого самоврядування сільських територіальних громад часто не спроможні підготувати якісні інвестиційні проекти, в більшості відсутнє стратегічне бачення перспектив розвитку сільських територій.

Вважаємо, що на рівні держави слід сприяти розширенню податкової бази сільських бюджетів.

Враховуючи переважання на сільських територіях функціонування

аграрного бізнесу слід на рівні держави підтримувати перспективні напрями розвитку аграрного сектора. Зокрема, на думку Рябоконь В.П. [75, с.14]: «в агломераційних формуваннях потрібно організовувати виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції, її безвідходної переробки для випуску високоякісних продовольчих товарів. Агломераційні формування відображають територіальну концентрацію аграрного і промислового виробництва, спрямовану на розташування виробничо-технологічних, житловопобутових, адміністративно-культурних, освітянсько-оздоровчих секторів суспільного життя в межах існуючих нині сільських територій».

Таке поєднання аграрного і промислового виробництва сприятиме гармонійному розвитку сільських територіальних громад і їх конкурентоспроможності в порівнянні з іншими їх видами.

Управління конкурентоспроможністю територій на сьогодні визнано одним з головних чинників конкурентного розвитку національної економіки. Особливої актуальності проблеми забезпечення конкурентоспроможності територій набувають в умовах децентралізації, основною ціллю якої є створення дієвих, функціональних та фінансово-самоокупних територіальних громад, здатних забезпечити достойний рівень життя населення. Кожна територія має свої конкурентні переваги, що за умови застосування дієвих механізмів управління сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності бізнесу, що розміщений на даних територіях [26, с. 48].

Вважаємо, що пріоритетним напрямком розвитку сільських територіальних громад є обов'язкове формування власної стратегії на основі економічних можливостей території, визначення пріоритетних напрямів використання економічного потенціалу території конкурентних переваг, передбачення можливих ризиків і шляхів їх нівелювання. Завдяки грамотному управлінню наявними ресурсами сільської громади можна сприяти розвитку підприємництва, залученню коштів інвесторів та можливостей забезпечення сільських мешканців якісними послугами на рівні інших громад.

Розробляючи власну стратегію розвитку громади, слід надати їй

індивідуальності і особливості з врахуванням пріоритетних інтересів і потреб сільської територіальної громади та задіяння невикористаного економічного потенціалу для подальшого розвитку.

Деталізація етапів розробки стратегії розвитку громади та оцінки ефективності сільських територіальних громад наведено на рис. 3.3.

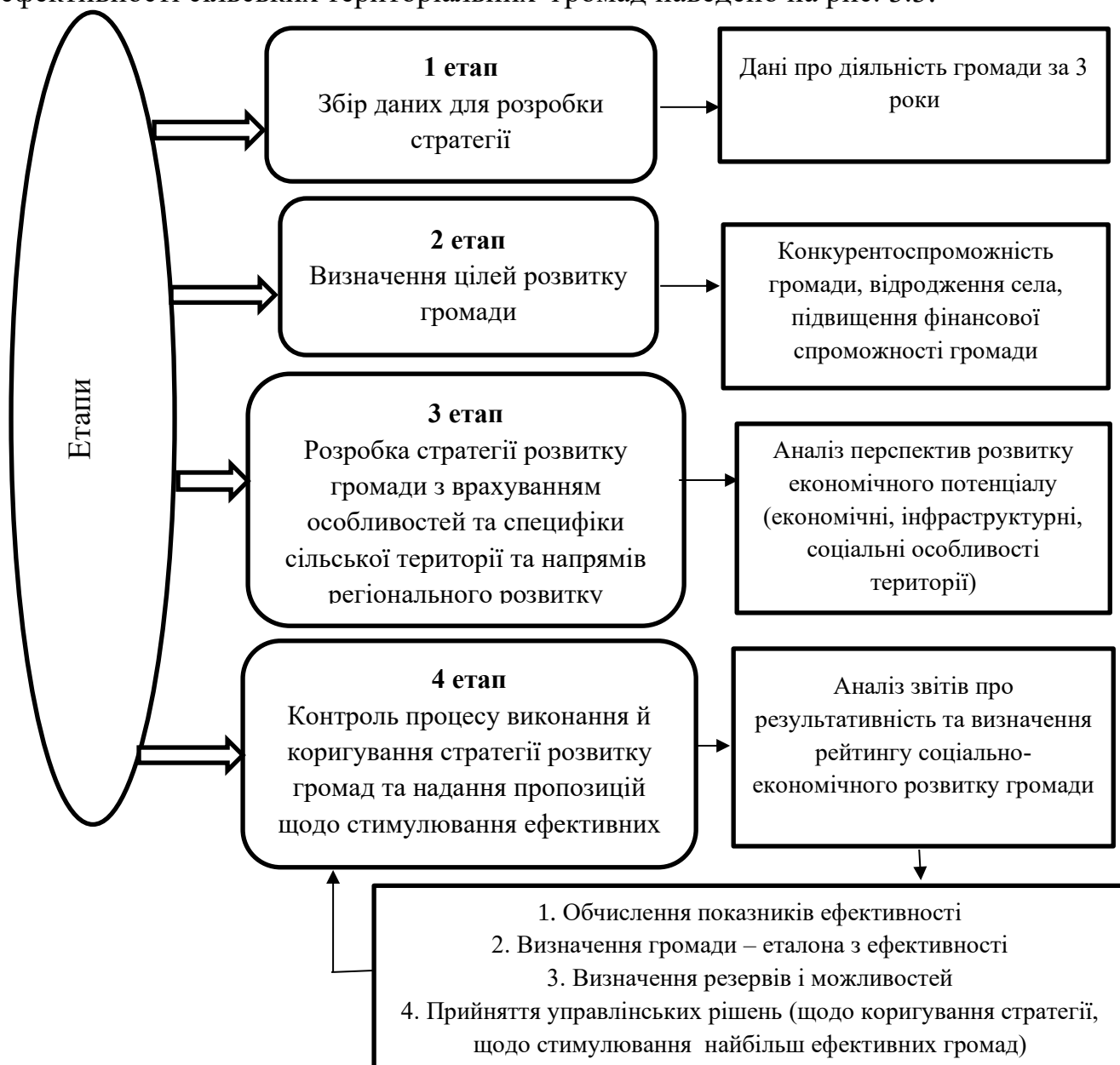

Рисунок 3.3. – Послідовність етапів розробки стратегії розвитку та оцінка ефективності сільських територіальних громад

Джерело: сформовано автором

Одним із стримуючих чинників розвитку сільських територій є їх недостатня інвестиційна привабливість та низький рівень використання

ресурсного потенціалу управліннями сільських територіальних громад.

Проте формування сприятливих інвестиційних умов, залучення іноземних та збільшення обсягів національних інвестиційних ресурсів у розвиток сільських територій стримує ряд негативних чинників, найгострішими серед яких є: недосконала та непослідовна інвестиційна політика держави, в якій переважають принципи залишкового виділення коштів на розвиток села, недосконалі механізми використання бюджетних коштів, несприятливі умови для розвитку підприємницької діяльності на селі, низька ліквідність інвестиційних ресурсів, недостатнє фінансування соціальної сфери села, нерозвиненість інвестиційної інфраструктури [160, с. 21].

Таким чином, зростає роль держави у створенні сприятливих умов до розвитку сільських територіальних громад в частині вдосконалення механізмів використання бюджетних коштів саме для розвитку сільських територій не за залишковим принципом, що є основою підтримки пріоритетної галузі, яка формує не лише продовольчу безпеку, а й соціальну захищеність сільського населення.

Отож задля забезпечення стійкого розвитку сільських територій необхідно мінімізувати ризики стримування розвитку, що має здійснюватися на основі тісної взаємодії інтересів різних суб'єктів децентралізації. Додатковим стимулом до активізації здійснюваних реформ та забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій є удосконалення відповідного законодавства, що сприятиме отриманню додаткових ресурсів, у т. ч. від донорів як вітчизняних так й іноземних (здійсненню фандрайзингової діяльності) [7].

Стримуючим фактором до розвитку сільських територіальних громад є недосконалість процесу бюджетування. Зокрема Малиняк Б.С. [46, с. 111] визначає стратегічні пріоритети розвитку громади, такі як:

- інституційна неврегульованість механізму складання, розгляду й затвердження прогнозу місцевого бюджету та внесення до нього змін;
- відсутність чітких законодавчих вимог щодо обґрунтування фінансового

забезпечення реалізації стратегії та програмних документів розвитку громади;

- прогалини в нормативно-правовому забезпеченні питань стосовно планів діяльності головних розпорядників коштів місцевих бюджетів на середньостроковий період;

- системні проблеми в застосуванні програмно-цільового бюджетування, зокрема слабкий зв'язок мети, завдань і результативних показників виконання бюджетних програм із програмними документами розвитку громади;

- низька кваліфікація службовців багатьох органів місцевого самоврядування та недосконалість системи підготовки кадрів і підвищення кваліфікації;

- неістотна роль у розвитку місцевого самоврядування аналітичних центрів та консалтингових структур із дослідження проблем місцевого самоврядування й ефективного бюджетування;

- загалом невисокий рівень бюджетної культури та управління місцевим розвитком, що нерідко супроводжується закритістю бюджетного процесу, незначною участю в ньому громадськості, а також низькою дисципліною в реалізації стратегій і програмних документів розвитку громад.

Крім того, на думку автора, «в жодній із проаналізованих бюджетних програм... не було передбачено можливості заохочення їх виконавців у разі досягнення планових показників результативності. Не підтверджено системність роботи органів місцевого самоврядування щодо забезпечення ефективності місцевих бюджетів. Реалізація більшості досліджених бюджетних програм відбувалася в умовах відсутності служб чи посадових осіб, відповідальних, зокрема, за моніторинг їх виконання» [46, с.106].

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що в основі стратегії розвитку сільських територіальних громад в Україні: врегулювання процесу бюджетування та узгодженості планування місцевих бюджетів із стратегічними цілями розвитку громад; удосконалення законодавства в частині чіткості вимог щодо затвердження місцевих бюджетів та внесення змін до них, законодавчого

обґрунтування вимог до фінансового забезпечення реалізації стратегії та програмних документів розвитку громад; посилення зв'язку мети та результативних показників виконання бюджетних програм із програмними документами; зобов'язання службовців органів місцевого самоврядування та управлінського персоналу територіальних громад проходити підвищення кваліфікації та поліпшувати рівень знань і умінь в системі місцевого самоврядування.

З метою удосконалення системи місцевого самоврядування та вирішення проблем, що виникли в процесі реалізації реформи децентралізації потребує законодавчого врегулювання розбудова й функціонування територіальних громад, інституту старост; запровадження заходів із державного стимулювання діяльності ефективних громад; організації консультативної допомоги громадам; створення Центру супроводу проєктів їх розвитку тощо.

Враховуючи пріоритетні інтереси держави (додаток К) важливим для підвищення активності сільського населення до розвитку громади є вмотивованість через державне стимулювання ефективно діючих сільських територіальних громад.

Дослідження ефективності функціонування сільських територіальних громад в умовах проведення реформи децентралізації є актуальним, оскільки виявлення проблемних питань їх розвитку сприятиме найшвидшому корегуванню стратегії розвитку в умовах змінного ринкового середовища функціонування з метою підвищення рівня конкурентоспроможності через диверсифікацію напрямків зростання економічного потенціалу сільської території.

Для оцінки ефективності управління в сільських територіальних громадах Вінницької області використовуватимемо метод порівняльного аналізу середовища функціонування (Data Envelopment Analysis), що оснований на принципах лінійного програмування та ідеях М. Дж Фарелла [191].

За результатами оцінки ефективності із використанням методу АСФ отримуємо оптимальне значення вхідних та вихідних показників, опираючись на які приймаються управлінські рішення щодо збільшення або зменшення вхідних або вихідних показників з метою досягнення рівня

ефективної діяльності тієї чи іншої територіальної громади.

При застосуванні методу порівняльного аналізу середовища функціонування (АСФ) для оцінки ефективності діяльності сільських територіальних громад отримали відповідні результати залежно від вихідних змінних (додаток М).

Розрахований коефіцієнт (E) є індексом ефективності. Якщо $E=1$, то вважається, що дана сільська територіальна громада є найефективнішою. Якщо $E > 1$, то потенціал громади є високим, а якщо $E < 0,7$, то потенціал громади є низьким і по мірі зменшення коефіцієнта – ефективність громади оцінюється як наднизька. Для розрахунків використаємо програму Microsoft Excel 2010.

На основі вихідних даних приведених маємо такі залежності:

А) залежність результативної ознаки (Y) (видатки загального фонду) від впливу факторних чинників: фіскальної віддачі території громади (K) та офіційних трансфертів (X):

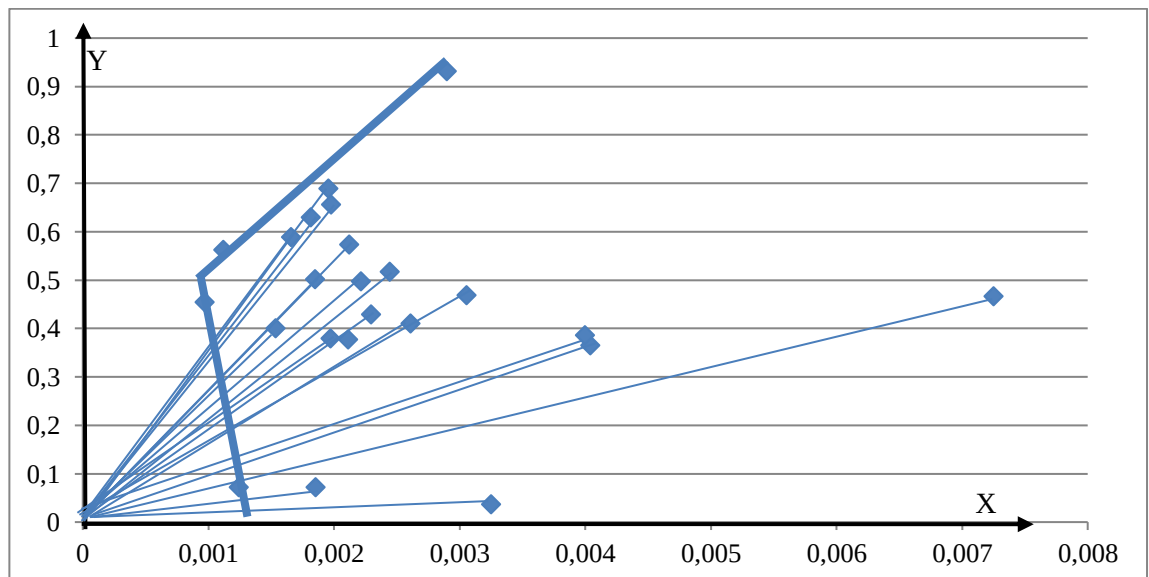

Рисунок 3.4 – Аналіз середовища функціонування сільських територіальних громад за моделі А)

Джерело: розраховано автором за даними [162]

Б) залежність результативної ознаки (Y) (видатки на утримання апарату управління) від впливу факторних чинників: фіскальної віддачі території громади (K) та офіційних трансфертів (X):

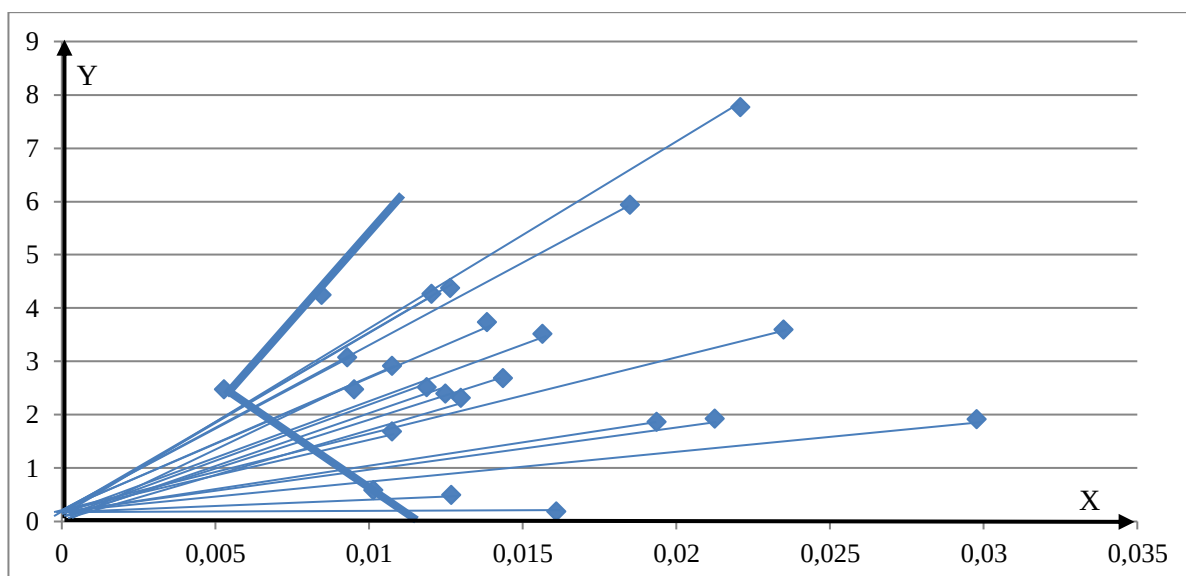

Рисунок 3.5. - Аналіз середовища функціонування сільських територіальних громад за моделі Б)

Джерело: розраховано автором за даними [162]

В) залежність результативної ознаки (Y) (загального фонду доходів) від впливу факторних чинників: фіскальної віддачі території громади (K) та місцевих податків і зборів (X):

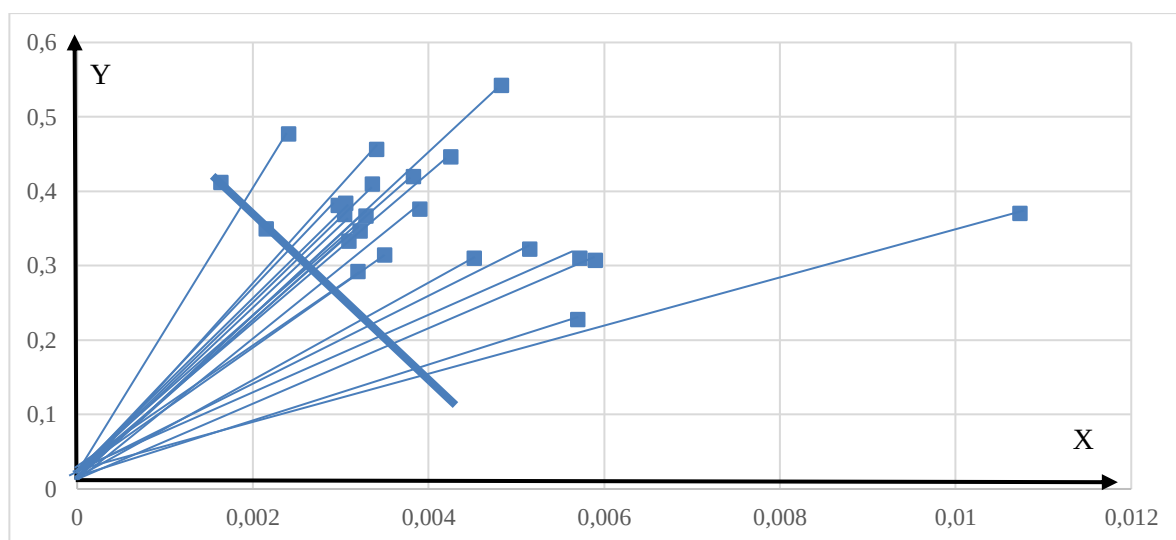

Рисунок 3.6. - Аналіз середовища функціонування сільських територіальних громад за моделі В)

Джерело: розраховано автором за даними [162]

Г) залежність результативної ознаки (Y) (загального фонду доходів) від впливу факторних чинників: кількості населення в сільських територіальних

громадах (K) та фінкальної віддачі території громади (X):

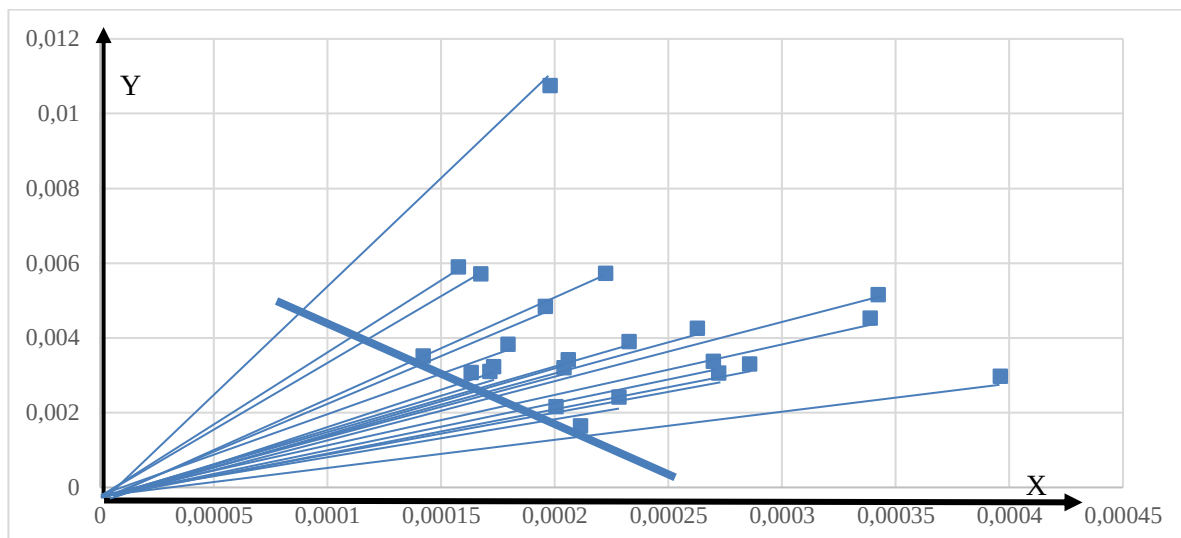

Рисунок 3.7 - Аналіз середовища функціонування сільських територіальних громад за моделі Г)

Джерело: розраховано автором за даними [162]

Виходячи із проведених досліджень аналізу середовища функціонування сільських територіальних громад на предмет визначення найбільш ефективних серед громад Вінницької області, дослідженням встановлено, що такими є Уланівська громада Хмільницького району, Джулинська громада Гайсинського району, Джулинська громада Жмеринського району, Якушинецька громада Вінницького району. Основними пріоритетами їх ефективної діяльності є розвиток підприємництва, зайнятість сільського населення, кращий розвиток соціальної інфраструктури, значна роль сільського господарства як основи місцевої економіки. Самодостатність сільських територіальних громад забезпечується високою часткою місцевих податків і зборів, власною діяльністю щодо створення необхідних соціально-економічних умов для задоволення потреб населення шляхом активізації внутрішніх резервів сільських територій.

Забезпечення відродження сільських територій вимагає комплексного підходу, що передбачає сприяння розвитку бізнесу на селі (і не лише аграрного), побудову сучасної дорожньої інфраструктури місцевого рівня, секторальну децентралізацію, підтримку індивідуального житлового будівництва,

розроблення дієвого механізму управління земельними ресурсами тощо.

Проведення фіскальної децентралізації як заходу зі зміцнення економічних відносин між центральним і нижчими рівнями влади має відповідати прийнятим принципам делегування владних повноважень у рамках трансформацій адміністративно-територіальних структур. З цією метою зазначене делегування на місцевий рівень повинне супроводжуватися впровадженням управлінської концепції фіскального простору сталого регіонального розвитку. Трансформації політики виживання України в стратегію розвитку, подальшому реформуванню регіональних владних структур у нашій державі сприятимуть зростання стійкого надходження податків і зборів, стабілізація господарських відносин на місцевому рівні на основі гарантій прав власності, конкуренції, регулювання природних монополій [32, с. 29].

Таким чином, на основі проведеного дослідження спробуємо сформувати базову модель сталого і збалансованого розвитку сільських територіальних громад, в основі якої складові, заходи як з боку держави так і з боку громад щодо їх забезпечення, індикатори підвищення ефективності громади, визначені поточні та стратегічні цілі. Стратегічною метою розвитку є конкурентоспроможність сільських територіальних громад та відродження села.

Стратегічні перспективи вдосконалення системи відтворення трудового потенціалу сільських територій полягають у впровадженні соціально-економічних програм розвитку кадрового потенціалу, розробленні концепцій професійного росту працівників та оптимальних механізмів добору, оцінки та мотивації персоналу; створенні і підтримці умов збереження і розвитку трудового потенціалу села; покращенні кількісно-якісних параметрів трудового потенціалу; регулюванні мобільності. Діяльність місцевих органів влади необхідно спрямувати з функціональної орієнтації на створення гнучких координуючих центрів, що самоорганізуються, для забезпечення ефективного використання інтелектуальних та фізичних можливостей трудових ресурсів села, реалізацію їх потенціалу та задоволення соціальних потреб.

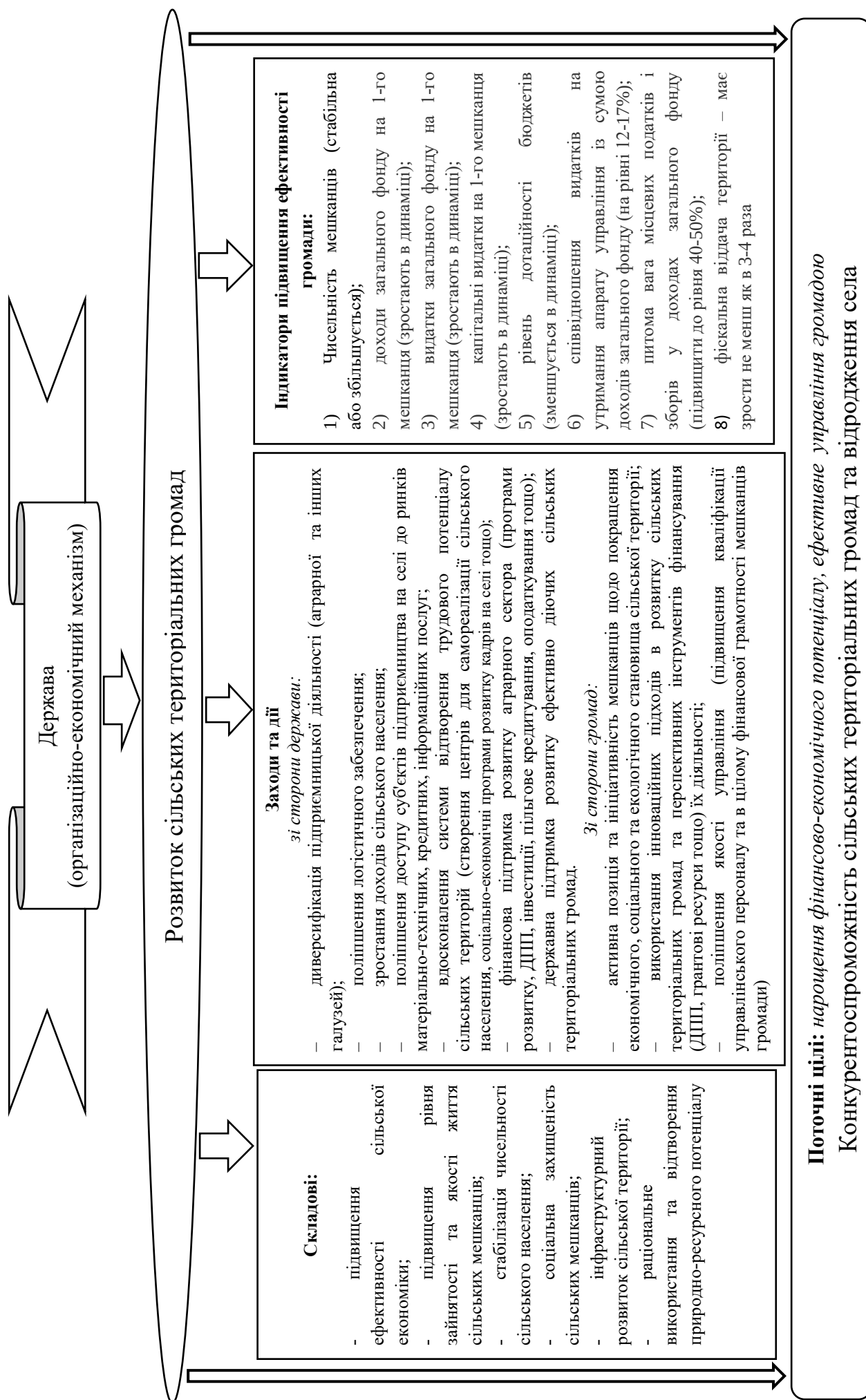

Рисунок 3.8 – Базова модель розвитку сільських територіальних громад в Україні

Джерело: сформовано автором

Саме ефективне управління сільською територіальною громадою всіма наявними природними, енергетичними, матеріальними, трудовими та іншими ресурсами сприятиме розвитку сільських територій.

Таке управління здійснюватиметься на принципах самостійності (організаційна й фінансова), відповідальності та контролю за умови їх ефективного їх використання.

Ефективний організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад є основою політики відродження сільської економіки із самодостатніми і фінансово незалежними громадами.

Отже, існуючі виклики реформи децентралізації для органів місцевого самоврядування потребують взаємодії та взаємозв'язку складових: влада – освіта – громада – бізнес для ефективного розвитку фінансово-спроможних і самодостатніх територіальних громад, що характеризуються специфічними особливостями, невикористаним потенціалом території, що за умови державної підтримки, дієвості організаційно-економічного механізму та розробленої ефективної стратегії розвитку сприятиме створенню комфортного простору проживання сільських мешканців.

3.3. Детермінанти зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад України

Глобалізація та євроінтеграційні процеси суттєво впливають на спосіб управління розвитком міст та територій країни. Впровадження концепції економічного зростання, що набуває швидкого поширення, стає важливим механізмом зміцнення національного потенціалу держави, регіонів та сільських територіальних громад з метою вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем.

Потужний фінансово-економічний потенціал забезпечить здатність сільської територіальної громади вирішувати нагальні питання розвитку сільських територій.

В умовах трансформаційних змін в економіці зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад та зміцнення інтеграційних процесів з ЄС пов'язане з використанням сучасних інноваційних підходів забезпечення ефективної діяльності громад.

Формування нової системи місцевого самоврядування в Україні передбачає необхідність вивчення світового досвіду таких реформ в розвинених країнах з метою врегулювання відносин між центральною та місцевою владою.

Більшість країн Європи пройшли етап реформування адміністративно-територіального устрою та формування ефективного фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад в умовах місцевого самоврядування. Згідно Світового Банку «Decentralization and local democracy in the world» [171] зазначено: держави ЄС мають дві ключові ознаки, які відрізняють їх від усіх інших геополітичних регіонів світу. По-перше, кожна частина території країн ЄС управляється органом місцевого самоврядування. По-друге, усі держави ЄС визнають дискретний набір фундаментальних принципів, на основі яких формується та розвивається місцеве самоврядування. Ці принципи відображені та закріплені в Європейській Хартії місцевого самоврядування, Європейській конвенції про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні, Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владою, Європейській Хартії міст, Європейській Хартії регіональних мов та мов меншин, Рамковій конвенції про захист національних меншин тощо [184].

Невеликі за територією держави ЄС (Болгарія, Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Словенія) характеризуються наявністю лише одного рівня місцевого самоврядування – муніципалітетів. Одинадцять країн ЄС (Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Португалія, Румунія, Словенія, Угорщина, Чехія, Швеція) мають дворівневу систему: регіони та муніципалітети. Шість держав-членів ЄС мають трьохрівневу систему: дві унітарні держави (Польща та Франція) та чотири федеральні держави (Бельгія, Італія, Іспанія та Німеччина). Для Великобританії характерна наявність і однорівневої, і

дворівневої структури місцевого самоврядування в залежності від особливостей розвитку сільських територій [171].

Натомість, для високоурбанізованих держав характерне масштабне об'єднання муніципалітетів, тому постало питання відновлення управління на рівні «*infra-community*», тобто всередині громади (Швеція, Великобританія). Це спонукає до включення до складу складових зростання фінансово-економічного потенціалу громади, соціальної складової (тобто, «*minor local entities*»). Цим напрямом на рівні місцевого самоврядування розвиваються такі країни, як Болгарія та Португалія, де функціонують доволі великі муніципалітети, опираючись на інфрамуніципальні установи. Зазначимо, що органи місцевого самоврядування в країнах ЄС наділяються повноваженнями у сфері планування та управління землями, культури та спорту, дошкільної та середньої освіти, утримання парків, доріг місцевого значення, водопостачання та водовідведення, громадського транспорту на території сільських громад. Основним джерелом доходу сільських громад в країнах ЄС є податкові надходження та міжбюджетні трансферти [169]. В країнах ЄС частка податкових надходжень в складі доходів бюджетів муніципалітетів коливається в межах 11,5-76,0% (додаток Н).

Основними податковими доходами сільських громад в європейських країнах є власні податкові надходження, зокрема місцеві податки та збори, на які, як і в Україні, органи місцевого самоврядування мають безпосередній вплив. Слід зауважити, що серед усіх видів податкових надходжень обсяги надходжень місцевих податків у країнах ЄС зростають найшвидше. У Франції та Великобританії обсяги цих надходжень зросли у 5 разів [188].

Тобто, в країнах-членах ЄС місцеві податки та збори є вагомим джерелом зростання фінансово-економічного потенціалу сільських громад.

Зазначимо, що регіональна політика країн-членів ЄС традиційно використовувала фінансові інструменти для зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад, які набувають різного значення для різних країн. Відносна важливість фінансових інструментів змінюється з

часом, які поділяються на п'ять великих груп [171]:

- засоби стримування розміщення нових сільських територіальних громад у перенаселених регіонах (густо заселені й перенаселені райони Франції);
- просторова організація економічної діяльності країни (механізм державного впливу на галузеві ринки шляхом розміщення суб'єктів агробізнесу на території сільських громад (державний сектор Італії);
- державне фінансове стимулювання сільських територіальних громад (дотації, кредитування, інвестування, субсидіювання тощо);
- створення інфраструктури на території сільських громад (механізми концесії у сфері транспорту, застосовані у скандинавських країнах);
- «м'які» засоби стимулювання соціально-економічного розвитку та зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад (створення прийняттого підприємницького середовища, підтримка інформаційних мереж, консалтингової діяльності, освіти, науково-дослідної та технічної діяльності).

Фінансові інструменти стимулювання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад існують майже в усіх країнах-членах ЄС. Такі фінансові інструменти, як інвестиційний грант, субсидіювання відсоткових ставок використовуються у Бельгії, Німеччині, Греції, Норвегії, Португалії, Великій Британії; податкові пільги – у Фінляндії, Франції, Греції, Італії; субсидії, пов'язані з використанням робочої сили, в Австрії, Бельгії, Франції, Ірландії, Швеції, Великій Британії; транскордонні пільги – у Фінляндії, Швеції з метою зацікавлення фірм розміщувати виробництво або інвестиції в проблемних регіонах [171].

Досить поширеним фінансовим інструментом реалізації регіональної політики щодо зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад в ЄС є інвестиційний грант – прямий фінансовий внесок ЄС на підтримку соціально-економічних проєктів в сільських територіях, які представляють інтереси ЄС або роблять свій внесок у реалізацію програми чи

політики ЄС. Розмір інвестиційного гранту залежить від цілей і бюджету фонду та варіює від декількох сотень до сотень тисяч євро [188]. Зауважимо, що використання фінансових інструментів стимулювання та розвитку сільських територіальних громад в регіональній системі країн-членів ЄС дещо відрізняється (табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Фінансові інструменти стимулювання та розвитку сільських територіальних громад в регіональній системі країн-членів Європейського Союзу

Країни-члени ЄС	Фінансові інструменти зростання фінансово-економічного потенціалу сільських громад							
	Основні дотації	Субсидії	Податкові пільги	Субсидії на працевлаштування	Транспортні пільги	Регіональні позики	Спеціальні фонди	Інвестиційні гранти
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Австралія	+	-	-	+	-	-	-	-
Бельгія	+	+	-	+	-	-	-	-
Великобританія	+	+	-	+	-	-	-	-
Греція	+	+	+	-	-	-	-	-
Данія	+	-	-	-	-	-	-	-
Ірландія	+	-	-	+	-	-	-	-
Іспанія	+	-	-	-	-	-	+	+
Італія	+	-	+	-	-	-	+	+
Люксембург	+	-	-	-	-	-	-	-
Нідерланди	+	-	-	-	-	-	-	-
Німеччина	+	+	+	-	-	+	+	+
Португалія	+	+	-	-	-	-	-	-
Фінляндія	+	-	+	-	+	-	-	-
Франція	+	-	+	+	-	-	-	-
Швеція	+	-	-	+	+	-	-	-

Джерело: складено автором за даними [169]

Трансфертний метод фінансового вирівнювання бюджетів сільських територіальних громад, інструментами якого є прямі гранти, непрямі (податкові розщеплення) трансферти, цільові та загальні трансферти є одноразовим та строковим, вимагає зустрічного фінансування або не передбачає жодних вимог. Тому, в країнах із високим рівнем децентралізації та широкою податковою автономією органів місцевого самоврядування цей метод майже не використовується (табл. 3.3).

У європейських країнах джерелом наповнення ресурсної бази бюджету сільських громад є податки, які становлять понад 70% від загального обсягу надходжень, зокрема за рахунок дії механізмів майнового оподаткування. Так, питома вага податку на майно в податкових надходженнях бюджету сільських громад Великобританії становить від 99%, у Франції та Іспанії – до 30-40%. Потужний потенціал має прибутковий податок (як індивідуальний, так і корпоративний). В Німеччині джерелом доходів бюджету сільських громад є відрахування ПДВ. Питома вага неподаткових надходжень коливається в середньому від 10% до 30%. Так, у Бельгії вона дещо перевищує 30%, у США – 27%, Швеції – 15%, Австрії та Великобританії – 14% [169].

Таблиця 3.3.

Трансфертне фінансування бюджетів сільських територіальних громад (світовий досвід)

Країна-учасник ОЕСР	Тип трансфертів	Форма вирівнювання	Залежність від трансфертів	Частка трансфертів у доходах бюджеті сільських громад
1	2	3	4	5
Польща	Цільові (нецільові)	Вертикальна	Висока	49,3
Норвегія	Цільові	Горизонтальна	Середня	44,2
Португалія	Нецільові	Вертикальна	Низька	28,1
Великобританія	Цільові	Вертикальна	Висока	68,6
Швеція	Цільові	Горизонтальна	Низька	28,7
Данія	Цільові	Вертикальна	Висока	58,2
Фінляндія	Цільові	Вертикальна	Низька	30,3

Продовження табл. 3.3.

1	2	3	4	5
Німеччина	Цільові (нецільові)	Вертикальна	Середня	36,1
Австрія	Цільові	Вертикальна	Висока	61,9
Швейцарія	Цільові	Вертикальна	Низька	11,2
Італія	Цільові	Вертикальна	Середня	39,3
Іспанія	Цільові	Вертикальна	Висока	56,4
Канада	Цільові	Вертикальна	Висока	47,3

Джерело: складено авторами за даними [169]

Що ж стосується реалій розвитку сільських територіальних громад в Україні на перспективу, прогнози виглядають менш оптимістичними, враховуючи сучасний кризовий стан економіки держави, пов'язаний із наслідками повномасштабної війни росії проти України.

Оцінити ефективність використання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад можна, скориставшись даними приведеними в додатку Н, що проводиться за основною його бюджетною складовою [185].

Критерієм, який дозволяє визначити рівень достатності бюджетного потенціалу сільських територіальних громад та їх відповідності щодо фінансової спроможності в регіональній системі країни є порівняння власних доходів та видатків в бюджеті на одного мешканця сільської території.

Починаючи з 2018 р. в Україні намітилась тенденція зростання суми податкових надходжень до бюджетів сільських територіальних громад (складало 3,28 млрд. дол. США). В 2020 р. по відношенню до 2016 р. їх розмір збільшився 1,7 раза, проте це суттєво не позначилось на їх частці в структурі бюджетів (додаток О, рис.2).

Структура доходів в бюджеті сільських територіальних громад в середньому на один регіон в Україні за 2016-2020 рр. зазнала певних змін (додаток О, рис. 3).

Так, в 2020 р. на два регіони України (Вінницький та Київський регіони), припадало 1/3 сукупних власних доходів в бюджетах сільських громад в цілому

по країні, що свідчить про значну економічну диференціацію в децентралізованих регіонах. Найбільшими їх обсяг в розрахунку на одну мешканця є у Вінницькому (5,54 тис. дол. США) та Київському (5,34 тис. дол. США) регіонах України (додаток О, рис. 4). Окрім перелічених, до регіонів з високими обсягами власних доходів на одного мешканця сільських громад відносяться Запорізький, Дніпропетровський, Одеський, Харківський та Львівський регіони.

Визнаючи недостатність власних фінансових ресурсів сільських бюджетів для забезпечення інтересів та потреб громади та фінансових можливостей для перспективного розвитку сільських територій, доцільним є використання інноваційних інструментів в управлінні діяльністю сільських територіальних громад. Важливим напрямком у пошуку таких можливостей є використання державно-приватного партнерства для вирішення нагальних потреб розвитку сільських територій.

Пропонуємо використання державно-приватного партнерства як фінансового інструменту в системі місцевого самоврядування, що сприятиме задоволенню потреб територіальних громад через залучення додаткових фінансових ресурсів для розвитку інфраструктурних об'єктів.

Як вже згадувалось в 1 розділі кваліфікаційної роботи, державно-приватне партнерство передбачає співробітництво на постійній основі між органами місцевої влади, підприємствами приватного сектору та іншими учасниками, що генерує мобілізацію фінансових ресурсів, передбачає розподіл видатків, ризиків та прибутків між ними. Використання такого інструменту дає змогу органам місцевого самоврядування забезпечувати потреби економічного розвитку сільських територій за інвестиційні кошти та одночасно здійснювати контроль за об'єктами інфраструктури.

Враховуючи результати проведеного соціологічного дослідження, яке виявило комплекс невирішених досі проблем розвитку територій в сільській місцевості, зокрема:

- значно низька питома вага респондентів (36,4%) вказала на наявність

робочих місць в населеному пункту;

- левова частка респондентів (70,1%) не бачать можливості для самореалізації на території проживання;
- на відсутність інвестицій в розвиток громади вказали більше 50% опитаних;
- пріоритетними завданнями для розвитку громади, на думку опитаних, є зменшення рівня безробіття (56,5%) та благоустрій населеного пункту (20,6%);
- низька якість доріг в самому населеному пункті (найвищу оцінку якості доріг вказали лише 27,9% сільського населення), то вважаємо на необхідність використання такого інструменту як ДПП в таких сферах: «виробництво-переробка-реалізація» (через створення переробних підприємств в сільській місцевості, кооперативів тощо) та будівництво об'єктів інфраструктури села (автошляхи, амбулаторії, медпункти, дитячі садки, спортивні комплекси, сфера надання послуг тощо). Основні напрямки і переваги використання фінансових інструментів розвитку сільських територіальних громад наведені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

**Основні переваги використання фінансових інструментів розвитку
сільських територіальних громад**

Фінансові інструменти	Напрями використання інструментів	Партнери	Переваги використання для громад
1	2	3	4
Державно-приватне партнерство	Інфраструктура переробки с.-г. продукції Автошляхи Соціальна інфраструктура	Державні органи (органи місцевого самоврядування) Асоціація фермерів та землевласників України Приватні підприємства Фермерські господарства Лабораторії Фінансові установи Переробні підприємства тощо	Покращення логістики (зменшення втрат товаровиробників) та підвищення мобільності транспортування продукції від виробника; залучення інвестицій у розвиток сільської території; покращення привабливості території для проживання; зменшення рівня міграції сільського населення із села; зменшення безробіття; наповнення бюджету

Продовження табл. 3.4.

1	2	3	4
Грантові інструменти фінансування (ендаумент та краудфандинг)	Фінансування конкретних проєктів Цільова благодійна допомога через використання пасивних доходів	Міжнародні донорські організації Уряди країн Державні установи Комерційні структури Громадські некомерційні організації Приватні благодійні фонди або організації Банківські і небанківські установи	Отримання безповоротної фінансової допомоги на конкретні цілі; є незалежним від політики довгостроковим капіталом розвитку громад; є гнучким інноваційним інструментом розвитку громад

Джерело: сформовано автором

Використання такого партнерства дасть можливість збільшувати кількість підприємницьких структур на селі, а отже зростання кількості робочих місць, що, в свою чергу, сприятиме зниженню рівня безробіття, скороченню темпів обезлюднення територій, забезпеченню самореалізації населення, призупинення міграції сільського населення із села до селищ і міст.

На нашу думку, використання грантів є ще одним важливим інструментом підтримки економічного розвитку сільських територіальних громад.

Ось тут ще раз наголошуємо на важливому чиннику розвитку сільських територіальних громад, який має вплив на досягнення ефекту управлінської діяльності – ініціативність та освіченість, бажання самореалізовуватись, впроваджувати інновації з метою вирішення існуючих проблем економічного, соціального чи екологічного характеру на основі ефективно розроблених професіоналами проєктів.

Адже для отримання такої фінансової підтримки громадам слід заповнювати заявки на інтернет ресурсах відповідних міжнародних донорських організацій, які на конкурсній основі відберуть найбільш привабливі проєкти.

Особливістю грантових коштів є те, що в Україні, де обмежений доступ до

інших джерел фінансування, саме вони часто мають вирішальне значення для фінансування потреб місцевого розвитку.

Особливістю ендавменту є сума коштів або інших ліквідних активів, яка вноситься благодійником у банківську або небанківську фінансову установу, завдяки чому територіальна громада як набувач благодійної допомоги отримує право на використання пасивних доходів, що виникають внаслідок користування такими коштами (активами) такими установами без права на витрачання основної суми ендавменту.

Краудфандинг передбачає добровільну співпрацю учасників людей щодо колективного фінансування певного проєкту або ідеї, кошти на які збираються зазвичай на спеціальних інтернет платформах. В перспективі громади можуть спробувати залучати кошти на реалізацію своїх невеликих проєктів, зокрема, купівлю шкільного транспорту, будівництво доріг, споруд, спортмайданчиків тощо.

Вивчивши світовий досвід, можна стверджувати, що цікавим прикладом для України може бути використання таких детермінантів зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад та вмотивованості мешканців як фінансове стимулювання сільських територіальних громад, що здійснюватиметься державою у вигляді дотацій, пільгового кредитування, інвестування, субсидіювання і саме тих, які демонструватимуть результативні показники економічного розвитку сільських територій як основа конкурентоспроможності їх на місцевому рівні.

Крім того, залишається актуальним на державному рівні сфокусуватись на створенні сприятливого підприємницького середовища і мотивації до здійснення підприємницької діяльності саме в сільській місцевості з використанням стимулюючих фінансових інструментів (податкові пільги, бюджетні кредити, страхування тощо) для розвитку бізнесу на селі як основа відродження села і підвищення якості життя.

Отже, комплексне використання фінансових інструментів і важелів організаційно-економічного механізму сприятиме зростанню фінансово-

економічного потенціалу сільських територіальних громад і розвитку сільських територій, що є стратегічною ціллю держави в контексті регіональної політики економічного зростання.

Висновки до розділу 3

Виявлені в процесі дослідження проблеми реалізації реформи децентралізації дозволили виокремити основні підходи державного регулювання реформи в контексті розвитку сільських територіальних громад. Наведені інструменти державного регулювання забезпечують виконання органами місцевого самоврядування власних та делегованих повноважень, зокрема у співпраці з приватним бізнесом на засадах партнерства, у самостійному встановленні місцевих податків і зборів, у організації муніципальних позик та спеціальних фондів для фінансування окремих проєктів за добровільною участю членів громади, у оптимізації витрат на заходи щодо енергозбереження та підвищення енергоефективності, у створенні умов для працевлаштування мешканців громади та у створенні інститутів місцевого розвитку.

Підвищення ефективності організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад вбачаємо через заходи і дії не лише з боку держави, а й з боку сільських територіальних громад. Серед основних напрямків розвитку сільських територіальних громад (диверсифікація сільської економіки, активізація підприємницької діяльності інших несільськогосподарських галузей в межах громади, співпраця з іншими громадами, органами місцевого самоврядування, бізнесом та іншими учасниками у вирішенні питань місцевого значення шляхом використання інноваційних інструментів) вагоме місце відводимо формуванню економічно обґрунтованої власної стратегії розвитку громади, розробкою якої пропонуємо займатися Центру розвитку територіальних громад та сільських територій. Завдяки фаховості і компетентності персоналу, він здійснюватиме розробку стратегій розвитку громад, підготовку інвестиційних проєктів на основі наявних

об'єктивних даних щодо соціально-економічного стану територіальних громад і територій з використанням наукових підходів до оцінки невикористаного потенціалу сільської території та задіяння інструментів моделювання соціально-економічних процесів.

Необхідність у його створенні пов'язуємо із некомпетентним управлінням на рівні об'єднаних територіальних громад, зокрема, відсутності стратегічного бачення можливостей реформи децентралізації щодо розвитку саме сільських громад, забезпечення зростання їх фінансово-економічного потенціалу та конкурентоспроможності, що є основою відродження села, а отже призупинення міграції сільського населення та знелюднення сільських територій, зниження якості життя сільського населення.

Важливим етапом розробки стратегії розвитку сільських територіальних громад, що здійснюватиметься запропонованим Центром розвитку окремих громад та сільських територій, є контроль ефективності результатів застосованих заходів в процесі реалізації реформи на основі визначених індикаторів розвитку.

Через складність забезпечувати фінансову спроможність та самодостатність на рівні інших, сільським територіальним громадам в своїй діяльності слід використовувати інноваційні підходи до розвитку сільських територій та дієві фінансові інструменти (ДПП, грантові інструменти тощо) зростання їх фінансово-економічного потенціалу, що дасть можливість забезпечувати покращення умов проживання на сільських територіях.

В основі концепції розвитку сільських територіальних громад в Україні: врегулювання процесу бюджетування та узгодженості планування місцевих бюджетів із стратегічними цілями розвитку громад; законодавчого обґрунтування вимог до фінансового забезпечення реалізації стратегії та програмних документів розвитку громади; посилення зв'язку мети стратегії з кінцевими результативними показниками її реалізації та контроль за цим процесом; зобов'язання службовців органів місцевого самоврядування та управлінського персоналу територіальних громад до проходження підвищення

кваліфікації та оновлення знань і умінь в системі місцевого самоврядування.

Основними детермінантами зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад як фінансове стимулювання сільських територіальних громад, що здійснюватиметься державою у вигляді дотацій, пільгового кредитування, інвестування, субсидіювання і саме тих, які демонструватимуть результативні показники економічного розвитку сільських територій тим самим забезпечуватиметься вмотивованість і активізація сільського населення за ознакою інклюзивності до питань життєдіяльності та розвитку громади та відродження села.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 3

164. Богуш Л. Г. Соціальна інфраструктура об'єднаних громад України: підходи до розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 172-183.
165. Бондаренко В.М., Бондаренко О.В. Ефективне використання сільськогосподарських земель як фактор забезпечення сталого розвитку сільських територій. *Агросвіт*. 2020. № 13-14. С. 13-17.
166. Vdovenko Larysa O., Martseniuk Olena V., Ruda Oksana L., Titov Denys V., Karyna S. Kholiavitska. Determinants of the growth of the financial-economic potential of rural territorial communities of Ukraine. *International Journal of Agricultural Extension*. Special Issue (02) 2021. 119-139. DOI: 10.33687/ijae.009.00.3969119. Available Online at EScience Press Journals International Journal of Agricultural Extension ISSN: 2311-6110 (Online), 2311-8547 (Print). URL: <http://www.esciencepress.net/IJAE>
167. Гадзало Я.М., Жук В.М., Могилова М.М., Шпикуляк О.Г. та ін. Наукові основи і стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій України; за ред. Я.М. Гадзала. К.: ННЦ «ІАЕ», 2019. 40 с.
168. Гончарук В., Томашук І.В. Державне регулювання розвитку ресурсного потенціалу сільських територій: загальні аспекти. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 4. С. 19-29.
169. Chala, N. (2020). Decentralisation and Local Self-government in Eastern Partnership countries. *Brussels: Eastern Partnership Civil Society Forum*. URL: <https://eap-csf.eu/wp-content/uploads/Decentralisation-and-Local-Self-government-in-Eastern-Partnership-Countries.pdf>.
170. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь. Авт.: Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін. Національний інститут стратегічних досліджень. К.: 2019. 115 с.
171. Decentralization and Local Democracy in the World. First Global Report by United Cities and Local Governments (2008). URL: <https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/978-0-8213-7734-5>.

172. Дурман М.О. Державна фінансова підтримка громад як інструмент стимулювання місцевого розвитку (на прикладі державного бюджету на 2021 рік). *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2021. Випуск 21. С. 35-39.
173. Єфименко Т. І., Гасанов С. С. Фіскальна безпека і децентралізація в умовах глобальних викликів і загроз. *Фінанси України*. 2020. № 9. С. 29.
174. Каменична А.М. Неврегульовані питання фінансового забезпечення аграрного сектору економіки держави. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 104.
175. Концепції сільського розвитку до 2030 року (проект) URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a707d9ff-0c4b-4b8b-8d84-3f9a994ee729&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkraini-proSkhvalenniaKontseptsiiSil'skogoRozvitkuDo2030-Roku->
176. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Теоретико-методологічні засади розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 31-37.
177. Малік М.Й., Швець А.А. Роль підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції у розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2021. № 7. С. 50.
178. Малік М.Й., Забуранна Л.В. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації влади. *Економіка АПК*. 2017. № 7. С. 5.
179. Показники виконання місцевих бюджетів ОТГ Вінницької області. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/786/%D0%92%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F.pdf>
180. Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%d0%bf#text>
181. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: *монографія*. НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. Серія “Проблеми регіонального розвитку”. Львів. 2012. 216 с.
182. Рябоконт В.П. Децентралізація – путь к развитию сельских

територій в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 1. С. 6.

183. Саблук А.И. Вызовы и возможные пути решения проблем трудовой миграции сельского населения. *Економіка АПК*. 2021. № 3. С. 111.

184. Skica, Tomasz; Bem, Agnieszka; Żygadło, Karolina (2013): The role of local government in the process of entrepreneurship development. *e-Finanse: Financial Internet Quarterly*, ISSN 1734-039X, University of Information Technology and Management, Rzeszów, Vol. 9, Iss. 4, pp. 1-24.

185. Strategic priorities and objectives of the tax reform in Ukraine (2018). URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/podatкова_ref-21822.pdf

186. Терещенко В.К. та ін. Довідник для сільського та селищного голови Всеукр. асоц. сіл. та селищ. рад, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ. 2014. 526 с.

187. Термоса І.О. Сутність сталого розвитку та його особливості в контексті сільських територій. *Причорноморські економічні студії*. Випуск 19. 2017. С. 33-37.

188. Taxations and Customs. European Commissions. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs.

189. Тітов Д.В. Реформа децентралізації в Україні: досягнення та проблеми подальшої реалізації. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2022. № 1 (57). С. 74-80.

190. Trusova, N.V., Synchak, V.P., Borovik, L.V., Kostornoi, S.V., Chkan, I.A., Forkun, I.V. (2020). Fiscal policy in a decentralized space of the financial system of Ukraine. *International Journal of Criminology and Sociology*, 9, 2891-2904; Ukrainian Institute for the Future. URL: <https://uifuture.org>

191. Farrell M.J. The measurement of productive efficiency. *J. of the Royal Statist. Society*. 1957. Vol. 120. No 3. P. 253-290. URL: <https://www.jstor.org/stable/2343100>

192. Шпикуляк О.Г., Алексєєва О.В. Розвиток фермерських господарств в організаційно-економічному забезпеченні зайнятості населення. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 95-107.

193. Шпикуляк О. Г., Ігнатенко М. М., Швець А. А. Концептуальні оцінки реалізації засад інклюзивного розвитку сільських територій за участі агрохолдингових інтегрованих формувань. *Економіка АПК*. 2021. № 3. С. 97-111.

ВИСНОВКИ

1. В основі проведеної реформи децентралізації – створення сприятливого середовища функціонування фінансово незалежних і самодостатніх територіальних громад через розширення повноважень та можливостей щодо прийняття ними самостійних рішень по використанню бюджетних коштів, соціально-економічному розвитку сільських територій та диверсифікації напрямків діяльності громади.

Уточнено економічний зміст поняття «територіальна громада», під якою слід розуміти сукупність місцевих жителів, що проживають в межах села, селища чи міста, об'єднані єдиною метою відповідно до пріоритетних інтересів та визначених потреб на основі інклюзивності сприяти розвитку території, використовуючи і нарощуючи її економічний потенціал завдяки місцевому самоврядуванню як праву на самостійне вирішення проблемних питань місцевого значення.

2. Визначені суттєві відмінності між територіальними громадами села, селища та міста, що не на користь функціонуванню сільських територіальних громад, окреслили невирішені проблеми територіального, інфраструктурного та економічного їх розвитку в контексті проведеної реформи децентралізації, разом з тим, виділені переваги сільської території є мотивом для держави щодо запровадження заходів вдосконалення існуючого організаційно-економічного механізму. Обґрунтовано, що сільська територіальна громада є рушійною основою певної сільської території, в межах якої вона функціонує, використовуючи наявний економічний потенціал, сприяє її розвитку, тим самим визначає і формує високу якість життя сільських мешканців. Нині актуальним є зміна мислення сільських мешканців щодо нових підходів розвитку територій на основі самостійної ініціативи та відповідальності за результати діяльності. Децентралізаційні зміни сприяють активізації самоврядування сільських територіальних громад, мешканці яких мають бути вмотивованими й зацікавленими у зростанні

сільської економіки та забезпеченню власних потреб громади. Цілеспрямована позитивна зміна важливих чинників розвитку сільських територіальних громад і сільських територій відбудеться завдяки зваженій державній політиці із дієвим організаційно-економічним механізмом впливу та усуненням негативних тенденцій внутрішнього характеру (пасивне ставлення сільських мешканців до розвитку території; недовіра селян до державних та місцевих органів влади), що також стримують їх ефективний розвиток.

3. Під організаційно-економічним механізмом розвитку сільських територіальних громад розуміємо сукупність інструментів організаційного та економічного спрямування, за допомогою яких органи державної влади та місцевого самоврядування забезпечують регулювання цих процесів (через застосування організаційно-економічних важелів, стимулів, інструментів тощо) та здійснюють фінансування заходів по забезпеченню формування фінансово спроможних громад. Складові організаційно-економічного механізму сприймаємо взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними один одного, що матиме більший ефект від їх використання в діяльності громад. При формуванні організаційно-економічного механізму державою мають бути враховані потреби та інтереси сільських територіальних громад, а також специфіка галузей, підприємства яких функціонують на сільських територіях. Доповнені основні функції організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад (сприяння продовольчій, економічній, екологічній, соціальній та національній безпеці держави; інноваційність розвитку громад та її сприйняття сільськими мешканцями), забезпечують розширення вектору його позитивного впливу на ефективний розвиток громад та реальне відродження села і сільських територій.

4. Здійснений аналіз сучасних тенденцій в контексті реалізації та впровадження реформи децентралізації в Україні засвідчив її вплив на структуру формування місцевих бюджетів, підвищення якості життя мешканців об'єднаних територіальних громад, на розвиток різних форм співпраці, що створює додаткову відповідальність для державних і місцевих

органів влади в разі застосування дієвого організаційно-економічного механізму.

Виявлені кореляційно-регресійні залежності між факторними (розмір середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві, кількість підприємств в сільському господарстві, лісовому і рибному господарстві, доходи місцевих бюджетів) та результативними ознаками (податкові надходження місцевих бюджетів, поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища), дали підстави зробити висновки щодо тісноти зв'язку між ними. Тому розвиток сільських територіальних громад і сільських територій та зростання доходів місцевих бюджетів через наповнення податковими надходження пов'язуємо, перш за все, з державною підтримкою галузі сільського господарства, із диверсифікацією форм підприємництва на селі, яке розглядаємо як фундамент розвитку і відродження села через зменшення безробіття серед сільського населення, зниження темпів міграції та запобігання обезлюдненню територій та як джерело фінансування розвитку інфраструктури територій.

5. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад розглядаємо як основу досягнення соціально-економічного розвитку та модернізації інфраструктури сільських територій, що можливо при налагодженому механізмі наповнення дохідної частини бюджетів. Встановлено, що з початку реформи фінансової децентралізації доходи місцевих бюджетів мають стрімку динаміку зростання, однак, не всі громади спроможні динамічно розвиватися. Як показали дослідження, найбільш самодостатніми і незалежними виглядають сільські територіальні громади з найменшою кількістю населення та вищою часткою в структурі доходів місцевих податків і зборів. Розробка програм та стратегій розвитку сільських територіальних громад має опиратися на реальні показники та можливості зростання фінансово-економічного потенціалу, враховуючи специфіку території та невикористані можливості.

6. Ефективність розвитку сільських територіальних громад й

забезпечення нарощення їх фінансово-економічного потенціалу можлива за вмілого управління доходами та видатками бюджетів. Місцеві податки і збори слугують індикаторами ефективності управління фінансами територіальних громад. Показник фіскальної віддачі територій (алгоритм розрахунку якого є співвідношення надходжень загального фонду громади до площі території громади) вважаємо критерієм оцінки ефективності управління виконанням бюджетів, постійний моніторинг якого сприятиме визначенню фіскальної прибутковості громади і прийняттю зважених управлінських рішень щодо її стратегічного розвитку на перспективу.

Результати проведеного соціологічного дослідження виокремили стримуючі фактори розвитку сільських територіальних громад, а доповнені нами ризики і загрози (низька кваліфікація управлінських кадрів, що формують стратегію розвитку громади та відсутність контролю за результативністю реалізації стратегії розвитку громади, пасивність і низька ініціативність сільських мешканців до проведення реформи) спонукають до вирішення існуючих проблем в процесі подальшої реалізації реформи децентралізації.

7. Суттєвий вплив на розвиток сільських територіальних громад і сільських територій покладаємо на зовнішнє середовище та вдосконалення державою організаційно-економічного механізму. Ключовими заходами державного регулювання реформи децентралізації в контексті розвитку сільських територіальних громад, окрім законодавчого забезпечення є державна фінансова підтримка підприємництва в сільській місцевості, розвиток соціальної інфраструктури та сфери надання послуг сільським мешканцям, підвищення рівня фінансової грамотності та в цілому обізнаності населення з питань децентралізації влади, фінансових можливостей залучення інвестицій на розвиток територій тощо. Підвищення ефективності організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад вбачаємо через врахування заходів і дій не лише зі сторони держави, а й зі сторони сільських територіальних громад. Серед основних напрямків

розвитку сільських територіальних громад вагоме місце відводимо формуванню економічно обґрунтованої власної стратегії розвитку громади, розробкою якої пропонуємо займатися Центру розвитку територіальних громад та сільських територій, який завдяки фаховості і компетентності персоналу здійснюватиме розробку стратегій розвитку громад, підготовку інвестиційних проєктів на основі наявних об'єктивних даних щодо соціально-економічного стану територіальних громад з використанням наукових підходів до оцінки невикористаного потенціалу сільської території та задіяння інструментів моделювання соціально-економічних процесів. Ефект від діяльності даного Центру та використання його послуг забезпечується економічними інтересами всіх суб'єктів: громад та його мешканців, органів місцевого самоврядування та держави.

8. На основі використання порівняльного аналізу середовища функціонування (модель М. Дж. Фарелла) здійснено оцінку найбільш ефективних у Вінницькій області сільських громад, що дало можливість сформулювати базову модель сталого і збалансованого розвитку сільських територіальних громад, в основі якої складові, заходи як зі сторони держави так і зі сторони громад щодо їх забезпечення, індикатори підвищення ефективності громади, визначені поточні та стратегічні цілі.

В основі стратегії розвитку сільських територіальних громад : врегулювання процесу бюджетування та узгодженості планування місцевих бюджетів із стратегічними цілями розвитку громад; посилення зв'язку мети стратегії розвитку з кінцевими результатами її реалізації та контроль за цим процесом; підвищення фінансової грамотності органів місцевого самоврядування та управлінського персоналу територіальних громад з питань реформи децентралізації. Ефективне управління сільською територіальною громадою через використання дієвого організаційно-економічного механізму є основою політики відродження сільської економіки із самодостатніми і фінансово незалежними громадами.

9. Обґрунтовано, що в умовах трансформаційних змін в економіці

зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад та зміцнення інтеграційних процесів з ЄС пов'язане з використанням сучасних інноваційних підходів забезпечення ефективної їх діяльності. Через складність забезпечувати фінансову спроможність та самодостатність на рівні інших громад, сільським територіальним громадам в своїй діяльності слід використовувати інноваційні підходи до розвитку сільських територій та дієві фінансові інструменти (ДПП, грантові інструменти тощо) зростання їх фінансово-економічного потенціалу, що дасть можливість вирішувати питання місцевого значення через залучення інвестиційних ресурсів з різних джерел.

Запропоновано використання таких детермінантів зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад як фінансове стимулювання сільських територіальних громад, що здійснюватиметься державою у вигляді дотацій, пільгового кредитування, інвестування, адресної допомоги, субсидіювання тих, які демонструватимуть результативні показники економічного розвитку сільських територій, тим самим забезпечуватиметься вмотивованість і активізація сільського населення за ознакою інклюзивності до питань життєдіяльності та розвитку громади та відродження села.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

за спеціальністю 051 Економіка

Тітова Дениса Васильовича

№ п/п	Назва	Назва видання та його вихідні відомості, що дозволяють ідентифікувати та відрізнити це видання від інших	Кількість друкованих сторінок/ др. арк.)	Співавтори
Статті у наукових фахових виданнях віднесених до міжнародних наукометричних баз				
1	Determinants of the growth of the financial-economic potential of rural territorial communities of Ukraine	<i>International Journal of Agricultural Extension</i> . 2021. Special Issue (02). DOI: 10.33687/ijae.009.00.3969 URL: https://esciencepress.net/journals/index.php/IJAE/article/view/3969/1964 (Scopus)	<u>P. 119-139</u> 1,65 (0,53)	Vdovenko L., Martseniuk O. Ruda O, Kholiavitska K.
Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз				
2	Стан та проблеми розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні	<i>Інфраструктура ринку</i> . 2019. Вип. 31. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/28.pdf	<u>C. 175-181</u> 0,64 (0,3)	Вдовенко Л.О.
3	Організаційно-економічного механізм розвитку сільських територіальних громад: проблеми та напрями вдосконалення	<i>Ефективна економіка</i> . 2021. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/202.pdf DOI: 10.32702/2307-2105-2021.9.200	0,6	-
4	Необхідність розвитку сільських територіальних громад в Україні	<i>Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка</i> . 2021. Вип. 9 URL: http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/187/184 DOI: 10.32851/2708-0366/2021.9.3	<u>C. 26-32</u> 0,59	-

5	Реформа децентралізації в Україні: досягнення та проблеми подальшої реалізації	<i>Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».</i> <i>Серія: «Економічні науки».</i> 2022. № 1 (57). URL: https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16439025764119.pdf DOI: 10.25313/2520-2294-2022-1-7870	С. 74-80 0,68	-
Монографії іноземною мовою у зарубіжних виданнях				
6	The decentralization reform in Ukraine is the basis for the financial independence of the territories and their development	<i>Economic development strategies: micro, macro and mesoeconomic levels: Scientific monograph. Part 1.</i> Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2021. 316 p. DOI: 10.30525/978-9934-26-191-6-16 URL: http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/31000.pdf	<u>P. 237-250</u> 1,05 (0,25)	Vdovenko L.
Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації				
7	Фінансова спроможність та забезпечення дохідності об'єднаних територіальних громад	<i>Polish journal of science.</i> 2020. № 26. Vol. 2. URL: https://www.poljs.com/wp-content/uploads/2020/04/POLISH-JOURNAL-OF-SCIENCE-%E2%84%9626-2020-VOL.-2.pdf	<u>C. 24-29</u> 0,52	-
8	Характеристика підприємництва та особливості його розвитку на сільських територіях	<i>The scientific heritage.</i> 2020. № 47. Vol. 7. URL: http://www.scientific-heritage.com/wp-content/uploads/2020/09/VOL-7-No-47-47-2020.pdf	<u>P. 53-56</u> 0,5	-
9	Formation of the revenue base of the budgets of the united territorial communities	<i>The scientific heritage.</i> 2020. Vol. 3. № 53 (53). URL: http://www.scientific-heritage.com/wp-content/uploads/2020/11/VOL-3-No-53-53-2020.pdf	<u>P. 27-35</u> 1 (0,5)	Vdovenko L.
10	Increasing the investment potential of rural united territorial	<i>Colloquium-journal.</i> 2021. № 14 (101). Vol. 5. URL: https://colloquium-journal.org/wp-	<u>P. 64-71</u> 1 (0,5)	Herasymchuk V.

	territorial communities	content/uploads/2022/05/Colloquium-journal-2021-101-5.pdf		
Інші видання (тези доповідей)				
11	Проблеми розвитку сільських територіальних громад	<i>Європейський вектор розвитку бухгалтерського обліку, фінансів та оподаткування в аграрному секторі економіки: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 100-річчю Національної академії аграрних наук України, 60-річчю наукової школи з бухгалтерського обліку ННЦ «Інститут аграрної економіки» та 25-річчю її експериментальної бази. 7 грудня 2018 р. Київ: ННЦ «ІАЕ». 2018.</i>	<u>С. 107-109</u> 0,15 (0,07)	Вдовенко Л.О.
12	Основні напрямки соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад в Україні	<i>Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції. 9 березня 2019 р. Полтава: ЦФЕНД. 2019. Ч. 1.</i>	<u>С. 42–43</u> 0,16	-
13	Стратегічні підходи до економічного розвитку об'єднаних територіальних громад	<i>Авіація, промисловість, суспільство: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. 14 травня 2020 р. Кременчук. 2020. Ч. 2.</i>	<u>С. 418-421</u> 0,18	-
14	Стан розвитку сільських територіальних громад у Вінницькій області	<i>Актуальні проблеми та перспективи розвитку України в галузі управління та адміністрування: ініціативи молоді: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції</i>	<u>С. 368-370</u> 0,11	Вдовенко Л.О.

		здобувачів вищої освіти і молодих учених. 22 жовтня 2021 р. Харків: ДБТУ. 2021.		
15	Державна фінансова підтримка розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні	<i>Фінансові аспекти розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць здобувачів вищої освіти і молодих учених.</i> 16 листопада 2021 р. Хмельницький: ХНУ. 2021.	С. <u>99-101</u> 0,23	Вдовенко Л.О.
16	Інструменти розвитку об'єднаних територіальних громад	<i>Фінансовий механізм сталого аграрного розвитку: сучасний стан та перспективи: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції.</i> 17 грудня 2021 р. Київ: ННЦ «ІАЕ». 2021.	С. <u>191-195</u> 0,18	

Всього за темою дисертаційної роботи «Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад в Україні» опубліковано 16 наукових праць загальним обсягом 9,24 умовн. друк. арк. (власний доробок автора 5,9 умовн. друк. арк.) у тому числі 1,65 умовн. друк. арк. у наукометричних базах Scopus; 2,51 умовн. друк. арк. у наукових фахових видання України, включених до міжнародних наукометричних баз; 1,05 умовн. друк. арк. у монографіях іноземною мовою у зарубіжних виданнях; 3,02 умовн. друк. арк. у наукових працях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації; 1,01 умовн. друк. арк. у інших виданнях.

Автор

Тітов Д.В.

Вчений секретар

Шпаковська Г.І.

2022 р.

Законодавче регулювання реформи децентралізації

Назва нормативного документа	Характеристика документа
Про засади державної регіональної політики: Закон України №156-VIII від 05.02.2015 р.) [62]	Визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України. Пріоритетами державної регіональної політики є: 1) стимулювання та підтримка місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей; 2) зменшення територіальної диференціації за індексом регіонального людського розвитку; 3) формування конкурентоспроможності регіонів шляхом розроблення та реалізації програм і проектів підвищення конкурентоспроможності територій; 4) стимулювання міжрегіональної інтеграції, інтеграції регіональних економічних, інформаційних, освітніх просторів у єдиний загальноукраїнський простір, подолання міжрегіонального відчуження; 5) визначення проблемних територій у регіонах та реалізація державних заходів щодо вирішення проблем; 6) створення ефективної системи охорони навколишнього природного середовища шляхом врахування екологічної складової у стратегіях регіонального розвитку, оцінювання, вирівнювання та зниження техногенно-екологічного навантаження на довкілля у регіонах; 7) запровадження дієвих інструментів державної підтримки міжрегіональної інтеграції, виконання міжрегіональних програм і проектів; 8) формування з урахуванням документів Ради Європи та Європейського Союзу нормативно-правової бази, необхідної для реалізації державної регіональної політики, визначеної цим Законом; 9) поліпшення матеріального, фінансового, інформаційного, кадрового та іншого ресурсного забезпечення розвитку регіонів, сприяння здійсненню повноважень органами місцевого самоврядування; 10) створення ефективних механізмів представництва інтересів регіонів на загальнонаціональному рівні і територіальних громад - на регіональному рівні
Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні № 333-2014-р, від 01.04.2014 р. [38]	Визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад. Проблеми передбачається розв'язати шляхом: - визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, здатних забезпечити доступність та належну якість публічних послуг, що надаються такими органами, а також необхідної для цього ресурсної бази; - створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень; - розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципом субсидіарності; - розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади; - запровадження механізму державного контролю за відповідністю Конституції та законам України рішень органів місцевого самоврядування та якістю надання населенню публічних послуг;

	- максимального залучення населення до прийняття управлінських рішень, сприяння розвитку форм прямого народовладдя; - удосконалення механізму координації діяльності місцевих органів виконавчої влади
Про співробітництво територіальних громад: Закон України №1508-VII від 17.06.2014 р. [69]	Визначено організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю. Визначено форми співробітництва: 1) делегування одному із суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів; 2) реалізації спільних проєктів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів; 3) спільного фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності - інфраструктурних об'єктів; 4) утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій - спільних інфраструктурних об'єктів; 5) утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень
Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 6 серпня 2014 р. [180]	Визначає цілі державної регіональної політики та основні завдання центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, спрямовані на досягнення зазначених цілей, а також передбачає узгодженість державної регіональної політики з іншими державними політиками, які спрямовані на територіальний розвиток. Основними цілями є: 1. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів полягає у створенні оптимальних умов для розкриття регіонами власного потенціалу та ефективного використання конкурентних переваг регіональної економіки. 2. Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток. 3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку передбачає створення бази для реалізації ефективної державної регіональної політики — механізму та інструменту державного управління регіональним розвитком, що сприятиме розв'язанню проблем регіонів, вимагає насамперед децентралізації державних повноважень шляхом їх передачі на місцевий рівень з одночасною передачею відповідних фінансових ресурсів, удосконалення процесів стратегічного планування та виконання поставлених завдань на всіх рівнях, запровадження ефективного механізму координації дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування під час реалізації галузевих пріоритетів і завдань на різних територіальних рівнях
Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII [63]	Регулює відносини, що виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, а також добровільного приєднання до об'єднаних територіальних громад. Основні умови добровільного об'єднання територіальних громад: 1. Добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється з дотриманням таких умов: 1) у складі об'єднаної територіальної громади не може існувати іншої територіальної громади, яка має свій представницький орган місцевого самоврядування; 2) територія об'єднаної територіальної громади має бути нерозривною, межі об'єднаної територіальної громади визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що об'єдналися; 3) об'єднана територіальна громада має бути розташована в межах території Автономної Республіки Крим, однієї області; 4) при прийнятті рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади; 5) якість та доступність публічних послуг, що надаються в об'єднаній територіальній громаді, не можуть бути нижчими, ніж до об'єднання;

	6) об'єднання територіальних громад здійснюється відповідно до перспективних планів формування територій громад Автономної Республіки Крим, області. 2. Адміністративним центром об'єднаної територіальної громади визначається населений пункт (село, селище, місто), що має розвинену інфраструктуру і, як правило, розташований найближче до географічного центру території об'єднаної територіальної громади та в якому розміщується представницький орган місцевого самоврядування об'єднаної територіальної громади. 3. Добровільне об'єднання територіальних громад не призводить до зміни статусу населених пунктів як сільської чи міської місцевості. 4. Найменування об'єднаної територіальної громади, як правило, є похідним від найменування населеного пункту (села, селища, міста), визначеного її адміністративним центром
Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України № 214 від 8 квітня 2015 р. [65]	Визначає порядок розроблення перспективного плану формування територій громад Автономної Республіки Крим, області та умови формування проектних спроможних територіальних громад. Формування спроможних територіальних громад здійснюється у такій послідовності: 1) визначення потенційних адміністративних центрів спроможних територіальних громад та зон їх доступності; 2) визначення переліку територіальних громад, що входять до складу спроможних територіальних громад; 3) проведення оцінки рівня спроможності. Оцінка рівня спроможності проводиться на основі критеріїв, що характеризують основні соціально-економічні показники, які впливають на розвиток відповідної спроможної територіальної громади (далі - критерії оцінки рівня спроможності). Критеріями оцінки рівня спроможності є: - чисельність населення, що постійно проживає на території спроможної територіальної громади; - чисельність учнів, що здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території спроможної територіальної громади; - площа території спроможної територіальної громади; - індекс податкоспроможності бюджету спроможної територіальної громади; - частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету спроможної територіальної громади. Оціночний рівень спроможності спроможних територіальних громад визначається на основі суми числових значень критеріїв оцінки рівня спроможності та становить: - низький рівень спроможності - від 1,5 до 2,1; - середній рівень спроможності - від 2,2 до 3,8; - високий рівень спроможності - від 3,9 до 5

Джерело: узагальнено автором на основі законодавства

Обсяг податкових надходжень до бюджетів 665 ОТГ, млн грн

Платежі до бюджету	Надходження		Відхилення +/-	Темпи приросту, %
	2019 р.	2020 р.		
Всього, із них:	12 873,1	20 865,3	7 992,2	162,1
Податок на доходи фізичних осіб	5 223,3	11 880,3	6 656,0	227,4
Акцизний податок	1 522,8	1 538,7	15,9	101,4
Місцеві податки і збори, із них:	5 614,4	6 656,0	1 087,1	118,6
Плата за землю	2 698,1	2 997,4	299,3	111,1
Єдиний податок	2 646,2	3 299,1	652,9	124,7
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	245,9	373,6	127,8	151,9

Джерело: розраховано на основі [21]

Наповнення місцевих бюджетів Вінницької області

Доходи	2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.	
	млн грн.	%	млн грн.	%	млн грн.	%	млн грн.	%	млн грн.	%	млн грн.	%	млн грн.	%
<i>Податкові надходження</i>	2584,4	83,1	3069,7	80,9	4722,6	83,6	6780,8	82,4	7972,7	85,5	9330,0	86,4	9778,6	88,9
у тому числі:														
- податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	1880,3	72,8	1811,0	58,9	2795	59,2	4097,7	60,4	5237,3	65,7	6242,7	66,9	6628,6	67,8
у т.ч.: податок та збір на доходи фізичних осіб	1874,2	99,7	1763,0	97,3	2716,1	97,2	4 028,9	98,3	5137,2	98,1	6100,2	97,7	6486,8	97,9
податок на прибуток підприємств	6,1	0,3	47,9	1,6	78,9	2,9	68,8	1,7	100,0	1,9	142,4	2,3	141,8	2,1
Податки на власність	18,4	0,7	27,9	0,9	23,2	0,5	0,01	0,00 01	0,01	0,00 01	0,01	0,00 01	-	-
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	376,4	14,6	36,5	1,2	40,8	0,9	41,9	0,6	53,1	0,7	60,6	0,6	58,1	0,6
у тому числі збір за спеціальне використання лісових ресурсів	13,9	3,7	18,7	51,2	19,5	47,8	18,0	42,9	24,6	46,3	27,3	45,0	28,3	48,7
- збір за спеціальне використання води	13,1	3,5	13,1	3,6	15,8	38,7	18,3	43,7	20,2	38,0	20,9	34,5	18,2	31,3
- плата за користування надрами	9,5	2,5	4,7	12,9	5,6	13,7	5,6	13,4	8,2	15,4	12,4	20,5	11,6	19,9
плата за землю	339,9	90,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- плата за використання інших природних ресурсів	0,0	-	0,0	-	0,0	-	-	-	-	-	-	-	0,1	-
Внутрішні податки на товари та послуги	-	-	236,3	7,7	380,7	8,1	435,0	6,4	462,0	5,8	460,6	4,9	519,9	5,3
Місцеві податки і збори, вкл. нараховані до 1 січня 2011 року	259,9	10,1	897,8	29,2	1374,5	29,1	1774,5	26,2	2110,9	26,5	2453,3	26,3	2497,5	25,5
Інші податки та збори	49,3	1,9	88,1	2,9	132,5	2,8	431,6	6,4	109,4	1,4	112,8	1,2	74,5	0,8
з них екологічний податок	41,6	84,4	88,1	100	132,5	100	168,4	39,0	107,9	98,6	112,7	99,9	74,5	100
<i>Неподаткові надходження</i>	470,8	15,1	608,9	2,3	836,2	14,8	1330,2	16,2	1196,5	12,8	1209,5	11,2	1044,6	9,5
у т.ч.: власні надходження бюджетних установ	422,5	89,7	501,1	82,3	648,3	77,5	1089,6	81,9	942,8	77,3	926,4	76,6	734,0	70,3
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	31,5	6,7	79,4	90,1	102,8	12,3	125,9	9,5	148,7	12,4	153,2	12,7	132,1	12,6

Доходи від операцій з капіталом	44,9	1,4	96,8	2,6	74,6	11,1	82,7	1,0	112,7	1,2	229,7	2,1	135,6	1,2
у т.ч.: надходження від продажу основного капіталу	6,8	15,1	11,8	12,2	7,8	1,2	10,6	12,8	18,8	16,7	55,8	24,3	22,6	16,7
надходження від продажу землі і нематеріальних активів	38,0	84,6	84,9	87,7	55,2	73,9	72,1	87,2	93,9	83,3	173,9	75,7	112,9	83,3
Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	-	-	1,4	1,4	11,7	1,9	9,7	11,7	13,9	12,3	1,5	0,7	4,9	3,6
Цільові фонди	11,1	0,4	15,1	0,4	18,0	0,3	31,3	0,3	42,7	0,3	33,1	0,3	29	0,1
Разом доходів	3111,3	100 / 35,4	3790 ,5	100 / 33,6	5651 ,4	100 / 39,5	8225,0	100/ 39,9	9324,6	100 /40,8	10802, 3	100 /49	1098 7,8	100/60, 9
Офіційні трансферти від органів державного управління	5440,6	64,6	7478 ,2	66,4	8653 ,0	60,5	12390, 0	60,1	13509, 2	59,2	11231, 3	50,9	7036 ,5	39,1
Всього доходів	8551,8	100	1126 8,7	100	1430 4,4	100	20615, 1	100	22833, 8	100	22033, 6	100	1802 4,3	100

Джерело: [146-150]

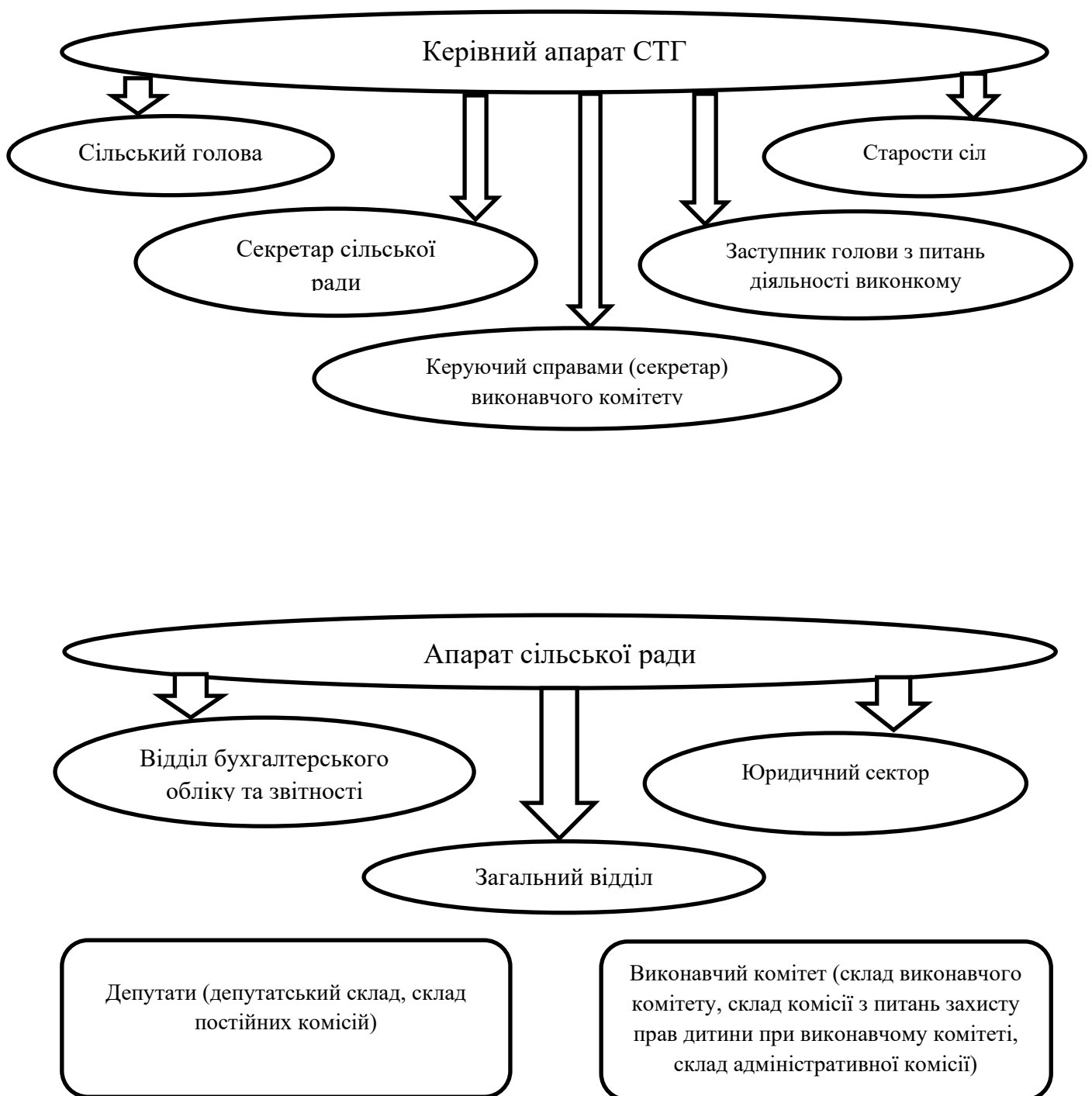

Рисунок. Типові схеми керівного апарату сільської територіальної громади

Порівняльний аналіз перспектив розвитку окремих сільських територіальних громад Вінницької області

Назва громади, її адміністративний центр	Кількість громад / населених пунктів	Інфраструктура ОТГ	Комунальні та інші підприємства	Найважливіші сектори економіки	Перспективи розвитку (згідно із стратегією розвитку громади)	
					Переваги території	Невикористаний економічний потенціал
Якушинецька, с. Якушинці (відстань до обласного центру – 9 км)	8 / 17	Освітні заклади - 11 одиниць (з них 5 шкіл-ліцеїв, 5 дошкільних навчальних закладів); 16 медичних закладів (з них 3 амбулаторії загальної практики сімейної медицини, інші – фельдшерські пункти); 5 закладів культури	Комунальні підприємства: «Інспекція з благоустрою»; "Центр надання соціальних послуг"; "Муніципальна інспекція з благоустрою"; «Публічна бібліотека Якушинецької сільської ради»; "Якушинецьке сільське комунально-експлуатаційне підприємство "Сількомсервіс". Сільськогосподарські підприємства: ТОВ «Вінагрогруп»; ПрАТ «Якушинецьке»; ТОВ «Вінагротрейдинг»; Всього на території громади: 826 суб'єктів малого та середнього підприємництва, в тому числі 698 фізичних осіб - підприємців.	Торгівля та сільське господарство. На території громади здійснюється виробництво: харчових продуктів (ковбасні цехи), тротуарної плитки (ТОВ «СЕНС ЛТД»), металевого профілю (ТОВ «Енергогарант»), спецодягу та обладнання для пожежогасіння («Пірена»), олії (ПП «Надія»).	<i>Корисні копалини.</i> На території Якушинецької ТГ розвідані родовища пісків. <i>Водні ресурси.</i> На території Якушинецької ТГ розташована значна кількість ставків. Крім того на території громади є запаси підземної питної та технічної води. <i>Лісові ресурси</i> на території громади займають площу розміром 5088 га. На території громади розташована база відпочинку «Березино», де можна активно провести вільний час на свіжому повітрі біля водойми та лісу.	1.Туристичний потенціал громади. Можливостями розвитку туризму та створення об'єктів відпочинку є: залишки трипільської культури біля села Майдан; Городище скіфського часу в с.Якушинці; закинуті шахти ядерних ракет (с.Якушинці) та залишки німецької військової бази часів Другої світової війни (с.Майдан); творча спадщина Степана Килимника, видатного історика, етнографа, фольклориста, уродженця с. Якушинці; лісові посадки в межах населених пунктів (Долина Хреста, парки відпочинку в с. Зарванці); значна кількість об'єктів водного фонду, сприятливих до створення баз відпочинку на воді, спортивного та промислового рибальства тощо; джерело М. Коцюбинського в с. Зарванці; місцеві фестивалі (Якушинецькі поколядини, Якушинецькі весноспіви) тощо.

Уланівська, с. Уланів (відстань до обласного центру - 76 км)	14/36	Освітні заклади - 8 шкіл І і ІІІ ступенів, 2 з яких включають дитячий садочок, 6 шкільних філій з яких 3 школи та 3 НВК, 8 закладів дошкільної освіти. Медичні заклади: 3 амбулаторії загальної практики сімейної медицини та 25 фельдшерських пункти. В громаді працює «Інклюзивно-ресурсний центр» та «Уланівський територіальний центр соціального обслуговування». Мережа закладів культури - 6 Будинків культури, 17 клубів та 20 бібліотек.	Комунальні підприємства: "Уланівблагоустрій"; "Уланівкомунсервіс"; «Уланівський територіальний центр соціального обслуговування»; «Інклюзивно- ресурсний центр». Всього на території громади : 145 підприємств – юридичних осіб, 459 – фізичних осіб- підприємців.	Сільське господарство (галузь садівництва). 115 сільськогосподарських підприємств (ТОВ «Хмільницьке, ТОВ «Поділля агроінвест», ПРАТ «Зернопродукт МХП» та інші)	Територія Уланівської громади міститься в межах Дніпровського Буровугільного басейну. Поблизу Уланова розташовані родовища мінеральних радонових вод. Територія громади багата родючими чорноземами. <i>Корисні копалини.</i> На території громади наявні: торф, граніт, глина, суглинок.	1. Використання можливостей території щодо видобування наявних корисних копалин та створення лікувального комплексу з використанням родовищ мінеральних радонових вод
Кунківська, с. Кунка (відстань до обласного центру – 80 км)	4/11	Освітні заклади - 5, з них 3 школи І-ІІІ ст. і 2 школи - І- ІІ ст. та 3 дошкільних навчальних заклади; 4 будинки культури, 4 клуби, 6 бібліотек. Медичні заклади -1 лікарська амбулаторія, 5 фельдшерсько-акушерських пункти, 2 фельдшерських пункти.	ТОВ «ПК «Зоря Поділля»; СФК «Мрія»; ТОВ «Кузьминецьке»; ВРТП «Укргазсервіс»; ДК «Укртрансгаз» НАК «Нафтогаз Україна»; ПРАТ «Миронівський хлібопродукт»; ФГ «Кунківське». Всього на території громади: 45 фізичних осіб підприємців та 22 юридичні особи підприємницької діяльності	Сільське господарство (буярко-зерновий і молочно-товарне тваринництво). ТОВ ПК « Зоря Поділля».	<i>Корисні копалини:</i> глина, жерства, граніт. 4 села громади розташовані на березі річки Південний Буг. Наявність великих сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, автозаправок, які забезпечують надходження доходів до бюджету	Проблеми: - мала кількість приватних підприємств; - відсутність переробної промисловості - відсутність підприємств побутового обслуговування; - приховане безробіття; - нелегальне працевлаштування. Потенціал: 1. Зелений туризм 2. Створення підприємств переробної промисловості та комунальних підприємств з надання послуг сільському населенню
Війтівецька, с. Війтівці	5/15	Освітні заклади - 5 шкіл, 4 дошкільних навчальних закладів, та 1 інклюзивно-	Комунальні підприємства: КУ «Інклюзивно- ресурсний центр»;	Сільське господарство (вирощування зернових та технічних	<i>Корисні копалини:</i> глина та торф'яні грязі.	Проблеми: - неналежна якість дорожнього покриття в частині громади;

(відстань до обласного центру – 80 км)		ресурсний центр. Медичні заклади – 2 амбулаторії загальної практики сімейної медицини та 4 фельдшерських пункти. Заклади культури - Центр культури і дозвілля з 2 філіями, та публічна бібліотека з 3 філіями	Центр надання соціальних послуг; «Війтівецький центр первинної медико-санітарної допомоги»; «Публічна бібліотека», «Центр культури і дозвілля». Всього на території громади : 21 – суб'єктів підприємницької діяльності - юридичні особи; фізичні особи-підприємці – 81. С.-г підприємств – 18	культур, в тому числі цукрових буряків). Сільськогосподарським підприємства: ТОВ «Хмільницьке»; ТОВ «Колос-Поділля»; фермерські господарства	Поблизу с. Війтівці розташовані родовища мінеральних вод.	- відсутність на території громади сертифікованого сміттєзвалища, забрудненість частини сіл Війтівці і Дібрівка неприємними запахами; - високий рівень безробіття і залежності бюджету громади від роботи кількох великих підприємств; - застаріла містобудівна документація (для частини населених пунктів взагалі відсутні генеральні плани їхніх територій), станом на травень 2021 р. не була проведена інвентаризація землі; - низький рівень громадської активності населення; - нерозвинена сфера малого і мікробізнесу у сфері послуг; - недостатньо розвинена комунікація місцевої влади з мешканцями громади; - недостатньо розвинута інфраструктура відпочинку, особливо у віддалених селах, низький рівень доступності до публічних просторів громади; - проблеми з водопостачанням у віддалених селах, відсутність очисних споруд; - в окремих населених пунктах відсутній швидкісний інтернет. 1. Зелений туризм 2. Використання можливостей території щодо добування мінеральної води 3. Збільшення кількості комунальних підприємств для надання послуг населенню і вирішення виділених проблем
Бабчинецька с. Бабчинці (відстань до обласного центру – 130 км)	3 / 7	Освітні заклади - 5 закладів освіти (з них 1 дошкільний навчальний заклад); Медичні заклади - 5, (4 фельдшерсько-акушерських пунктів, 1 амбулаторія загальної практики сімейної медицини).	Комунальне підприємство “Надія ” На території об’єднаної громади функціонують 3 олійні, 2 пекарні та приватне підприємство по обробці каменю	Сільське господарство (рослинництво) Найбільші сільськогосподарські підприємства: СТОВ “Чернівчанка Агро”, ТОВ “Дністер-Агро”, СФГ «Нива», СФГ «Зірка», ФГ «Тетяна», СФГ «Мрія»,	На території Бабчинецької громади знаходиться пам’ятка історії – заповідник «Гайдамацький Яр»; ландшафтний парк «Мурафа»; музей кам’яних скульптур, народних ремесел, витинанок; театр	1. Потенціал розвитку промисловості полягає у відновлення роботи млина, ДКУ та залучення інвестицій у відновлення роботи консервного заводу, який розміщується на території бувшого СТОВ «Поділля». 2. Активізація розвитку туристичного потенціалу за рахунок наявності перелічених пам’яток історії, релігійних пам’яток.

		Заклади культури: 4 бібліотек, 6 будинків культури та клубів	«Камінь Сервіс».	ПОП «Рідний край». Виробництвом продукції рослинництва займаються також 9 фізичних осіб – підприємців та 190 одноосібників.	тіней Альошкіних Олексія Михайловича та Людмили Вікторівни; на території с. Вила Ярузькі знаходиться пам'ятка археології VI – IV ст. до нашої ери - Скіфське городище та джерело Кадуб. На території с. Бабчинці знаходяться релігійні пам'ятки Св. Миколаївська церква (поч. XVII ст.) та Покровська церква (XVIII ст.).	
Джулинська с. Джулінка (відстань до обласного центру - 180 км)	7/16	Освітні заклади - 13 закладів дошкільної освіти, 10 закладів загальної середньої освіти. КНП «Джулинський центр первинної медико-санітарної допомоги» із структурними підрозділами амбулаторій загальної практики сімейної медицини, фельдшерсько-акушерських та фельдшерських пунктів по сільських населених пунктах. Первинна медична допомога населенню надається в п'ятьох АЗПСМ: Культурно-освітню роботу в здійснюють: КЗ «Джулинський центр культури і дозвілля» із 14 філіями, КЗ «Джулинська публічна бібліотека» із 12 філіями.	ЦНАП Комунальний заклад "Джулинський навчально-реабілітаційний центр", Комунальна установа «Джулинський інклюзивно-ресурсний центр»	Торгівля, приватне підприємництво, фермерство, соціальна сфера, особисте селянське господарство . ТОВ «Світанок-Агросвіт», ПП «Обрій», ПСП «Помінь», ФГ «Станіка», ФГ «Чарівна нива»	Переважають чорноземи опідзолені, типові, звичайні, реградовані та інші. Територією громади протікає річка Південний Буг. В Джулинській ОТГ наявні родовища будівельних пісків.	На території населених пунктів громади немає достатньої кількості аптек та підприємств сфери послуг, перукарень та ательє Сільський зелений туризм є одним з найбільш перспективних і ефективних напрямків культурного розвитку Джулинської громади сучасний туризм функціонує в умовах конкуренції. кожна громада намагається пропагувати та популяризувати свою туристичну привабливість. в свою чергу, важливими факторами розвитку туристичної галузі громади є її природний та історичний потенціал. Аналіз туристично-рекреаційних можливостей засвідчує, що Джулинська громада має багатий природно-ресурсний потенціал, вигідне географічне положення, багату культурно-історичну спадщину, що є сприятливим місцем для розвитку найрізноманітніших видів і форм туризму та відпочинку: культурно-пізнавального, природничо-пізнавального, спортивно-оздоровчого, відпочинково-розважального тощо. Мальовнича природа, особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, багатство флори і фауни є також передумовою розвитку туризму в Джулинській громаді.

Джуринська с. Джурин (відстань до обласного центру – 80 км)	8 / 16	Освітні заклади - 13 закладів освіти (з них 7 дошкільних навчальних закладів); Медичні заклади - 7, (2 амбулаторії сімейної медицини, 9 пунктів надання першої невідкладної медичної допомоги). Заклади культури: 7 будинків культури, 4 сільські клуби, 11 бібліотек	КП „Джуринське“ (с. Джурин), КП „Господарник“ (с.Хоменки), КП „Дружба“ (села Сапіжанка, Калитинка, Покутине, Садківці, Деревчин), ПП „Зведенівське“ та ПП „Довіра“ (с.Зведенівка)	Сільське господарство (рослинництво) Успішно функціонують 35 сільськогосподарських підприємств, найбільшими з них є: ПП «Агрофірма Джерело», СТОВ «Колос», ФГ «СмедТверстед», ПП «Довіра», ТОВ «Діброва», ФГ «Калитинка-Вікторія», ФГ «ЯСОВАНА», ТОВ «СХК «Вінницька промислова група», ПОП «Авангард» На території громади здійснюють свою діяльність 237 фізичних осіб-підприємців	Природні ресурси (поклади ракушняка, граніту, будове каміння, земля, ліси). Потужний духовний потенціал (Йосафатова долина - релігійний туризм).	Відсутність єдиної системи поводження з побутовими відходами. Скорочення водних ресурсів (обміління криниць). Недостатнє забезпечення водогонами. Відсутність переробної галузі. Зношеність електромереж.
---	--------	---	--	---	--	--

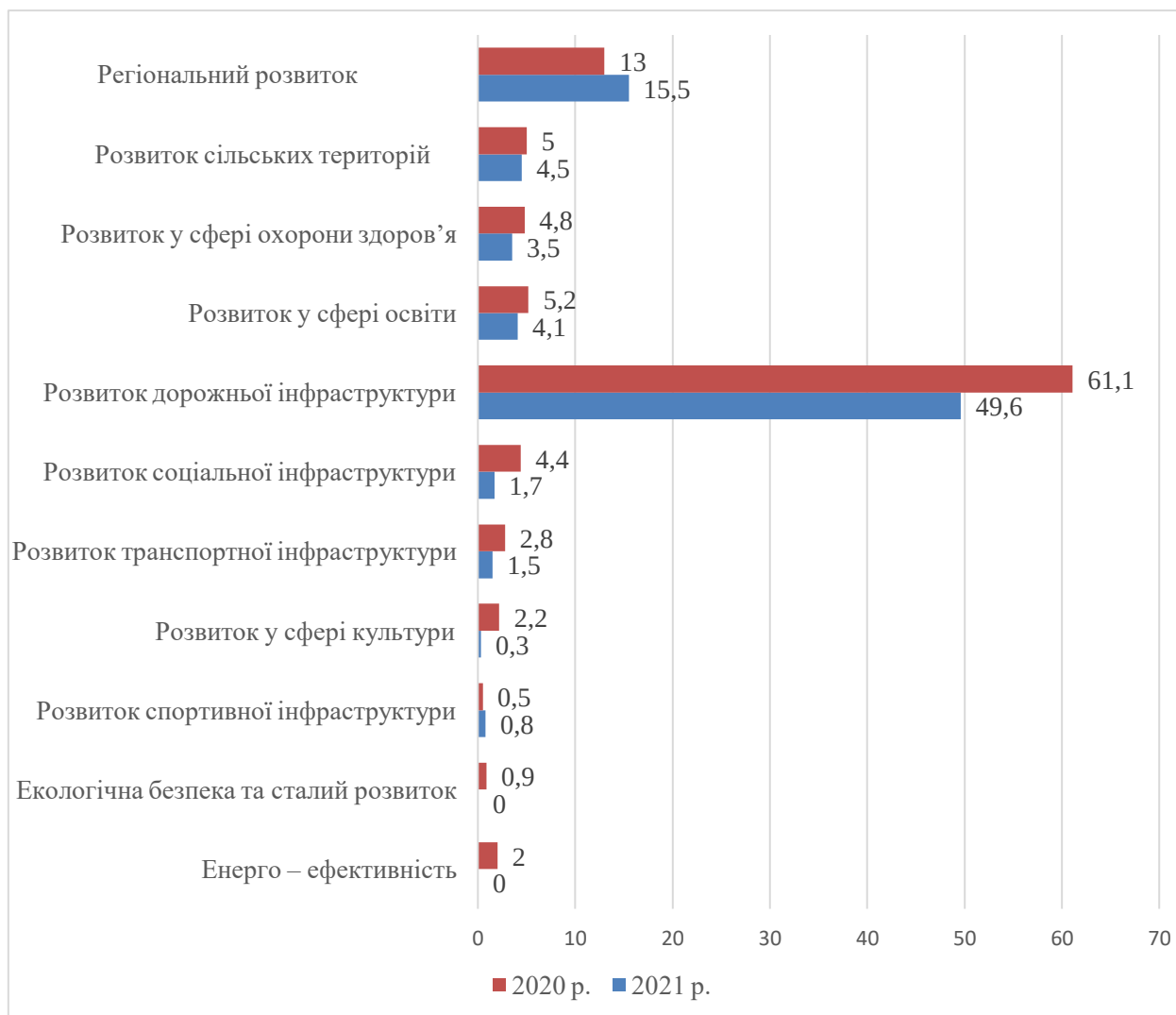

Рисунок. Обсяги державної фінансової підтримки на розвиток громад та розбудову інфраструктури, млрд. грн.

Джерело: складено на основі [21]

Пропозиції щодо підвищення ефективності організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад

Напрямки	Пропозиції:		Індикатори результативності
	на рівні держави	на рівні громад	
1	2	3	4
Нарощення фінансово-економічного потенціалу громад	1) Збільшення державної фінансової підтримки розвитку сільських територій; 2) вирішення питань передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державного призначення в комунальну власність ОТГ; 3) розширення податкової бази сільських бюджетів; 4) адресна фінансова підтримка розвитку окремих громад, які демонструють високі показники соціально-економічного розвитку сільських територій; 5) сприяння використанню інструментів фінансування розвитку сільської територіальної громади (державно-приватне партнерство, грантові інструменти тощо); 6) стимулювання інвестицій в розвиток інфраструктури на селі шляхом надання податкових пільг (зменшення податкових зобов'язань на частину вкладених у розвиток соціальної інфраструктури коштів); 7) створення привабливих умов для ведення сільськогосподарської та інших видів діяльності на селі з метою активізації підприємницької діяльності (сімейні мікропідприємства, кооперативи, оптово-роздрібні ринки сільськогосподарської продукції тощо); 8) підтримка розвитку органічного с.-г. виробництва на окремих територіях (через державне стимулювання аграрних підприємств, особистих підсобних господарств у вигляді пільг, дотацій, пільгового кредитування, адресної допомоги тощо)	1) Збільшення власних джерел фінансування (податкові і неподаткові надходження); 2) активна співпраця з іншими громадами; 3) залучення інвестицій (в т. ч. за рахунок державно-приватного партнерства (фермерські господарства, особисті підсобні господарства, власні доходи бюджету, місцеві органи влади), грантові інструменти тощо); 4) запровадження ефективного менеджменту як в області захисту пріоритетних фінансових інтересів громади, так і в управлінні її поточною діяльністю; 5) активізація напрямків самореалізації (розвиток сільського аграрного туризму, народних промислів, підприємництва тощо).	Високий рівень самофінансування територіальних громад; зростання частки власних доходів місцевих бюджетів сільських територій та зменшення їх залежності від трансфертів; зростання обсягів фінансування розвитку соціальної інфраструктури сільських територій у загальному обсязі бюджетної підтримки; полегшення доступу суб'єктів, які ведуть підприємницьку діяльність на селі, до ринків матеріально-технічних, кредитних, інформаційних послуг тощо; збільшення фінансових ресурсів місцевих бюджетів на одного сільського жителя в 1,5 рази; підвищення рівня доходів сільського населення; розвиток інфраструктури села; стимулювання переселення на інфраструктурно розвинуті сільські території жителів міст, що планують здійснювати там підприємницьку діяльність і інших мешканців; підвищення кількості підприємств у сільській місцевості (кооперативів в розрахунку 1 кооператив на 2–3 сільських населених пункти; не менше 1 кооперативу на 1 ОТГ в залежності від кількості сіл в складі громади)

Поліпшення державного регулювання територіальних громад	1) Удосконалення законодавчо-нормативного регулювання яким урегулюється посилення конституційно-правового статусу місцевого самоврядування, створення громад як первинної ланки адміністративно-територіального устрою, створення інституту префекта, зміцнення матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування; 2) законодавчо передати землі громадам та запровадити механізм встановлення меж громад в державному земельному кадастрі; 3) чітко розділити функції і відповідальність між органами державної влади та ОМС, а також забезпечити місцеві бюджети коштами, які потрібні для покращення надання послуг населенню.		Громади зможуть розпоряджатися землею сільськогосподарського призначення, що перебуває за межами ОТГ; зростання обсягу коштів у розпорядженні місцевих бюджетів
Удосконалення управління розвитком сільських територіальних громад	1) Підтримка ініціативи створення Центру розвитку територіальних громад і сільських територій; 2) контроль ефективності стратегії розвитку як з боку громад, так і з боку держави (через Центр розвитку територіальних громад та сільських територій); 3) врегулювання процесу бюджетування та узгодженості планування місцевих бюджетів із стратегічними цілями розвитку громад; 4) сприяння розвитку соціальної інфраструктури сільських територій та сфери надання послуг; 5) сприяння розвитку людського капіталу (центри підвищення кваліфікації та компетентності персоналу, забезпечення умов оновлення знань фахівців системи місцевого самоврядування тощо); 6) створення центрів по підвищенню професійної компетентності та кваліфікації управлінського персоналу в системі місцевого самоврядування із обов'язковою умовою проходження	1) Активізація органів самоорганізації населення і їх взаємодія з іншими громадами у вирішенні питань місцевого значення; 2) зростання результативності діяльності територіальної громади в тому числі за рахунок підтримки громадою заходів по підвищенню професійної компетентності та кваліфікації управлінського персоналу; 3) використання інноваційних технологій та інструментів розвитку сільських територій використання інноваційних технологій та інструментів розвитку сільських територій; 4) нівелювання пасивності сільського населення до питань життєдіяльності та розвитку громади та відродження села на основі принципу інклюзивності; 5) поліпшення якості кадрового потенціалу територіальних громад та ефективність управлінських функцій на рівні громад; 6) використання новітніх технологій з виробництва екологічно безпечної с.-г. продукції на сільській території; 7) розробка власної стратегії розвитку окремої сільської територіальної громади та контроль за ефективністю її впровадження	Підвищення рівня фінансової грамотності та в цілому обізнаності населення з питань децентралізації влади, фінансових можливостей залучення інвестицій на розвиток територій тощо; збільшення кількості договорів про співпрацю; зростання інноваційних проєктів розвитку; поліпшення економічних показників за рахунок дієвої стратегії розвитку громади
<u>Пріоритетні інтереси держави:</u> - дієвість реформи децентралізації; - активізація розвитку сільських територій; - створення фінансово спроможних громад; - підвищення ролі місцевого самоврядування; - зниження безробіття в сільській місцевості; - ефективність сільської економіки та економічне зростання регіонів. <u>Пріоритетні інтереси сільських територіальних громад:</u> - нові можливості розвитку сільських територій; - підвищення якості життя сільського населення; - збільшення кількості мешканців сільської громади, зайнятих економічною діяльністю; - вирішення проблем міграції сільського населення та обезлюднення територій; - розвиток співпраці СТГ між собою для вирішення питань місцевого значення; - підвищення конкурентоспроможності сільських територіальних громад та відродження села			

Джерело: сформовано автором

Рисунок. Забезпечення економічних інтересів суб'єктів при використанні Центру розвитку територіальних громад і сільських територій

Джерело: складено автором

**Вихідні дані для аналізу середовища функціонування сільських
територіальних громад Вінницької області**

А) залежність результативної ознаки (У) (видатки загального фонду) від впливу факторних чинників: фіскальної віддачі території громади (К) та офіційних трансфертів (Х):

	У	К	Х	К/У	Х/У	Розрахований Коефіцієнт
Агрономічна	69586574	504648	32430000	0,007252	0,466038	0,17284
Лука-Мелешківська	94643629	289407	44310000	0,003058	0,468177	0,386364
Якушинецька	124000000	403324	4550000	0,003253	0,036694	0,38806
Бабчинецька	45591831	132251	42480000	0,002901	0,931746	1
Яришівська	46495386	113680	24040000	0,002445	0,517041	0,47561
Війтівецька	50789596	205371	18550000	0,004044	0,365232	0,302083
Іванівська	95020204	210530	47290000	0,002216	0,497684	0,512821
Махнівська	69959972	147805	26410000	0,002113	0,377502	0,552239
Самгородоцька	77196512	152496	29330000	0,001975	0,379939	0,59375
Уланівська	125000000	121385	56820000	0,000971	0,45456	1
Городківська	81497649	125405	32640000	0,001539	0,400502	0,711864
Студенянська	48274329	126158	19810000	0,002613	0,410363	0,430556
Джулинська	121000000	135487	68050000	0,00112	0,562397	1
Краснопільська	62381575	143398	26770000	0,002299	0,429133	0,513514
Кунківська	35444754	141744	13670000	0,003999	0,385671	0,302083
Ободівська	66241484	109968	38970000	0,00166	0,588302	0,621951
Ольгопільська	47491165	100884	27230000	0,002124	0,57337	0,52381
Райгородська	64212621	118903	32250000	0,001852	0,502238	0,581081
Соболівська	49988786	98811	32790000	0,001977	0,655947	0,532609
Мурафська	88903804	174143	61260000	0,001959	0,689059	0,536842
Северинівська	57002437	105747	4090000	0,001855	0,071751	0,7
Станіславчицька	48487219	88170	30520000	0,001818	0,629444	0,593023
Джуринська	77400796	96299	5560000	0,001244	0,071834	1

Б) залежність результативної ознаки (У) (видатки на утримання апарату управління) від впливу факторних чинників: фіскальної віддачі території громади (К) та офіційних трансфертів (Х):

	У	К	Х	К/У	Х/У	Розрахований коефіцієнт
Агрономічна	16947777	504648	32430000	0,029777	1,913525	0,33557
Лука-Мелешківська	12318949	289407	44310000	0,023493	3,596898	0,352459
Якушинецька	25071479	403324	4550000	0,016087	0,181481	0,6875
Бабчинецька	7152336	132251	42480000	0,018491	5,939318	0,345455
Яришівська	9570041	113680	24040000	0,011879	2,512006	0,630769
Війтівецька	9662237	205371	18550000	0,021255	1,919845	0,443396
Іванівська	13458504	210530	47290000	0,015643	3,513763	0,470588
Махнівська	11386880	147805	26410000	0,01298	2,319336	0,608696
Самгородоцька	12222980	152496	29330000	0,012476	2,399578	0,61194
Уланівська	22999838	121385	56820000	0,005278	2,470452	1
Городківська	13173789	125405	32640000	0,009519	2,477647	0,745098
Студенянська	11739579	126158	19810000	0,010746	1,687454	0,767857
Джулинська	16041914	135487	68050000	0,008446	4,242013	1
Краснопільська	9986376	143398	26770000	0,014359	2,680652	0,539474
Кунківська	7320337	141744	13670000	0,019363	1,8674	0,474227
Ободівська	9144349	109968	38970000	0,012026	4,261648	0,5
Ольгопільська	7287896	100884	27230000	0,013843	3,736332	0,487179
Райгородська	11063243	118903	32250000	0,010748	2,915058	0,639344
Соболівська	10649300	98811	32790000	0,009279	3,079076	0,660714
Мурафська	7886850	174143	61260000	0,02208	7,76736	0,274074
Северинівська	8341669	105747	4090000	0,012677	0,49031	0,825397
Станіславчицька	6979493	88170	30520000	0,012633	4,37281	0,493506
Джуринська	9499912	96299	5560000	0,010137	0,585269	1

В) залежність результативної ознаки (У) (загального фонду доходів) від впливу факторних чинників: фіскальної віддачі території громади (К) та місцевих податків і зборів (Х):

	У	К	Х	К/У	Х/У	Розрахований Коефіцієнт
Агрономічна	46982828	504648	17373776	0,010741	0,36979	0,388158
Лука-Мелешківська	50501497	289407	15633319	0,005731	0,309561	0,62766
Якушинецька	115000000	403324	36083053	0,003507	0,313766	0,84
Бабчинецька	27336318	132251	14817564	0,004838	0,542047	0,545455
Яришівська	29113412	113680	10940749	0,003905	0,375798	0,715909
Війтівецька	34789838	205371	10678503	0,005903	0,306943	0,618557
Іванівська	65727410	210530	19188314	0,003203	0,291938	0,9
Махнівська	45760406	147805	15825688	0,00323	0,345838	0,820513
Самгородоцька	49149343	152496	16333494	0,003103	0,332324	0,853333
Уланівська	73959621	121385	30411096	0,001641	0,411185	1
Городківська	58100204	125405	20274261	0,002158	0,348953	1
Студенянська	32914517	126158	13806572	0,003833	0,419468	0,691489
Джулинська	56186527	135487	26764095	0,002411	0,476344	0,789474
Краснопільська	46790878	143398	17929740	0,003065	0,383189	0,807229
Кунківська	24833475	141744	5649215	0,005708	0,227484	0,728395
Ободівська	36058468	109968	13276486	0,00305	0,368193	0,814815
Ольгопільська	23687631	100884	10551779	0,004259	0,445455	0,637255
Райгородська	34790952	118903	15850399	0,003418	0,45559	0,71875
Соболівська	29346783	98811	12003129	0,003367	0,40901	0,744444
Мурафська	33766294	174143	10858295	0,005157	0,321572	0,655556
Северинівська	23370065	105747	7230935	0,004525	0,30941	0,714286
Станіславчицька	26750812	88170	9804891	0,003296	0,366527	0,771084
Джуринська	32337230	96299	12306870	0,002978	0,380579	0,804878

Г) залежність результативної ознаки (У) (загального фонду доходів) від впливу факторних чинників: фіскальної віддачі території громади (К) та місцевих податків і зборів (Х):

	У	К	Х	К/У	Х/У	Розрахований Коефіцієнт
Агрономічна	46982828	9304	504648	0,00019803	0,010741	0,462069
Лука-Мелешківська	50501497	11239	289407	0,00022255	0,005731	0,641026
Якушинецька	115000000	16349	403324	0,00014217	0,003507	1
Бабчинецька	27336318	5354	132251	0,00019586	0,004838	0,735294
Яришівська	29113412	6781	113680	0,00023292	0,003905	0,732143
Війтівецька	34789838	5490	205371	0,0001578	0,005903	0,729167
Іванівська	65727410	13424	210530	0,00020424	0,003203	0,884211
Махнівська	45760406	7929	147805	0,00017327	0,00323	0,929412
Самгородоцька	49149343	8433	152496	0,00017158	0,003103	0,940476
Уланівська	73959621	15634	121385	0,00021139	0,001641	1
Городківська	58100204	11662	125405	0,00020072	0,002158	0,977778
Студенянська	32914517	5911	126158	0,00017959	0,003833	0,855556
Джулинська	56186527	12834	135487	0,00022842	0,002411	0,87619
Краснопільська	46790878	7647	143398	0,00016343	0,003065	0,9875
Кунківська	24833475	4161	141744	0,00016756	0,005708	0,721649
Ободівська	36058468	9814	109968	0,00027217	0,00305	0,72
Ольгопільська	23687631	6224	100884	0,00026275	0,004259	0,725664
Райгородська	34790952	7172	118903	0,00020615	0,003418	0,846939
Соболівська	29346783	7922	98811	0,00026994	0,003367	0,706349
Мурафська	33766294	11560	174143	0,00034235	0,005157	0,521472
Северинівська	23370065	7922	105747	0,00033898	0,004525	0,55
Станіславчицька	26750812	7649	88170	0,00028594	0,003296	0,684211
Джуринська	32337230	12813	96299	0,00039623	0,002978	0,538889

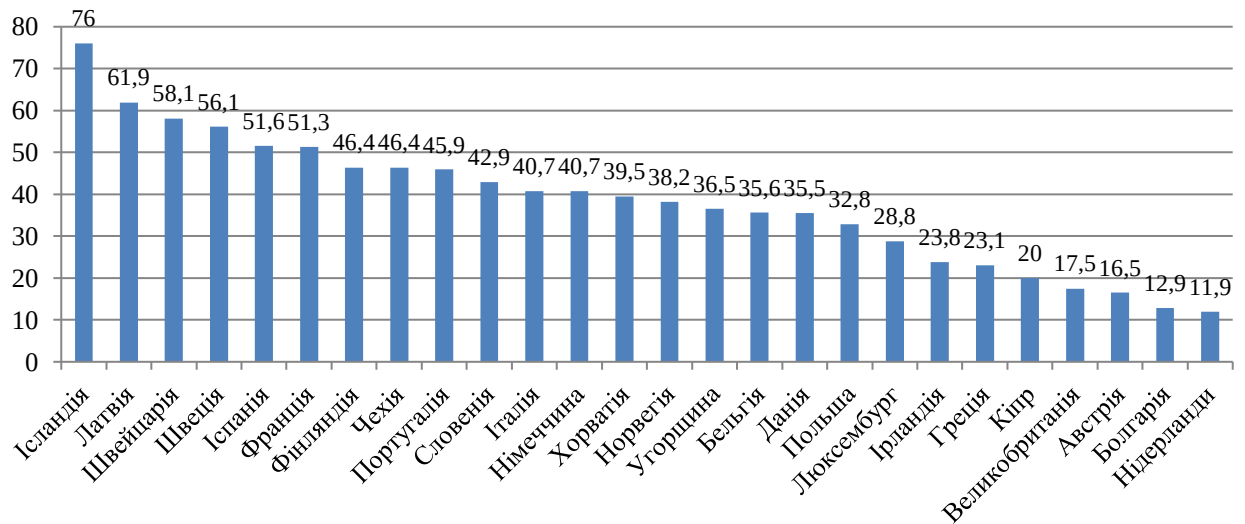

Рисунок. Частка податкових надходжень в складі доходів сільських бюджетів європейських країн у 2020 р.

Джерело: побудовано автором за даними [169]

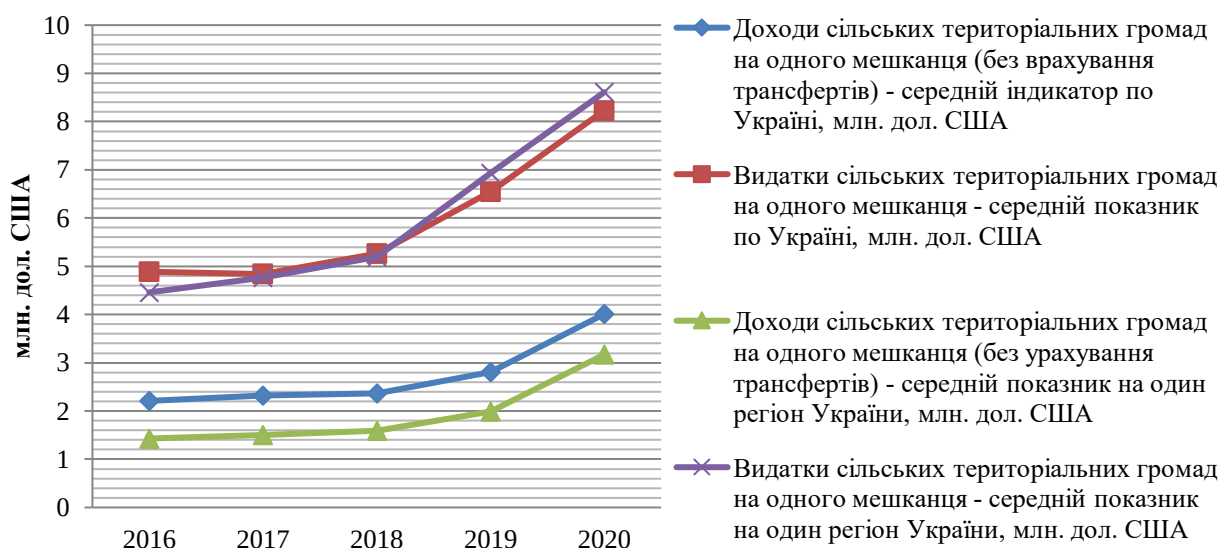

Рисунок 1.- Доходи та видатки сільських територіальних громад в цілому в середньому на один регіон України за 2016-2020 рр., млн. дол. США

Джерело: побудовано автором за даними [89; 169; 190]

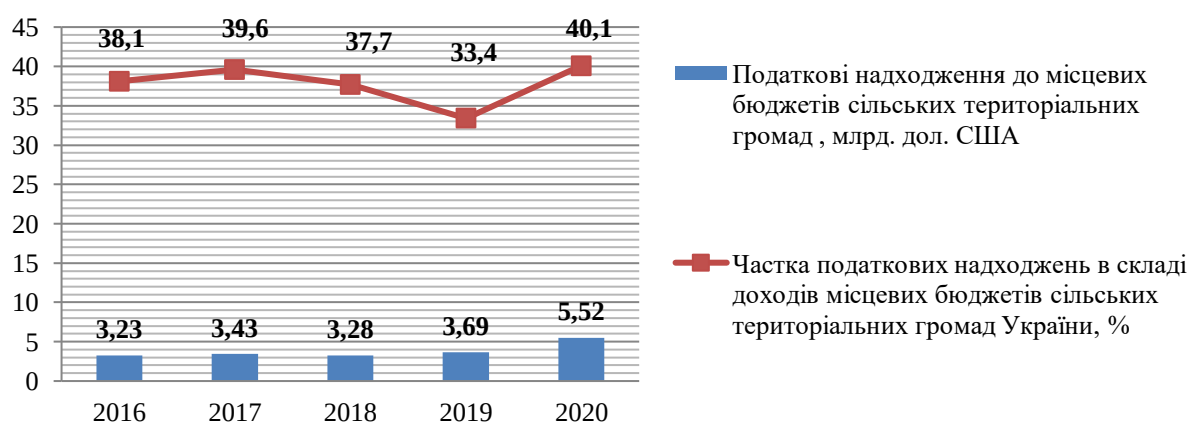

Рисунок 2. - Податкові надходження до сільських бюджетів та їх частка в доходах сільських територіальних громад України за 2016-2020 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [89; 169; 190]

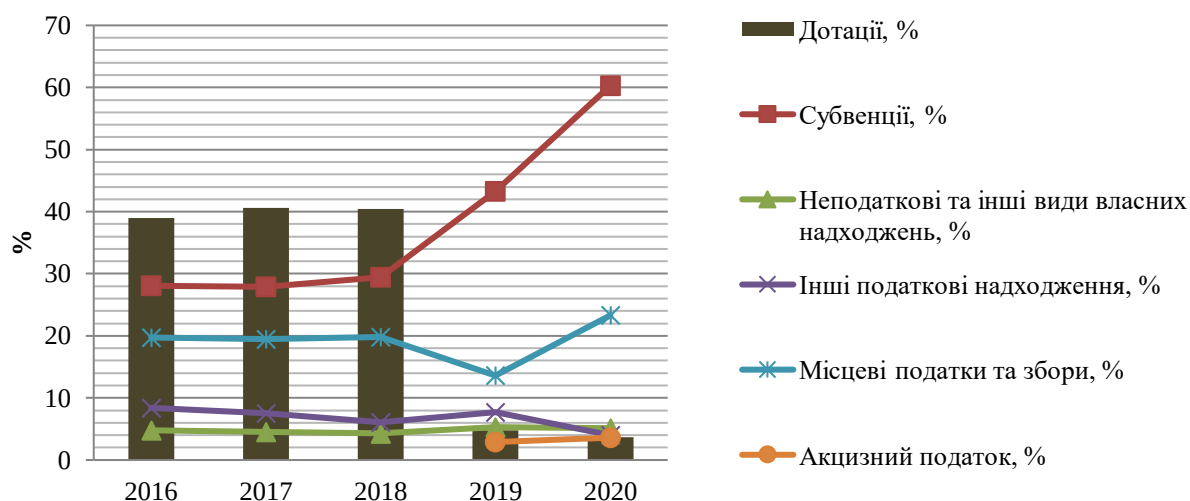

Рисунок 3. - Структура доходів в бюджеті сільських територіальних громад в середньому на один регіон України за 2016-2020 рр., %

Джерело: побудовано авторами за даними [89; 169; 190]

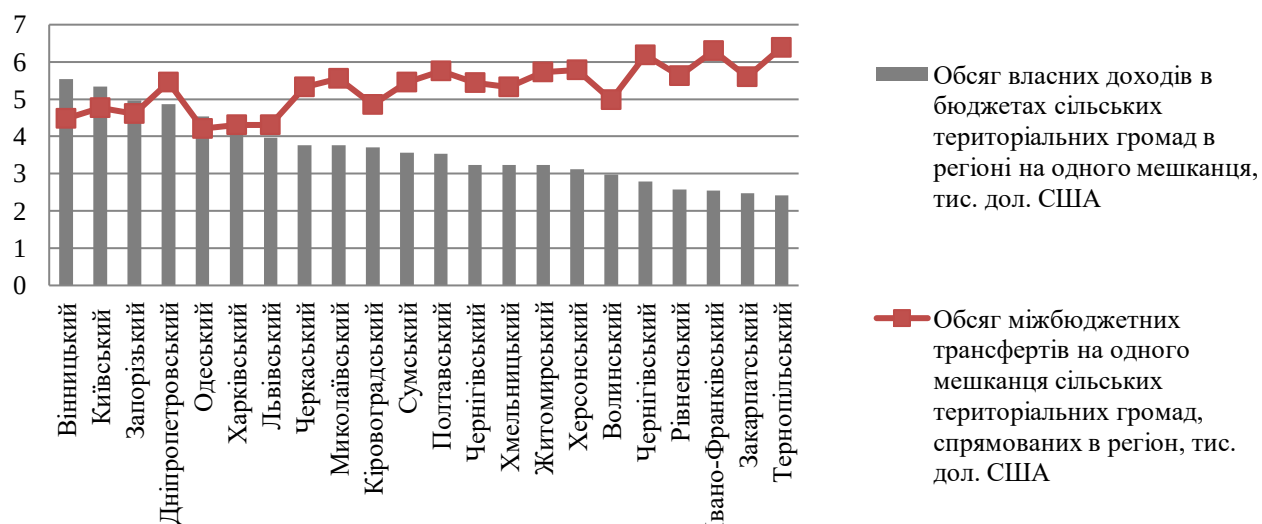

Рисунок 4.- Власні доходи в бюджеті сільських територіальних громад та міжбюджетні трансферти в розрахунку на одного мешканця регіону України за 2020 рр., тис. дол. США

Джерело: побудовано авторами за даними [89; 169; 190]

МІНАГРОПОЛІТИКИ

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ФОНД ПІДТРИМКИ
ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

**ВІННИЦЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ФОНДУ ПІДТРИМКИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ
(Вінницьке відділення Укрдержфонду)**

вул.Соборна, 15А, к.510, м. Вінниця, 21050 тел. (0432) 53-05-95, (096) 960-28-72
E-mail: vnvudfpfg@ukr.net Код ЄДРПОУ 13320947

13.06.2022р. № 53-02/28

На №_____ від_____

**ДОВІДКА
про впровадження результатів кваліфікаційної роботи
ТІТОВА ДЕНИСА ВАСИЛЬОВИЧА
в практичну діяльність Вінницького відділення Укрдержфонду підтримки
фермерських господарств**

Стратегічні перспективи вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сільських територіальних громад та відтворення трудового потенціалу сільських територій, враховуючи існуючі в економіці України виклики сьогодення передбачають суттєву державну підтримку розвитку підприємництва на селі як основу забезпечення продовольчої безпеки країни та соціально-економічного розвитку села.

Укрдержфонд як професійна установа, яка реалізує державну політику щодо розвитку аграрного бізнесу, відстоює інтереси товаровиробників, надає кредити фермерським господарствам для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції на здійснення виробничої діяльності, придбання землі сільськогосподарського призначення, фінансує витрати на розробку проєктів відведення земельних ділянок для ведення фермерського господарства має бути ініціатором пропозицій щодо подальшого сприяння активізації підприємницької діяльності фермерських господарств через створення ними сільськогосподарських

обслуговуючих кооперативів, інших сервісних переробних та збутових підприємств, тобто диверсифікації сільськогосподарського виробництва і розвитку кооперації у сільській місцевості.

З метою зростання фінансово-економічного потенціалу сільських територіальних громад регіону Вінницькому відділенню Укрдержфонду приймати активну участь в межах механізму державно-приватного партнерства в програмах фінансування перспективних проєктів інфраструктурного розвитку сільських територій, стимулювання через надання фінансової допомоги чи пільгового кредитування за потребою найбільш ефективно функціонуючим територіальним громадам, що вирішують важливі питання соціального захисту сільського населення та забезпечення їх зайнятості.

Довідка видана для представлення за місцем захисту кваліфікаційної роботи
Тітова Дениса Васильовича на здобуття ступеня доктора філософії.

Директор Вінницького відділення
Укрдержфонду

Юрій ВЕЛЬГУС

Україна
Фермерське господарство
"РІА"
"22" грудня 2021 р.
23536, с.Рахни-Лісові
вул.Леніна, 112а
Шаргородського району
Вінницької області

вих N 128

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Тітова Дениса Васильовича
в практичну діяльність ФГ «РІА»
Шаргородського району Вінницької області

Забезпечення ефективної діяльності сільських територіальних громад в Україні можливе за умови економічного зростання галузі сільського господарства, розвитку несільськогосподарської зайнятості в сільській місцевості, поліпшення сфери надання послуг сільському населенню, розвитку інфраструктурних об'єктів на сільських територіях.

Відродження сільської економіки можливе за рахунок залучення інвестиційних ресурсів з різних джерел, що дасть можливість реалізувати наявний економічний потенціал певної території і сприяти її подальшому розвитку.

Виходячи з цього, має практичний інтерес співпраця сільських територіальних громад та приватного сектору (в особі ФГ «РІА») у реалізації інфраструктурних проєктів в різних сферах як перспективи розвитку сільських територій.

Довідка видана для представлення за місцем захисту кваліфікаційної роботи Тітова Д.В. на здобуття ступеня доктора філософії.

Голова фермерського
господарства «РІА»

Р.С.Галета
Р.С.Галета

**Фермерське господарство
«ІРИНА-О.Т.»**

22073, Вінницька обл., Хмільницький р-н, с. Кривошії, вул.. Чапаєва, 25, р/р
UA403020760000000260013133393 ПАТ «Ощадбанк» МФО 302076 ЄДРПОУ 33795961,
індивідуальний податковий номер 337959602231, номер свідоцтва
платника ПДВ 200074078
Голова Терещук Сергій Миколайович
Тел. 0433832481

№ 42/5
від 30.05.22

ДОВІДКА

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Тітова Дениса Васильовича
у діяльність фермерського господарства «Ірина-О.Т.»
Хмільницького району Вінницької області

Для зростання фінансового потенціалу сільських територіальних громад доцільним є налагодження співробітництва з представниками бізнесу, який створює робочі місця, сприяє забезпеченню соціального захисту сільського населення, а в умовах обмеженості власних джерел фінансових ресурсів сільських територіальних громад виступає активним учасником у співпраці із громадами з вирішення нагальних питань розвитку сільських територій шляхом реалізації проєктів на засадах державно-приватного партнерства.

Тому має практичний інтерес співпраця сільських територіальних громад та фермерського господарства «Ірина-О.Т.» Хмільницького району Вінницької області у реалізації фінансування інфраструктурних проєктів як перспективи розвитку сільських територій.

Довідка видана для представлення за місцем захисту кваліфікаційної роботи Тітова Дениса Васильовича на здобуття ступеня доктора філософії.

Голова ФГ «Ірина-О.Т.»

Терещук С.М.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Сонячна, 3, м. Вінниця, 21008, тел. (0432) 46-00-03,
email: office@vsau.org, rector@vsau.org, код ЄДРПОУ 00497236

31 травня 2022 р. № 01.1-58-70
на № _____ від _____

Тітову Д.В.

Витяг з наказу від 12 вересня 2018 р., №36а
«Про зарахування до аспірантури та докторантури»

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 20 липня 2018 року №795 «Про затвердження обсягу державного замовлення на прийом та випуск фахівців з вищою освітою для закладів вищої та робітничих кадрів для професійно-технічних навчальних закладів у 2018 році, що знаходяться у сфері управління Міністерства освіти і науки України» та наказу ректора ВНАУ від 07 лютого 2018 року №2а «Про затвердження складу предметних екзаменаційних комісій»:

1. За підсумками конкурсних іспитів зарахувати з 14 вересня 2018 року до аспірантури та докторантури за державним замовленням:

з відривом від виробництва:

051 – економіка – Тітова Дениса Васильовича.

3. Науковим керівником призначити:

- аспіранту Тітову Д.В. – д.е.н., професора кафедри фінансів, банківської справи та страхування Вдовенко Л.О.

З оригіналом згідно:

Ректор

Віктор МАЗУР

Вик: Вікторія ШЕВЧУК

№ 00505